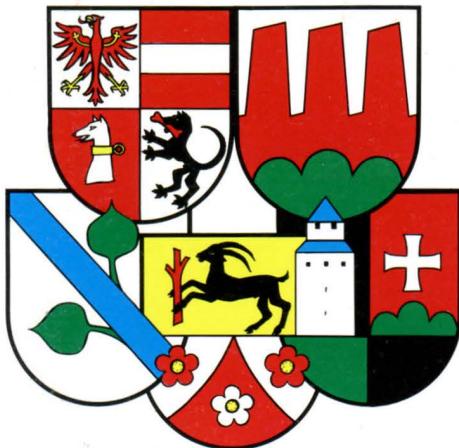

calënder ladin 1995

1889 1989

Cassa Raiffeisen Val Badia

PONTINES: Corvara

Tel. (0471) 836243 - Fax 836295

Tel. (0471) 836307

Telex 401554 R BADIA

Tel. (0471) 836163 - Fax 836524

Tel. (0471) 847666 - Fax 847680

Tel. (0471) 839732 - Fax 839904

Tel. (0471) 843140 - Fax 843249

Tel. (0471) 843306 - Fax 843305

Tel. (0474) 523102 - Fax 523465

Tel. (0474) 501180 - Fax 501685

Tel. (0436) 79382 - Fax 79388
79383

Colfosch

La Ila

Badia

La Val

Pederoa

San Martin

Al Plan de Mareo

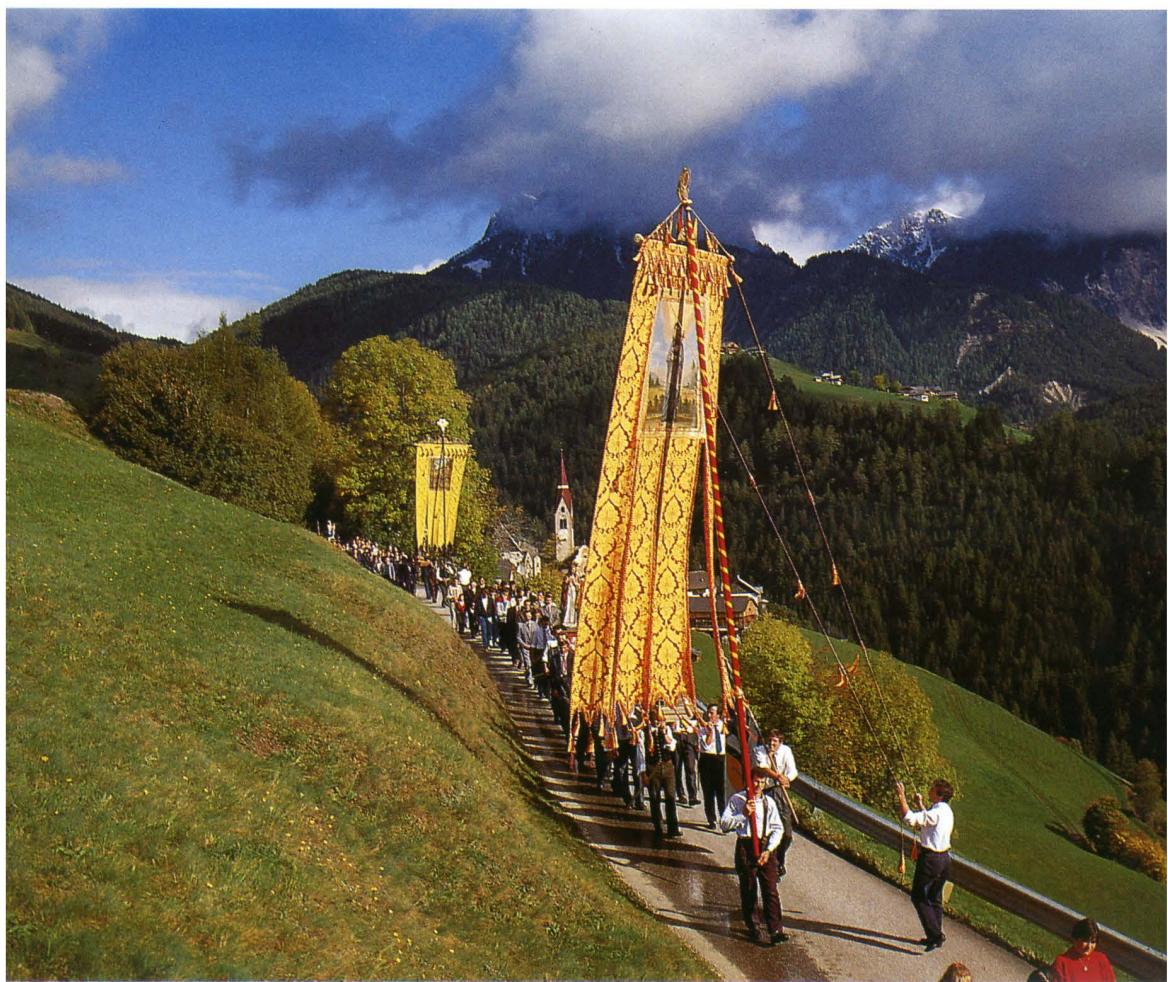
Rèba

Sorvisc d'assiguraziun

Tel. (0471) 847688 - Fax 847695

calënder ladim 1995

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô*

Prozesciun a La Pli
Foto Hans Pescoller

L'ann 1995

L'ann 1995 é n ann scëmpl cun 365 dis.

L'ann liturgich mët man la pröma domënia d'Advënt, ai 27 de november 1994 y se finësc cun la sabeda, ai 2. de dezember 1995.

L'ann di Iüdes mët man ai 25. de setember, l'ann 5756; l'ann dl Islam mët man ai 31. de mà 1995.

L'aisciöda mët man ai 21 de merz,
l'isté mët man ai 21. de jügn;
l'altonn mët man ai 23. de setember;
l'invêr mët man ai 22. de dezember.
Capiun é al 1. de merz;
Pasca é ai 16. d'aurì;
l'Assënza é ai 28. de mà,
Pasca de mà è ai 4. de jügn;
Les Antlês é ai 18. de jügn;
SS. Cör de Gejù é ai 25. de jügn

* * *

Festes de prezet chilò da nos:

- 1.1. Nanü,
- 6.1. S. Guania-Bonia,
- 15.8. S. Maria dal Ciüif,
- 1.11. Gnissant,
- 8.12. Imaculata,
- 25.12. Nadé.

L'Assënza y les Antlês vägn chilò da nos zelebrades la domënia dô. S. Ujöp y S. Pire y s. Paul n'é nia plü festes de prezet t'Italia; ailò mëssassun ji ti païsc vijins.

jené
jené

Iener-jené

1 Domënia

2 Lönesc

3 Mertesc

4 Mercui

5 Jöbia

6 VËNDRES

7 Sabeda

8 Domënia

9 Lönesc

10 Mertesc

11 Mercui

12 Jöbia

13 Vëndres

14 Sabeda

15 Domënia

16 Lönesc

17 Mertesc

18 Mercui

19 Jöbia

20 Vëndres

21 Sabeda

22 Domënia

23 Lönesc

24 Mertesc

25 Mercui

26 Jöbia

27 Vëndres

28 Sabeda

29 Domënia

30 Lönesc

31 Mertesc

S. Maria uma de Dî, Nanü, Dé mondial dla pesc; de prezet; Fulgens, Wilhelm, Vinzenz

Basilio le Gran, Gregöre, Dietmar

Genovefa, Irma, Odilo, Adela

Angela, Elisabeta, Mario, Roger

Gerlach, Emilia, Rafaela (1949 degan J. Mersa +)

Fröm vëndres, S. Guania-Bonia, de prezet, Casper, Marciun, Baldesè, Pia, Gertrud

Pröma sabeda, Valentin, Raimund, Sigrid

Bato de Gejù, Severin, Erhard, Heinrich

Iulian, Eberhard, Alexia

Gregöre, Paul, Wilhelm, Anna

Paulin, Jan da Breslau, Tomej

Bernhard, Pire, Antone, Tatiana, Hilda

Ilario, Gottfried, Heldemar, Iutta

Engelmar, Reiner, Berno, Helica

2^a ia por l'ann; "Dla Bibia", Romed

Mauro, Arnold, Iannsen, Paul

Marzel, Honorat, Teobald

Antone le Gran, Patronn d'Antermëia, Beatriz

Prisca, Margarita, Ulfrid, Regina;

encina le 25-01 otavario pur les relig. crist.

Agrizio, Cnud, Aleidis, Heinrich

Bostian, Fabian, Eutimio, Ursula

Agnese, Meinrad, Patroclus

3^a ia por l'ann; Vinzenz, Teodolinda, Walter

Heinrich Seuse, Ildefons, Emerenziana

Frenzesch de Sales, Eberhard, Vera, Ara

Conversciun de S. Paul, Wolfram, Emanuel

Timoteo, Tito, Paula, Michiel, Albert

Angela Merici, Iulian

Tomej d'Acuin, Carlo le Gran, Manfred

4^a ia por l'ann; Ojöp Freinademetz,

"Di Mass media", Valeria, Wenzelin

Iazinta, Martina, Serena, Aldegund

Jan Bosco, Franzesch, Eujebio, Hemma

Iener

L'scrivan dl Calënder ladin à aldì, che chisc articli di mëisc ti plesc pa dër a jënt; sanbëgn no a düè y chël è inè dërt y da capì, ciudì ch'i ne sun nia düè anfat.

Punsesse mo, tan val' da stufé ch'al foss, sc'i fossun düè anfat! Gnanca da dì ne! Un é na pursona umana, l'ater é na pursona umana y al n'un n'é gnanca dui susc sura döt l'monn, che é anfat. Gnanca dui de passa cin miliardi de jënt, ch'ai disc che vir sön chësta püra tera, n'é anfat. Dötes les stëres che é sö al cil, é üna atramënter co l'atra. De tan de gotes de plöia ch'al toma d'isté sura döta la tera, é üna atramënter co l'atra; de düè i floè de nëi,

ch'al toma d'invêr sön nostes munts, é un atramënter co l'ater. Sön n formià odunse di milesc de cargares y i minun ch'ares si-des scialdi dötes anfat, mo al n'é nia vëi; gnanca döes ne n'é bel avisa anfat.

De tan de ciüf y de erbes, ch'al é sura döt l'gran monn, n'en n'él gnanca dui anfat.

Te chësta imensité de varietês él mât da amiré y adoré chël gran Dì, che à fat döt y à dé a döt regolamënè. Can che chisc regulamënè vägn desturbà da velgüign o da val', spo él disordine. Y les cunseguëñzes dl disordine se lascia fora invalgó y fesc mé a valgüign o a valch.

Laldede l'Signur, rè dl cil y dla tera.

Notizies:

Forà

- 1 Mercui
2 Jöbia
- 3 Vëndres
4 Sabeda
- 5 Domënia**
- 6 Lönesc
7 Mertesc
8 Mercui
9 Jöbia
10 Vëndres
11 Sabeda
- 12 Domënia**
- 13 Lönesc
14 Mertesc
- 15 Mercui
16 Jöbia
17 Vëndres
18 Sabeda
- 19 Domënia**
- 20 Lönesc
21 Mertesc
22 Mercui
23 Jöbia
24 Vëndres
25 Sabeda
- 26 Domënia**
- 27 Lönesc
28 Mertesc
- Brigite, Ioana Franz., Sigbert, Severo
PREJENTAZIUN DE GEJU TL TEMPIO,
S. Maria dal poch dles čianderes Alfred:
Patrozinio a La Pli de Marou
Pröm vëndres, Blaje, Ansgar, Oskar
Pröma sabeda, Gilbert, Veronica, Christian
**5^a ia por l'ann, Dé mondial por la vita,
Ingenuin, Albuin, Agata**
Pire, Paul Miki, Dorotea, Hildegund
Iaco, Wilhelm, Richard, Ava
Iarone, Emiliani, Iosefa, Filipp
Michiel, Lambert, Iulian, Apollonia
Scolastica, Brun, Wilhelm
Maria de Lourdes, Dé mondial di amarà
6^a ia por l'ann, Gregöre, Benedict
Castor, Gisala, Adolf, Ecchehard
festa de S. Zirillo y Metodio,
Patroni d'Europa, Valentin da Roma
Siegrid, Claudio
Jep Allaman, Iuliana, Filippa
7 Fundadusc di Servič, Benigno, Marzel
Angilbert, Angelico, Sciomun
7^a ia por l'ann, Bonifaz, Irmgard
Eleuterio, Amata, Iordan
Pire Damiani, Germano, Gunthild
Diego, Margarita, Catedra de S. Pire
Policarp, Romana, Otto (jöbia Grassa)
Mati apost. (ince ai 14 de mà), Ida
Walburga, Adeltrud
8^a ia por l'ann; Dionijio, Ulrich
Gabriel, Marcward
Roman, Teodolf, Silvana (carlascè)

Forà

Forà é l'mëis, olà ch'al toma ite la maiù pert l'Carnescé y da dér tröc vëgn l'Carnescé sciöche üna dles plü gran festes.

Al vëgn pô dit: "Pasca y Nadé y l'gran Carnescé". O ti païsc vijins a süd vëgnel dit: "Pasqua e Nadal e il santiscimo Carneval". N mëis al'ann ô l'monn ester mat, inèc sc'al n'é i atri mëisc nia dér sciché. An ô mefo ester atramënter y purchël mëtun sö les mascures plü strambes, se vist i guanè plü fetri. I ëi se vist da ères y les ères da ëi. An ô madér ester atramënter, t'en n'atra pel, a udëi sciöche ara büta ailò. I ëi ô porvè sciöche ara foss da ester ères y les ères sciöche ara foss da ester ëi. An ô çinamai porvè da ester tiers. Madér val' d'ater!

Chësc é l'carnescé olà che tan de jënt ô n iade lascé fora so mat. Sanbëgn ch'ara va gonót massa inant, spo dâl ca gonót legremes

y bries y stritaries y chël che gode, é l'malan.

Sanbëgn ch'al vël inèc ailò l'proverb: "I maç cunësciun ai aç".

Pur tan demiliuns vëgnel pa spaché sö chi dis da Carnescé y la jënt ne s'un fesc pa feter nët nia dinfora. Mo sc'ai messass paié chi miliuns pur les cûltes, dessel oramai ca na revoluziun.

In chësta ocajitun él inèc èiamó val' dadì: Punsun mo n pü dô, tan de scioldi ch'i dun fora datrai te na sëra, inèc cënt o duicëntmile, y ñi spavënè ch'i fajessun, sc'i messassun paié chi scioldi pur n bëgn publich y gonót suzedera, ch'i dun fora chi scioldi malamënter y se fesc pa èiamó dann al corp y al'anima.

Mo ar'ë mefo insciö, che da urëi gode d'un n vers y dl.ater vers n'odusne datrai nia i cunfins.

An ô sciampé datrai dala val dles legremes y porvè de ciarçé te püch tëmp l'bel dla vita.

Bel a chësc cunesciunse, ch'i sun purdërt cherià ad avëi n iade na vita de felizité tl'eternité.

Notizies:

Merz

1	Mercui	CAPIUN, Albino, Albina, Suitbert	©
2	Jöbia	Agnese da Praga, Angela, Carlo	
3	Vëndres	Pröm vëndres, Islav, Liberat, Friedl	
4	Sabeda	Pröma sabeda, Casimir, Humbert, Walburg	
5	Domënia	1^a de carsema, Dietmar, Jan, Oliva	
6	Lönesc	Ziriach, Fridolin, Coleta	
7	Mertesc	Perpetua, Felizita, Volcher, Reinhard	
8	Mercui	Jan de Dî, Eddo, Michiel	⌚
9	Jöbia	Gregöre, Domenico Savio, Franzisca rom.	
10	Vëndres	Milio, Gustav, Jan, Emilian	
11	Sabeda	Rosina, Alram, Ulrich	
12	Domënia	2^a de carsema, de "Cherta tempora", Beatrise	
13	Lönesc	Leander, Iudita, Rebecca, Paulina	
14	Mertesc	Metilde, Conrad, Eva = Evy, Gottfried	
15	Mercui	Clemens - Maria, Aloisia, Zacaria	
16	Jöbia	Herbert da Köln, Gummar	☺
17	Vëndres	Patrich, Gertrud, Jan	
18	Sabeda	Zirill, Salvatur, Eduard	
19	Domënia	3^a de carsema, OJEP OM DE S. MARIA	
20	Lönesc	Wolfram, Ipolit, Irmgard	
21	Mertesc	Christian, Absalon, Benedict	
22	Mercui	Elmar, Lea, Elco, Lucardis	
23	Jöbia	Turibio Alf., Jep Oriol	⌚
24	Vëndres	Elia, Catarina	
25	Sabeda	Anunziaziun a S. Maria, Anzila, Anunziata	
26	Domënia	4^a de carsema "di Seminars diozejagn"	
27	Lönesc	Heimo, Frowin	
28	Mertesc	Guntram, Ingbert	
29	Mercui	Helmut, Ludolf	
30	Jöbia	Pire, Linert, Diemut	
31	Vëndres	Cornelia, Beniamin, Clemens	☺

Merz

Al è n iade n té berba che fantanâ bëgn dér dassënn, spo dijôle: "Dô otober vëgnel pa merz, spo chël é pa ciámó peso vél". Mo in realtà éra dôt atraménter. Merz é bele n mëis che va dassënn cuntra l'aisciöda y purchël sàl bele plü lisier y plü bel.

I dis é bele scialdi lunç y l'gran frëit à pô inèce lascé dô y jënt vedla s'infida indó alaleria. Mo metede pa averda: l'sorëdl de merz fesc tan bun ai leè da mëte fora, mo pô ester dér prigorùs pur jënt. T'ambria él ciámó dér frësch y purchël dessun ji bun vistís alaleria.

Merz é inèce la maiù pert l'mëis dla Carsëma y Carsëma ô dì jaiun y penitënza.

Aldédaincö, pêle, ch'an n'àis nia plü cis idea, tan de bujëgn che l'jaiun y la penitënza é pur la jënt. La penitënza é impröma de dôt de gran ütl pur l'anima. Sciöche al é dërt, lascé fa bindiècé na vijita al corp, insciö éle plü co dërt, bindiècé se fa la vijita y la diagnose al anima.

Da fa la diagnose al corp él plü saurì, ciudì ch'an pô tó la maiù pert mascinns, mo pur l'anima ne vâra nia cun mascinns. Mo la gran buna desfarënzia é chëra, che pur fa la diagnose dl corp, mëssun ji dal dotur, mo la diagnose al'anima podusne se fa nos instësc. Al é inèce dailò na mosöra da cunfrunté y chësta mosöra é i comandamënc de Dì. Cun chësc se fesc jënt aldédaincö plü ert, ciudì che i comandamënc de Dì ne vëgn apëna plü insignà y reconüsciüs. "Leider"!

Plü ch'an sà, olà che ara fala y plü ch'an sà inèce, sc'an ô ci ch'al é da fa pur rimedié.

Insciö éra inèce col corp. Plü che l'dotur sà, ci ch'al te fal y plü ch'al sà inèce, ci medejines te dè.

I doturs disc inèce, che la maiù pert dles maraties vëgn dal incontinëenza tl mangé y bëire.

Y chilò él la Dlijia y la Carsëma che dëida dô y che scraia tles orëdles: jaiun y penitënza! Ci fesc pa i bugn sportivi? Jaiun y penitënza! Spo ési in forma.

Notizies:

Auri

- 1 Sabeda
2 Domënia
 3 Lönesc
 4 Mertesc
 5 Mercui
 6 Jöbia
 7 Vëndres
 8 Sabeda
9 Domënia
 10 Lönesc
 11 Mertesc
 12 Mercui
 13 JÖBIA
 14 VËNDRES
 15 SABEDA
16 Domënia
17 Lönesc
 18 Mertesc
 19 Mercui
 20 Jöbia
 21 Vëndres
 22 Sabeda
23 Domënia
 24 Lönesc
25 Mertesc
 26 Mercui
 27 Jöbia
 28 Vëndres
 29 Sabeda
30 Domënia
- Pröma sabeda, Hugo, Irene
5^a de carsema, foscia, Franzesch, Diego
 Riccardo, Luidburg, Vijo
 Isidoro, Benedict, Conrad
 Vinzenz, Creszenzia, Gerhard
 Wilhelm, Pire
 Pröm vëndres, é de oraziun por la dlilia
 perseguitada, Jan de la Salle, Patrunn dlesc scores
 Julian, Walter, Beata. (1956 consacr. vesco Forer) ☺
dl'Ori, Waltrud, Conrad
 Engelbert, Michiel, Madalena
 Stanislaus, Reiner, Gemma Galgani
 Zeno, Herta, Tarejai, Julio
 SANTA, Hermenegild, Paul, Ida, Martin I.
 SANC, Lidwina, Ernestina
 SANTA, Nitcher, Huna
DLA RESURREZIUN DE NOSC SIGNUR, PASCA,
Benedict, Bernardette Soubirous
DE PASCA, Rudolf, Robert, Maria Anna,
 Agia, Sabina
 Leo, Gerold, Friedrich, Werner
 Agnese, Hildegund (1974 degan P. Rubatscher +)
 Anselm, Conrad da Parzham
 Caio, Wolfhelm, Gerhard
2^a de Pasca "Blancia", Adalbert, Iorzh:
 Patronn da Pliscia
 Fidelis, Maria Eufrasia
Merch evang., Erwin, Franca
 Cleto, Consuelo, Helena, Pascajio
 Pire Canisio, Zita, Floribert
 Luije Maria Gr.
 Vigile y Ciascian, Patronns de nosta diozeja,
 Catarina da Siena, Roßwitha, Robert, Ugo, Pire
3^a de Pasca, de S. Ciascian, Pio V. Ojep Cottol

Auri

D'aurì é l'tëmp dër da lönes. Can se dàn na dërta dlaciada, spo indô na dërta scialdada; can nëiel sciöche l'cil foss davert, can plöiel, spo pëtel indô ca ones dër cialdes. D'aurì fossil veramënter bun da se tó dó l'ambrela. Al é n mëis, me sál, zënza ordine.

Ioress l'cunfrunté cun la jënt scialdi jona d'aldédaincö, cun i mituns y les mitans da scora y inèc ciámó plù jogn. Sc'an i osservëia n iade n pü, spo ési feter avisa sciöche l'aurì, zënza ordine, zënza pin-siers.

Sc'ai ciafa val'da fa blëita, spo l'toli ca n pice pez, mo se stüfa defata impara y chël momënt ch'ai se stüfa impara, l'lasci ailò magari amesa strada, amesa n tru, amesa plaza, impè o rosedé, chël é mâ bel anfat y sc'al ti sta te tru an n'ater, chël é mâ inèc bel anfat; spo salti pro val' d'ater y cun chël feji bel l'medemo.

Y can ch'ai lascia o mëss lascé, ciarera gonót fora sciöche al foss ste l'tremoroz. Piùc iadi ti vëgnel dit dai gragn, ch'ai dess indô mëte ia l'patiùc olà ch'ai l'à tut ca.

L'temp d'aurì é inèc feter inscioö, mo chël â dan da cënt agn i medemi aè co aldèdaincö.

Dan da 60 agn mëssânsse pa bëgn inèc nos mituns mëte bel ia l'patiùc, olà ch'i l'ân tut ca, ciudi ch'i n'ân pa bëgn tan püch da fa blëita o da fa val' d'ater y sc'al suzedô datrai, ch'i damanân la uma: Olà é pa la tascia? olà é pa i cialzà, olà é pa l'samare? Spo ciafân la còrta resosta: Olà che te l'âs lascé! Y ai ne jô nia a te l'chiri o te dô ciámó n "pussl", can ch'ai l'â ciafè... oh, no, no! Mo i imparân ad avëi ordine.

L'ordine é tan important tla vita co püces d'atres cosses! N laurant, n funzionêr, n impiegat, n superiore che n'â nia ordine, perd defata l'post, l'laur, la paga y l'bun inom.

Mo al dess gni ausé da pice insö, scenó ne vâra nia plü.

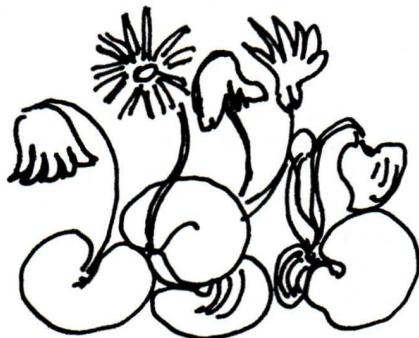
N lëgn corsciü sö y vedl, ne se lascia nia plü storje, mo mâ rumpe.

Chi che à l'dovëi de ausé al ordine, dess adoré vigni ocajun, no mâ n iade o l'ater pur fa bela figüra.

N té vedl de Valgrata (Villgraten) me dijô n iade: "Was du tust, das tue recht".

Notizies:

má

Mà

1 Lönesc

2 Mertesc

3 Mercui

4 Jöbia

5 Vëndres

6 Sabeda

7 Domënia

8 Lönesc

9 Mertesc

10 Mercui

11 Jöbia

12 Vëndres

13 Sabeda

14 Domënia

15 Lönesc

16 Mertesc

17 Mercui

18 Jöbia

19 Vëndres

20 Sabeda

21 Domënia

22 Lönesc

23 Mertesc

24 Mercui

25 Jöbia

26 Vëndres

27 Sabeda

28 Domënia

29 Lönesc

30 Mertesc

31 Mercui

Ojöp laurante, Arnold, Agostin

Atanasio, Sigismund, Pellegrin, Ricardo
Iaco y Filippo apost., Teodojio, Alexander
Florian, (Patronn da Curt), Guido, Valeria
Pröm vëndres, Angelo, Siegrid, Godhard, Iutta
Pröma sabeda, Antonia, Gundula

4^a de Pasca, Dles vocaziuns spirit. Gisela

Ulricha Nisch, Pire, Evodia, Wigger
Adalgar, Volkmar, Ottokar, Maria Tarejia
Gordian, Epimaco, Isidoro paur, Antonin, Jan
Gangolf, Iachin, Nazio
Pancraz, Nereo, Achille, Imelda
Servaz, Andre

5^a de Pasca, dl KVV - ACLI

(*1940 Vesco Wilhelm)

Matia apost (te val stati), Bonifaz

Sofia o Sonia, Rupert
Jan da Nepomuk, Andre, Ubald
Paschal Baylon, Walter
Jan I., Erich, Felize, (*1920 Papa Wojtyla)
Pire Zelestin, Ivo, Teofil, Crispin
Bernardin, Elfriede, Valeria

6^a de Pasca "Dles Crusc", Hermann Josef

Rita, Iulia, Renate, Romuald
Jan Bat., Wipert, Dejiderio, Guitwert
Madalena, Ester, Dagmar, Sofia, Ludwig
Gregöre VII., Beda, Urban, Maria Mad. Egilhard
Filippo Neri, Alwin, Maria Anna, Regintrud
Agostin da Canterbury, Brun

7^a de Pasca, ASSENZA = PALSACRUSC, de Cherta tempora, Agostin, German, Wilhelm

Maximin, Irmtrud, Bona
Ioanna d'Arch, Ferdinand, Reinhild
Vijitaziun de S. Maria a Elisabeta, Petronilla

Mà

Bëgn oramai düc chilò incérch arata l'méis de mà l'plü bel mëis dl'ann, cis chi che à les ciases y les campagnes sura i 600 metri sura l'mèr.

Les campagnes, pôn di, é döt öna na flu, spo i légns da pom, da përy da chersces, döt flurësc ch'al é na belëza.

Val'de bel él düc che à ion: n bel ciapel, ne bel guant, de bì ćialzà, na bela crabata, de bì ćiavëis, n bel curù y insciö inant.

Al é dërt y natural, sce jënt à ion l'bel, ćiudi ch'al é pa tan tröp de bel da udëi y da cunsidré y da urëi bun sön chësta tera y spezialmènter ince te nüsc païsc.

Al é mâ da di, ch'al n'é tan tröc che ne vëiga nia l'bel, gonót ćiudi ch'al n'é ste degügn che ti l'à mostré, che ti l'à insigné. Ince a udëi l'bel mëssun gni insignà. An disc pö: bel é, ći che sà bel.

Y chilò él na gran desfarënzia da un a l'ater. A un i sà magari bel, ći che i sà dér burt a l'ater.

Al se n'é n iade maridé dui. Un n'â tut dér na bela y l'ater scialdi na burta. N dé n'él un, che ê n pü massa trat, che disc a chël che à maridé la burta: "Mo scé mo, che

te n'en maridâs tan na burta?" L'ater respognô: "A me me savôra be-la".

Insciö éra y al â respognü dërt. Ara ne messâ nêt nia i plajëi a düc. Al bastâ, sc'ara i plajô a chël che la maridâ.

Datrai n'él un o üna, che mostra ca na capazité cun süa belëza, ch'an mëss propi i ćiaré dô, sc'ai dà bëgn sura ia pur tera. Mo spo vëigun, ch'ai dà mâ ince vëi bel sura sciöche l'atra jënt. Da fa zerti laurs vâi mâ ince vëi a s'ascogne.

L'famojo artist Picasso (mo ince n n'ater) â n iade scrit sö sura chël post, olà che ince l'imparadù va a pè: "Se sei papa o sei rè; quando sono seduti qui, sono tutti come me".

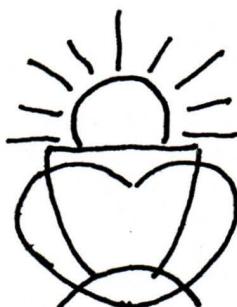
Chël momënt che un mina de ester plü co i atri, chël momënt deyëntel burt.

Ci che fesc bela na pursona é, sc'ara à caracter, sc'ara é scëmpla, nëta, sinziera, naturala. N té berba dijô n iade: "L'bel él düc che se porta sauri".

La natüra crëia pa bëgn bela la pursona, mo spo ô tan gonót la pursona i fa concurenz a Chëlbeldî, ai geniturs, ala natüra cun ti straihé ados de vigni sort de tosser, spo vëgnera burta, datrai da sgricé. Al foss mefo dërt da udëi la natüra y i fa dô.

Notizies:

Jügn

Jügn

1 Jöbia	Iustin, Simeon, Luitgard
2 Vëndres	Pröm vëndres, Marzelin, Pire, Armin, Blandina
3 Sabeda	Pröma sab., Carlo Lwanga, mart. d'Ug., Kevin
4 Domënia	PASCA DE MÀ, Clotilde, Crista, Franzesch
5 Lönesc	DE PASCA DE MÀ, Bonifaz, Fulger
6 Mertesc	Norbert, Claudio, Falco, Bertrand
7 Mercui	Robert, Eoban
8 Jöbia	Medardo, Wilhelm, Engelbert
9 Vëndres	Efrem, Felizian, Grazia
10 Sabeda	Heinrich da Balsan, Oliva, Diana
11 Domënia	Barnaba, Rimbert
12 Lönesc	Jan, Casper, Leo, Odulf
13 Mertesc	Antone da Padua (Patronn da Picolin)
14 Mercui	Burchhard, Gottschalk, Meinrad
15 Jöbia	Vì, Lothar, Gebhard, Istrid, Germana
16 Vëndres	Benno, Lutgard
17 Sabeda	Eufemia
18 Domënia	LES ANTLES, Felize, Paul, Gregöre
19 Lönesc	Romuald, Modesto, Gervasio, Protasio, Deodat
20 Mertesc	Adalbert, Margarita, Benigna
21 Mercui	Aloije, Alban
22 Jöbia	Paulin, Jan Fisher, Tomesc M.
23 Vëndres	Festa lit. dal Ss. Cör de Gejù, Ojep Cafasso
24 Sabeda	Jan Bat. (Patronn da S. Martin)
25 Domënia	12^a ia por l'ann, dal Cör de Gejù,
26 Lönesc	Wilhelm (dé d'aiüt por i benefizi dl Papa)
27 Mertesc	Vigile, Jan y Paul
28 Mercui	Zirillo, Hemma da Gurch, Heimo
29 Jöbia	Ireneo, Ecchegard, Vinzenza
30 Vëndres	PIRE Y PAUL (Patronns da Rina), Iudita
Martiri da Roma, Otto, Teobald, Bertram

Jügn

L'dé mët man da duman, va spo inant y röia sönsom pur ji indô jö-pert y ruvé ala séra.

Pu valà, él vëi? y fejel insciö vigni dé? Ah mo, dì madér! Pu ehee, ne te n'âste nia ciamó anadé?

Insciö éra inèc cun la vita de na pursona... mo no dagnora! An nasc, crësc, vëgn gragn, madüs (plü o manco!) y spo vâra indô jöpert. Al vëgn la séra dla vita y spo la nôt dla vita che döra döta l'eternité.

Insciö vâra inèc cun l'ann. Al mët man cun l'iener, crësc tres de plü cina al jügn y spo vâra indô jöpert cui mëisc cina che al vëgn l'invêr.

Jügn à i dis plü lunç y jënt à d'isté l'maiù laur. L'paur à l'laur alaleria, les diversces sorts de artejagn n piich suradöt; chi dai firesti ti hotels, tles ustaries y tles pensiuns y insciö inant. Chilò da nos él diüc che à laur chi che ô y diüc che laora é da respeté y spo él anfat, ci laur ch'al é: l'paur sólo campagna, l'scrivan dô na maschin da scri, l'artejan pro na maschin che fesc na dërta vera, o sön n mür o n têt d'en frabicas, o l'prou o na monia che prëia dô la benedisciun sura diüt l'popul de Dì; o l'dotur pro i amarà, olà ch'al alda

mâ baudian y vëiga mâ la püra jënt col corp püre y da defet.

Düè chi che laora, é da respeté. Mo al n'é nia diüc che laora. Ál n'é de chi che n'é nia bugn da lauré y oress lauré, jënt vedla y i amarà. Mo al é inèc jënt jona y sana, che n'ô nia lauré y ô ciamó vire miù ales sciabes di atri.

Al é na sort de brüscs, che n'à nia les raïsc te tera pur se trà l'vire, mo crësc söles rames di pinç y se lascia mantignì dal légn. A chëstes brüscs i dijun pur tudësch "Mistel" y a de té brüscs i dijun inèc "Schmarotzer". Schmarotzer i dijun inèc a chë jënt che n'ô nia lauré y vir dal laur di atri. Chësta sort de jënt él bëgn rî da respeté; ara ne vâ nia!

Dì dijô n iade un: "Iö da lauré me stüfi tan y n n'ater laur n'él nia".

Bele tles prömes plates dla sacra Sritöra stal scrit: "Col suiùs dla frunt dessste te davagné l'pan". Y n n'ater iade stal scrit: Chi che ne laora nia, n'à gnanca la rajun de vire.

Implüi éle l'laur che fesc bun al corp y inèc al anima. Al dà forza y cumentenzena y mantëgn la vita.

Da mené piêc é chi miliuns de jënt che uress lauré y ne ciafa nia laur.

I perium: dasse incö nosc pan da vigni dé, mo miné él inèc l'laur da vigni dé.

Notizies:

Iuli - Messè

1 Sabeda

Pröma sabeda, Teobald, Dietrich

2 Domënia

3 Lönesc

Tomesc apost.

4 Mertesc

Elisabeta, Procopio, Ulrich, Berta, Pire-Iorz

5 Mercui

Antone Maria, Letizia

6 Jöbia

Maria Goretti, Godelina, Tarejia Ledochowska

7 Vëndres

Pröm vendres, Willibald, Edelburga

8 Sabeda

Chilian, Edgar, Adolf, Hermann

9 Domënia

10 Lönesc

Knud, Erich, Oraf, Engelbert, Emmanuel

11 Mertesc

Benedict Patrunn d'Europa, Rachele, Olivier

12 Mercui

Hermagoras, Fortunat, Jan Gualbert, Felix

13 Jöbia

Heinrich re y Cunigunda, Sara, Clelia, Ioel

14 Vëndres

Camillo, Roland, Casper, Franz Solano

15 Sabeda

Bonaventura, Gumbert, Donald, Bernard

16 Domënia

17 Lönesc

Alejio, Alex, Charlotte (1991 Vesco O. Gargitter +)

18 Mertesc

Arnulf, Friedrich, Radegundis

19 Mercui

Bernold, Poppo

20 Jöbia

Margarita, Wilmar, Aaron

21 Vëndres

Laurenz da Brindisi, Arbogast, Daniel, Prasede

22 Sabeda

Maria Madalena, Verena, Eberhard

23 Domënia

24 Lönesc

Cristofe, Ojöp Fernandez, Cristina, Siglinde

25 Mertesc

Iaco apost., (Patronn dla dlilia de Badia), Tea

26 Mercui

Iachin - Anna, Cristiana, Bartolomea

27 Jöbia

Lucano, Zelestin, Pantaleon, Natalia

28 Vendres

Inozenz, Beat, Samson, Benno

29 Sabeda

Marta, Flora, Luzilla, Olaf, Wilhelm

30 Domënia

31 Lönesc

Nazio de Loyola, German, Iustin, Jan

Iuli

An disc, che l'iener é l'mëis plü fréit dl'ann y inscio pôn inè dì, che iuli é l'mëis plü ciald dl'ann cun i dis da èian, olà ch'al n'é nia mât ia pur l'dé dér ciald, mo inè de nôt y gonót né gnanca na dërta plöia buna da i tó la gran bampa. Mo al alda pa begn da ester inscio.

Chilò da nos n'essun pa pur dërt bria da baudié dl cialt. De chël vers éra pa bëgn te d'atri païsc cotan plü sterscia. Mo magari éra inè inscio, ch'i sun manco ausà al cialt chilò te chisc païsc dles munts.

Iuli é pa bëgn inè chilò incérch l'mëis, olà che düc à da laur, sc'ai ó; i paurs sanbëgn, mo spezialmënter inè chi che laora cun i furesti. Ai mët man da gni dassënn da vigni pert dl monn adalerch y plü co ater dales cités.

Chi che à messé vire te na cité, ne s'un fesc pa nia de morvëia, sce la jënt de cité s'un sciampa tles munts a chirì la bun'aria y purchël n'él pa nia dërt, sce nos urun inè ti arjigné ai furesti l'ambiënt dla cité. Ai n'ô mine chël ne; ai ô la pêsc y la bun'aria... y i funguns!

L'mëis é, sciöche un bele aldi, l'mëis dal gran laur pur i paurs. Plü ales basses siëi bele de mât y spo de jügn, mo chilò da nos da

mez jügn inant y iuli. L'ann passé é ste dér bunuri.

Sc'an jô chisc agn d'isté, d'agost y de setember, da Fodom ite o d'Ampëz ia, spo udôn chi bur prà nia sià, sèc y rosc, disordinà y an dijô: "Mo tan val' de burt!" Sc'ara va inscio inant, pôn prësc dì inscio di prà tla Val Badia y de Marô. "Tan val' de burt" chi prà nia sià, aldédaincö, olà ch'an à dötes les mascinns da sié y da restelê, olà che döt va sauri y snel!

An disc: "Al ne paia nia fora". Mo da ste chël tëmp fora pur de té betules a consumé... pael fora chël? Y sc'al é d'aisciöda n pez bur tëmp o fréit, spo dàl ca n bau-diamënt che röia èina sö al cil: "Inscio cun n té tëmp no ne pôl pa crësce valch."

Chisc lamënç va da na boçia al atra y can che la grazia de Dì é chilò bel gratis, spo ne la tolun nia, ne la cõi nia sö. El dërt chësc? Al fesc mé d'aldi tres chë parora: "Al ne paia nia fora".

Savunse nos ci ch'al vëgn indu-man? Aldédaincö pôl gni n gran mudamüt suranöt, plü snel co plü dadî, ètudi ch'i viun da ci che vëgn mené dalunc adalerch y chël pô pa ste fora te na nôt.

Ciarun de nostes campagnes! Chël n'é nia mât n bëgn pur i paurs mo dér n gran bëgn inè pur l'turism.

L'Ordine va dlunch bun y olà ch'al fala chël, vâra jöpert tles families y tla sozieté.

Notizies:

Agost

1 Mertesc

2 Mercui

3 Jöbia

4 Vëndres

5 Sabeda

6 Domënia

7 Lönesc

8 Mertesc

9 Mercui

10 Jöbia

11 Vëndres

12 Sabeda

13 Domënia

14 Lönesc

15 Mertesc

16 Mercui

17 Jöbia

18 Vëndres

19 Sabeda

20 Domënia

21 Lönesc

22 Mertesc

23 Mercui

24 Jöbia

25 Vëndres

26 Sabeda

27 Domënia

28 Lönesc

29 Mertesc

30 Mercui

31 Jöbia

Alfonjo M. Pire, Ulrich

Eujebio

Lydia, Benno, Burchard

Pröm vëndres; Jan Maria Vianney, Friedrich

Pröma sabeda, Maria dla Nei, Oswald, Domenica

18^a ia por l'ann, Trasfiguraziun dal Signur, Dla porziuncola (1978 Paul VI +)

Sisto, Caietan, Afra, Iuliana

Domenico, Ziriach, Haldiger

Altmann, Edith Stein

Lauzenz, Asteria, Astrid

Clara, Filomena, Susanna, Donald

Radegund, Jan

19^a ai por l'ann, Ciascian: Petronn da S. Ciascian

Maximilian Kolbe, Eberhard

S. MARIA dal ciöf, o Asunziun de Maria, Patrozinio a La Illa, Assunta, Tarzijio, De prezet

Stefo, Teodor, Alfred, Rochus, Christian

Iazinto, Carlmann, Chiara, Beatriz, Joana

Elena, Claudia, Iutta, Agapit

Jan Eudes, Sebald, Sigbert, Reginald, Moreno

20^a ia por l'ann, Bernhard, Samuel, Roland

Pio X, Balduin, Isabella

Maria Regina, Regina, Sigfried, Filipo

Rosa, Richild

Berto apost., Isolde, Maria, Michaela, Emilia

Ludwig, Ojöp da Calas, Elvira, Patrizia, Tomej

Gregöre, Senese: Patronn da La Val

21^a ia por l'ann, Monica, Gebhard

Agostin, Elmar, Adelind, Iachina

Jan Bat., Sabina, Teodora, Beatriz

Felize, Heribert, Amadeo, Rebecca

Raimund, Paulin (1986 consacr. vesco Wilhelm)

Agost

Cun agost éle l'ann che va bele indô ia dô munt jö. Fa ne pôn nia co ji col têmp y ara ne va pa gnanca da ste zruch, ciaudì ch'al va pa impò inant.

L'agost é aldédaincö chilò da nos l'meis di furesti. Plü co ater dô l'ultima vera àl metü man l'movimënt di furesti y al n'en vägn vi gn'ann deplü. Purchël àn metü man de frabiché ciases, hotels, hotels y an pô zénz'ater dì, che chilò da nos él gnü frabiché te chisc ulti mi trënt'agn plü ciases co te cincënt agn denant. Col turism él spo inèc chersciü l'abundanza, mo al é inèc jü zruch l'laur da paur. An davagna zenza assà, cun manco fadie, pêle, mo tan dî, ne sànn nia!

Ai furssti i disc i ladins chilò incérch "sciori". Savëise purciudi? Nia cun chël significat, ch'i minun aldédaincö, can ch'i dijun: "Al é n scior", mo pur n n'ater motiv.

Furesti gnôl bele te nostra valada dan la próma vera, sciöche a Al Plan, Pedraces y Corvara. Mo laota gnôl mâ grofs y barônn, döt jënt alaingrana y jënt da scioldi y chisc tulô cun vëi inèc döt l'personal, insciö ch'ai é datrai inèc nü o diesc te tïna na familia y l'personal i dijô al patrun "l'scior" y ala patruna "la sciora". L'scior à comané... la sciora à dit y insciö inant.

Y insciö él resté la parora sciori pur düc i furesti, che vägn "alfrësch". I tudësc ne i disc nia "die Herren", mo die Fremden, der Fremdenverkehr".

Sot a "sciori" minunse nos gonót jënt da scioldi y che n'à nia bria de lauré y chësta minunga é falada. I "sciori" é pa bëgn inèc jënt che mëss lauré döt l'ann y sparagné pur pudëi fa vacanzes. Punsun mâ a nos, can ch'i jun al mér, spo sunse bel i medemi y ai se disc "villeggianti" o "die Fremden".

Co él pa da traté i furesti? Al é jënt sciöche nos y se mirita respet, onur y n bun tratamënt, sciöche nos can ch'i jun tl furesto.

Al é dërt sc'ai vägn bel saludà y ch'ai ciafes de beles respuestas, can chái damana val. Mostré cherianza y i cunté dl païsc, dles usanzes, dles munts, di trus y insciö inant. Mo impò dessun tignì na zerta distanza y ne i splighé nia döt ci che suzed te familia o tl païsc. De chël vers ne mëssi nia savëi döt. Gonót ne capësci nia les zircostanzes y ai la cunta inant malamënter.

La distanza de cherianza fesc respet da tïna y dal atra pert. Massa cunfidënsa né nia dërt. Sc'i ti dun n bun ejempl inèc tla religiun, él mâ dërt; ailò gnuNSE respetà, inèc da chi che n'à nia nostra religiun. Y spo n'unse pa bëgn nët nia bria de miné, ch'i mëssun i fa dô döt cant ai furesti... oh no, noo! Nostes bunes y beles unsanzes dessun se tignì y inèc les mostré.

Notizies:

Setember

Sëtember

1 Vëndres

2 Sabeda

3 Domënia

4 Lönesc

5 Mertesc

6 Mercui

7 Jöbia

8 Vëndres

9 Sabeda

10 Domënia

11 Lönesc

12 Mertesc

13 Mercui

14 Jöbia

15 Vëndres

16 Sabeda

17 Domënia

18 Lönesc

19 Mertesc

20 Mercui

21 Jöbia

22 Vëndres

23 Sabeda

24 Domënia

25 Lönesc

26 Mertesc

27 Mercui

28 Jöbia

29 Vëndres

30 Sabeda

Pröm vëndres, Egidio, Verena, Ruth, Pelagio

Pröma sabeda, Apolinare, Ingrid

22^a ia por l'ann; dai "Angioli custodi"

Rosalia, Iris, Ida, Rosa

Tarejia, Roswitha, (1952 Vesco Geisler +)

Magnus, Alex, Zacheo

Otto, Marciun, Regina, Madlberta

NADÉ DE S. MARIA, Adrian

Consacraz.doms, Porsenù y Balsan

23^a ia por l'ann, Mocherà, Pulcheria

Felize, Regula, Adelmar

INOM DE S. MARIA, Guido

Jan Crisost., Notburga, Amato

Ejaltaziu dla S. Crusc, Gabriel

S. MARIA ADOLORATA, Dolores, Ludmilla

Cornel y Ziprian, Jan, Iulia, Edith

24^a ia por l'ann, Robert, Hildegard

Lambert, Ojep da Copert.

Genaro, Igor, Teodor, Maria Wilhelma

Andrea Kim, Paul, Eustachio, Giancarlo

Mateo apost., Franzesch, Ionas, Debora

Moriz, Tomej da Vill., Emmeran

Lino, Ludwig, Tecla

25^a ia por l'ann, Rupert, Virgil

Klaus de Flühe, Firmin, Sergio

Cosma, Damian, Eugenia, Tarejia

Vinzenz de Pauli, Dietrich, Hiltrud

Wenzel, Lioba, Domene, Iordan, Lauzenz

Michiel, Gabriel, Rafael (1978 Jan Paul I +)

Iarone, Urs, Victor

Setember

“Mo sciode, che l’tëmp va”, dijô na té mëda, “i ne sun gnanca plû buna de i salté dô ne.”

“Pu, sc’i sëis zoda, mëda”.

“Bëgn purchël. Ah, ne fossi monia zota, spo me purvassi pa bëgn”. Mo minâra pa bëgn impò döt val’ d’ater. Can ch’al vëgn l’altonn, cunësciu che l’tëmp va debota. I dis trö plü cörè, les nöts lunges, la broja da dumana, da sërra defata scûr y frësch. De dé pôl ciamó ester dër bel tëmp y bun cialt. Tla sacra Scritöra stal scrit: “Laora cina ch’al é dé, ciudì ch’al vëgn la nôt, olà che ara ne va nia plü da lauré.”

An capësc, che l’Sigrur la minânaota cun chëstes parores spiritualmënter y moralmënter: fate miric, laora pur l’anima cina che t’es in vita, ciudì che dô la mort nevara nia plü. Chësc é bëgn dër dassenn vëi y chësta gran virité dessun se mëte dô les orëdles.

Al n’ë de chi che disc: Ah, iö, denant co muri me mëti pa bëgn l’anima apost, spo ne falel nia no.

Mo al sta inè scrif, che un che â abiné adöm n gröm de richëzes, s’â metü na nôt a les arcumpedé. Al n’ë bëgn tröpes. Spo s’el senté ia, bravâ y dijô: “Sëgn palsa mâ y gòdetla y dàtla buna. T’as döt, ci che t’adore.

Sön chëra àldel na usc ia dô l’spiné che disc: “Püre tec, püre mat, ciamó insniöt te gnarál tut döt cant y te messarâs lascé döt y dé cunt de tüa vita. “Chëstes parores vêl sanbëgn inè pur jënt jona. Laurede y metesse apost cina ch’i sëis jogn. Can ch an é vedli, él massa tert y an pò resté cun les mans ôtes.

Ci che t’as fat da jonn, chël àste, ciudì che da vedl n’ëste nia plü bun. An sà sciöch’an é, mo sciöch’an vëgn, ne sànn nia. Inè les creces y tröc d’atri tiers s’arjigna ca d’isté, ci ch’ai adora spo d’invêr.

Setember é l’mëis che porta tan de frùè: Ai frùè cunescte l’lëgn. N bun lëgn porta de bugn frùè y n stlet lëgn mefo de stleç.

Y bel pur sü frùè y gonót pur sü bi dis é setember dër n bel mëis.

Y pur la jënt dër jona mëtel man la scora, l’insègnamënt pur la vita.

Notizies:

Ottobre

October

1 Domënia

2 Lönesc

3 Mertesc

4 Mercui

5 Jöbia

6 Vëndres

7 Sabeda

8 Domënia

9 Lönesc

10 Mertesc

11 Mercui

12 Jöbia

13 Vëndres

14 Sabeda

15 Domënia

16 Lönesc

17 Mertesc

18 Mercui

19 Jöbia

20 Vëndres

21 Sabeda

22 Domënia

23 Lönesc

24 Mertesc

25 Mercui

26 Jöbia

27 Vëndres

28 Sabeda

29 Domënia

30 Lönesc

31 Mertesc

26^a ia por l'ann, dal "Rosare", de "Cherta tompo- ra", Remigio, Tarejia, Giselbert, Emanuel,

Angeli custodi, Ursizin, Hermann

Ewald, Cristina, Irmgard

Franzesch d'Assisi, Aurea

Plazido, Bartolo, Meinolf

Pröm vëndres, Bruno, Adalberto, Renato

Pröma sabeda, S. Maria dal Rosare, Iustina

27^a ia porl l'ann, Simeon, Günther (Amor)

Dionijio, Jan, Leon, Sara, Sibilla

Victor, Gereon

Scandro, Maria, Brun

Max, Serafin, Edwin, Gottfried, Herlinde

Eduard, Oreste, Aurelia

Festa dla Consacraz. de nostes dlíjies

28^a ia por l'ann, Segra de duc, Tarejia

Gallus, Hedwig, Margareta (1978 elez. Jan Paul II)

Nazio d'Antiochia, Franzesch, Clotilde

Lücas evang.

Jan Brebeuf, Pire Alcant., Isach, Laura, Paul

Wendelin, Vitalis, Ioanna, Maria Bert.

Ursula y compagnes

29^a ia por l'ann, dles "Misciuns", Contardo

Jan da Capestr., Severin, Iaco, Oda

Antone Maria Claret

Crispin, Crispinian, Dario, Ludwig

Amando, Iusefina, Siegebald

Wolfhart

Scomun y lüda apost., Tadeo, Alfred

30^a ia por l'ann, Feruzio, Hermelinde

Gerard, Bernhard

Wolfgang, Alfons, Iuta

Otober

L'mëis d'otober é indô un di bi mëisc de ñi che revardëia la natüra y no mâ chël, mo inèc ñi che revardëia les festes de dlisia. Döt l'mëis é dediché a Santa Maria da Rosare. De chësc unse inèc bele traté l'ann passé. Al foss interessant da savëi tan tröc ladins che disc ñiamó la corona te familia o inèc mâ da susc. Plü dadî, savunse, ch'al n'ë püic che ne la dijô nia y sëgn saràl rüdunt l'cuntrar.

La próma festa d'otober é la domenia da Rosare (chi d'La Pli i disc segra da Rosare), spo él la festa de ringraziamënt dla racolta, spo segra de düc. I furesti se n'ë bëgn düc chilò da nos y i sun indô susc; i sun indô nanter nos y al é gnü plü chit.

L'laur alaleria à inèc lascé dô o s'ë ruvé dl düt y dô döt l'bun ch'i un ciafè, él dërt da ringrazié, im-pröma de döt Chël lassö, da chël ch'al vëgn döt cant, l'autur dl cil y dla tera.

An alda datrai da un o l'ater, che mina de ester plü scicà y disc: Pu, i straciun pö, i laurun pö dé y nöt cun nosc ciurvel y nostes forzes.

Mo, da che unse pa les forzes dl corp y dl spirito? S'unse nos dé döt cant? Ala fin di fac vëgn döt da Chëlbelde. A nos stara madér de avëi la orienté de pié dô a döt l'dërt che Chëlbelde se dà.

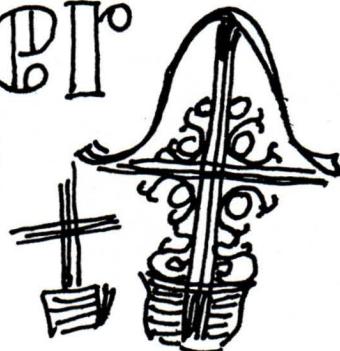
Ciarun mâ n pü ite ti ospedai y spo capiunse atira, ñi che la sanité dl corp y dla mente ô dì, ñi gran scincunda che chëra é. Nos se lamentun bele datrai pur na picia spina ch'i se fièiun o pur na gota de plöia che ne toma nia can ch'i orun y olâ ch'i orun.

Nos un datrai cëntevint dejidêrs y i püri n'à mâ un, chël de varì. Purchël él d'otober dërt adaté a dì dilan de cœur a Idi y no mâ d'otober, mo gonót. Gratias agamus Domino Deo nostro! Vigni dilan é na oraziun y preghiera nöia.

N bel ejëmpl se dà la Dlijia cun les oraziuns che ara se mët dant, spezialmënt tla s. mëssa.

Notizies:

Novëmber

Novëmber

- 1 MERCUI GNISSANT - de prezet, Harald, Rupert Mayr**
Dé dles animeis (1913 * Vësco Heinr. Forer)
Pröm vëndres, Martin, Hubert, Pire, Ida, Silvia
Pröma sabeda, Carlo Borr., Gregöre, Reinhard
- 5 Domënia 31^a ia por l'ann, dles "Animes", Emerich**
Linert (Patronn de Badia), Elfried, Rudolf
Engelbert, Willibrord, Ernst, Carina, Gisbert
Gottfried, Gregöre, Jan
Teodor, Roland, Ranulf
Leo le Gran, André, Iustus
Martin (Patronn da S. Martin de Tor), Teo
- 12 Domënia 32^a ia por l'ann, Iojafat, Didaco (Diego)**
Stanislaus Kòstca, Micorà, Diego, Livia
Sidonio, Laurenz, Mocherà, Stefo, Alberich
Albert le Gran, Leopold, Rochus, Ojep, Rafaële
Margareta, Gertrude, Edmund, Otmar
Florino, Gertrud, Elisabeta, Hugo Gregöre
Consacr. Basil. S. Pire y S. Paul; Filipina
- 19 Domënia ultima ia por l'ann lit., dla "Caritas", Elis.**
Bernhard, Corbinian, Edmund
Maria de Gerujaleme, Gelajio
Zezilia, Salvatur
Clemens papa, Culumban, Felizita, Detlev
Pire Dumol, Andrea Dung, Flora, Modesto
Catarina (Patronna da Corvara), Karin
- 26 Domënia GRAN FESTA DE CRISTO RE, Conrad, Ida**
Modesta, Oda, Virgil
Günther, Iaco, Berta
Friedrich, Saturnin, Dionijio, Franz, Iolanda
André apost., Gerwald, Ojep March.

Novëmber

La sajun va snel cuntra l'invêr. Mâ l'novëmber, pêle, che se lasce plü dlaurela. La gauja sarà bëgn chëra, ch'al é l'méis dediché ai morc, y spo inè che novëmber é la maiù pert n méis scür i dis é cörç, les nöts lunges y scôres. Mo ester n'él pa nia plü lunch co i atri mëisc y i ultimi dis de novëmber unse bele Advënt y chël à döt n'atra saù.

Novëmber é l'méis che se fesc punsé ala mort y ai defunè. Datrai punsé ala mort é sann pur l'anima y inè pur l'corp. Mo can ch'i punsun ala mort, punsunse dagnora inè ala vita. La vita é la cossa plü prezioja, ch'i ne s'un nia nos instësc dé, mo Chëlbeldî cun la partipaziun de nüsc geniturs.

Al é bele tla natüra dla creazium, che diùè ciara dla vita. Vigni romun se para dala mort y defénn dla vita.

Dan dan gran punt de domanda rovunse aldédaincö, olà ch'al n'é tan tröc che se tol la vita. An se damana: ciudì pa? An à n gröm de respostes: massa abundanza, mancanza de informazium, mancanza de fede, se sintì susc y inscio inant. Dötes chëstes gaujes porta dessigü pro al fat, che tan tröc se tol la vita aldédaincö.

Jënt dla meseria ne se tol nia la vita, mo ciara d'la salvé a vigni cost.

Mo, ne minunse nia, ch'al side ciámó n n'atra gran gauja, chëra dl'educazium dër falada. Da dô la vera incà vëgnel insigné da autoritêts y dai "scicà", ch'an dess lascé, che i mituns se educhëies instësc. Da i ciaré al monn d'aldédaincö pêle veramënter, chel'ü side plü sciché co la iarina.

An vëiga ch'al ti vëgn dé dô döt cant ai mituns, bel döt! Cinamai can ch'ai fala, vëgni defenüs y chëra é la plü stleta educaziun, ciudi ch'ai ne sà nia plü spo ci che é dërt y ci che é stort. Spo ési sanbëgn ausà da fa ci ch'ai ô.

Mo indere, can ch'ai vëgn gragn, spo vëgnel i problems dla vita, pro vignun, spo vëgnel peres te tru y impedimènè y a chël patiùc n'esi nia ausà, spo ôi la finì. Bel la gran abundanza fesc, ch'al fala l'spirito de sacrifice. Y aldédaincö àn ciámó de té mitli, che ne fesc nia mé da ji ia in l'ater monn. Implü rodel incérch sterch, inè te nsotes valades, la minunga che döt é ruvè cun la mort.

Ne fossel nia dërt, ch'an metess indô man da daurì i edli y spezial-mënter sëgn de novëmber?

Notizies:

Dezember

Dezember

- 1 Vëndres Pröm Vëndres, Eligio, Natalia, Blanca
 2 Sabeda Pröma sabeda, Luzio, Balbina, Maria Angela
- 3 Domënia** **1^a ia d'advent, Franzesch Xaver**
 4 Lönesc Jan Damasc., Osmund, Christian, Berbura, Adolf
 5 Mertesc Saba, Anno, Hartwich
 6 Mercui Mocherà (Patronn da Curt), Dionijia
 7 Jöbia Ambroje, Maria Iosefa
- 8 VËNDRES GRAN FESTA DE S. MARIA IMACOLATA,** ☺
- 9 Sabeda Pire Fourier, Liborio
10 Domënia **2^a d'advent, Maria da Loreto, Angelina**
 11 Lönesc Damaso, Tassilo, Artur
 12 Mertesc Hartmann da Porsenù, Ioana da Chantal
 13 Mercui Lizia (Patronna da Lungiarü); Otilia, Iodoch
 14 Jöbia Jan dla Crusc, Franzisca, Bertold
 15 Vëndres Wunnibald, Cristina, Nina, Maria Cruzifixa
 16 Sabeda Adelheid, Ado, Dietrich
- 17 Domënia** **3^a d'advent, Sturmio, Jan de Matha, Lazaro**
 18 Lönesc Filipo
 19 Mertesc Pire, Conrad
 20 Mercui Hoger, Heinrich, Regina
 21 Jöbia Pire Canisio, Richard, Hagar
 22 Vëndres Franzisca, Iuta, Marian
 23 Sabeda Jan da Cracau, Ian, Ivo, Vitoria
- 24 Domënia** **4^a d'advent, Charbel, Paula, Eva, Adamo**
25 LÖNES **GRAN FESTA DE NADÈ, De prezet.**
 Anastasia (* 1935 Degan Franz Sottara,
 1987 Degan Br. Maioni +)
- 26 MERTES** **Stefo, Stefania, Richlind, Vinzenzia**
 27 Mercui Jan apostl. y avang., Fabiola
 28 Jöbia Mituns inozenç, da Betleme, dè fantù
 29 Vëndres Tomej Becket, Davide re, Lothar
 30 Sabeda Felize, Germar, Richard
- 31 Domënia** **FESTA DLA SANTA FAMILIA, Salvester,**
Melania, Catarina Labourè, Alan, Apolonia

Dezember

L'ultimo mëis dl'ann se dà indô speranza y ligrëza te nostra vita.

Al vëgn indò plü luminùs tla vita.

Bel purchël fajunse inè de dezember la festa dl Nadé dl Fì de Dì, dl'autur dla vita.

Tla vita de vignun vëgnel momënè scürs, neores fosces, ciarüsc griss, témpestes, olà ch'an s'la vëiga, olà ch'al sà burt y da sciampé. Mo bel te chi momënè él gonót la salvëza, la ligrëza plü daimprò. Al foss mefo dërt de s'ausé da pici insö da daurì la dërta finestra, da trà ca la cultrina y ciaré tl luminùs.

Novëmber é l'mëis plü scûr, mo dezember se dà indó la cunsolaziun dla vita.

Al vëgn bëgn la nëi cun so frëit, mo ara fesc luminùs y i dà tan de ligrëzes, spezialmënter aldé-daincö.

Co fossera mo, sc'al foss inè n pü chit y da festa tles families di postè dl gran turism? Inè chi, aràtun, che uress fa festa, no mäfa gara cun les scincundes plü cêres y gonót plü mates, olà ch'al n'é tan de iadi nia l'cör che baia, mo la superbia.

Aratun che oramai düc uress, che Nadé foss la festa dl'amur y no dl maiù laur y di scioldi. Chësc dejidér aldun bëgn inè da chi che à da fa cun i furesti.

Sanbëgn che l'turism é da i cunsenti a düc, mo da i cunsenti a düc fossel bëgn inè na pausa spirituala, che fesc ciámó plü bun ala jënt y i dà indô l'ocajion de tó forzes nöies.

Forzes nöies adorunse inè indô pur ji tl'ann nü.

Notizies:

Marcés

IENER

ai 3. a Bornech y Urtejëi - ai 25.
a Tlüses.

FORÀ

al 1. a S. Laurënz - ai 15. a Badia
- ai 21. a Bornech.

MERZ

ai 11. a Pursenù - ai 4. a Longega.

AURÌ

ai 26. a S. Laurënz (marcé da Pasca)
- ai 30 a Bornech.

MÀ

al 1. a Badia - ai 11. a Longega
ai 13. a Bornech - ai 26. a Pidrô.

JÜGN

ai 6. a S. Martin/Tor - ai 22. a
Longega - ai 24. a Bornech.

IULI

ai 22. a Bornech.

AGOST

ai 9. a Bornech.

SETËMBER

ai 12. a Bornech - ai 21. a Al Plan
- ai 25. a S. Martin./Tor

OTOBER

ai 4. a Badia (S. Francësch) - ai
7. a S. Laurënz - ai 19. a Longega
- ai 24. a Pidrô - ai 26.27.28. a S.
Scimun/Bornech.

NOVËMBER

ai 8. a S. Martin/Tor - ai 11. a S.
Laurënz - ai 18. a Bornech.

DEZEMBER

ai 5. a Bornech.

Notizes:

Mucignoses
Foto Hans Pescoller

SALÜC LADINS

Bun dé y bun ann,
al püre y al sann,
ai pici y ai gragn,
al amich y al compagn,
mo inè ai nemîsc
te vigni païsc.
Al dess pö ruvè
l'bunaodé
te vigni ciantun,
te ciasa y majun,
y spo sanbëgn de Dî
la benedisciu.
A nosc gran Signur
va döt cant l'onur.

L'Calënder ladin (al n'é nia plü dër jonn; al à 34 agn) aoda a düè i ladins indó dër n bùn ann de santé, de cùntentëza y benedisciun da Chëlbeldâ.

Purdërt arati, ch'al é döt laite te chëstes parores y i feji laprò mât plü de pices injuntes, plüllere valch, a ci ch'i ne punsun datrai nia cis y èi ch'n'aratun datrai nia cis, mo èi che é impò tla vita scialdi o inè dër important.

Impröma de döt oressi sotessi l'gran bunaodé ai amarà y ai vedli, ciudi ch'i pô osservé, che chi vëgn tan gonót lascià a inultima y trascurà. Ci ôi pa inè tan se paré? Al ne jô pa impò ne nia.

Mo iö s'aodi dër tröpa santé y cùntentëza y osta jënt che ciara de os. Nos vedli sun ausà inè da tignì fora val'. Plü da mené pièce vëgn pa bëgn i jogn da sëgn, che pô inè gni vedli y n'é nia ausà ai sacrifici.

Dai vedli vai ai plü jogn. Ai mituns ti aodi sanbëgn döta la santé mo laprò na gran orienté da

olghé, da lauré, imparé y da dì cun üna na parora: da ester prosc y laprò da avëi geniturs, che èiara de osc corp, mo che èiara inè dér dassënn de osta anima.

Savëise, mituns, se'ara va mân bun al corp, spo n'àn pa dî ne nia ciámó döt.... dî ne nia!

Y chësc aodi inè ai geniturs, ch'ai sàis, che l'bëgn y l'bun dl corp n'ê dî ne nia ciámó döt. Al suzed tan gonót, che de tai, che à döt l'bun pur l'corp, é dér de püri cosci, ci'amai da mené piçé.

An alda datrai: "A chël ti àl lascé chël y chël y chël... y a chël ater chël y chël y chël ater".

"Ci jôl pa al uomo avëi döt l'monn, sc'al perd spo l'anima?"

Oh, tan de geniturs d'aldé-daincö, inè te nostra valada, recordesse chësc!

Ai geniturs, y laprò inè ai maestri, oressi aodé, ch'ai insë-

gnes l'ordine tla vita. Savëise, che chël fala pa dassënn, dér dassënn!

Spo oressi inè in chësc ann aodé ai geniturs: No defenede üsc mituns can ch'ai fala. I mazëis la sapa te üsc pîsc y arjignëis ca delinquënè.

Ai jogn y ales jones oressi aodé, ch'ai se recordes tres, ch'al n'é nia döt or êi che slumina. Y ciámó val', pro döt l'ater, oressi aodé, ch'i êis dagnora dér na buna orienté y lighréza al laur. Jënt che laora, bel anfat ci laur, se mirita respet y jënt che n'ô nia lauré, mo mân gode y consumé, chi ne se mirita degun respet.

Al autorité oressi aodé, pro dütcant, coraje y forza y buna orienté.

Al calënder ladin ciámó tröc agn y a düè canè ciámó dér n bùn ann 1995 de vigni vers.

A.M.

Fam. Complœi da Ciampëi - La Val

L'aisciöda.

Laur dl'aisciöda a La Val
Foto Hans Pescoller

VIJO ALFREIDER

eroe ladin (1926 - 1945)

Caro Vijo,

Ciafè ne la ciafaraste pa chësta lëtra; mo gní lassura ch'i T'à scrit: chël gnaraste pa bëgn. Resposta ne m'aspëtei degöna: mo mâ che Te me salüdi dër dassënn le Pere y la Uma corassö te stüa de paraïsc! Te sas pö chë ch'i mini.

Colac y Runcac

To gran berba è signor Amando: conesciü lunc y lerch por süa ligrëza cole éiantè y sonè, con so stlop, mo dan da döt por sües gran forzes da benedì y da fá gní léri, lotri y patüc arobè. Stè tla próma vera, ál dit Mëssa noëla a Rina dl 1923. Trëi egn dô, ai 17 de dezember, este pö Tö nasciü y s'ëis conosciü bun un y l'ater. Iö è laôta con cater agn bele bun a fá valgamía de gran bêrtes te dlijia iö. Mort èle a Ornela dl 1941.

Angelo, so frè y to pere - mituns de Tone de Sepl da Colac - à maridè ai 21.02.1926 Maria de Sotiac: nia propi la plü bela jona, mo na buna, prossa, de vigne vers orentosa, na jona santa, iné bele empü'ti agn. Ite Runcac ára arpè chël pice lüch dala familia Vigg, dedô che i dui mituns è tomá te vera y Maria i â fat a vita y mort en bel guérn ai geniturs Vigg vedli. Osc vijin è le Runcher y Nane sartorëssa che T'ará fat val'guanç.

Ite a Runcac este chersciü sö, möt su, nia mât cun áices y pus-sli, mo inécola frascia te stüa sö dô Crist. Tü y trec d'atri geniturs sâ pa y sa pa bëgn éi che Dî dîj tla Bibia: "Chi che ne adora nia la frascia, ne i ô nia bun éi a sü mituns!"

A scora sunse jüs t'Antermëia; laôta ênse encer 70 scolari; maestri taliagn: mo ara jô empara. Prou signor Sepl, scario, catö! Refeziu o marëna te scora; Te recôrdeste cimó: vigne dè na jopa scöra cöcena de fajöis, nia dagnora en to'de pan lapr. Buna y á fat bun: an è conténç. Éi dijess mo encö chisc mituns plü co golusc con na te'marëna?

Gran talënt ne n'ân entrami nia: mo ensciö a mez fora èra tres jöda. Tâs emparè dër bun a periè, a laorè, a olghè, a spargnè y da ester contënt. Èn pa gonôt adöm o fora dal mone o ite da Tè a ciasa: a fá nostes bléites, nüsc laurs por la scora, nüsc vic coi atri y val'bêrtes. Jôn sö por munt de Chialnëigri y de Pedebörts. Plü tert fajônse pa iné deboriada val'iade cola roda. Te recôrdeste ciamó ch'i sun jüs ia n'Ampëz ala Mëssa noëla de chi dui proi Cazzetta y Ghiretti dl 1943? Ia da To compagn de scora da Porsenù Oswald Costantini: èl mo ciamó en vita?

Vijo Alfreider y so compagn Merch Graffonara

I stüdi a Porsenú

Ince jü sura munt de Eores ia a pè por sparagnè empü' de val': laôta messân ciar de vigne lira. A Porsenú te chël gran ciasun coi porti lunç y lerç. Döt val' d'ater co a ciasa. Col todësch se fajôn bëgn empü' êrt, col latin nia massa saurí. Mo ara è jöda y col aiüt di superiûrs Te formâste tres plü bel te chi sis agn de stüdi. Sce an á scrit sön tüa santa da mort, ne n'án pa mentí:

"Vijo è en scolare chít y pros y al i assigorâ de beles speranze. Da orëi bun y umile sciöche al è, podôn te vël odëi plü tert en prou. Tl tëmp lëde y tles vacanzes savôle dagnora da se tri-

pè sciöche al alda. Söa man ábila i daidâ pormez cotan a chësc fin. I mituns se sentî contënc te söa vijinanza: àle pö con süi agn tres mantigní en sentimënt da pice y devôt, en retrat de süa bela anima. Por i geniturs è le pérde l'unico möt en gran colp!"

Tl setimo ann de scora án por Tè sarè sö le Vinzentinum y an t'à cherdè de má dl 1944 a Schlonders a fá le soldá col Regimënt Alpenvorland dla polizei de Hitler. Ci desferenza dala gran caserma ala ciasa di stüdi a Porsenú con döta la vita. Tané de chël regimënt è pa plü tert rová ia tla Jugoslavia y è ailò restá tomá o pardüs!

La vera y süi gran mai
Dô da n pêr de mëisc âste tut
lizënza da gní a čiasa a Te arjignè
ca da fá i ejams dl setimo
curs. Fat nen n'aste degügn.
Passè chël tämp este jü a Bornech
a Te lascè talè fora le plintarm
dal dotur Rosati che t'à
spo dè en val'èdemes de palsa.
Passades les èdemes n'este nia
plü jü sot.

De iuli y d'agost dl medëmo
ann n'án cherdè sot en gromun
de jogn da jí a fá le soldá. Tö ês
romagnü a čiasa. Les ries slafes
ê defata rovades tan inant che
an á metü man da baiè de Tè:
tres cimó a čiasa. Chisc baiá ê
ruvá tan inant che le SOD Te
cherî... y Tö ne n'êts t'un iade
nia plü enzai da odëi. Te t'âs
ascognü tl fëgn y al ê bëgn de

nöt val'löms da odëi che portâ
magari val'sospët.

Či sozèdel pa? De te' rî hitle-
rians vëgns y manacia de condü
demez tl čiamp de konzentra-
mënt To pere y Tüa uma y da i
tachè füch ala čiasa.

Püre Vijo! Či ria dezijiun da
tó por Tè. Lascè condü demez
a patí y a morí por Tè i geniturs?
Al Te vëgn inmënt le fí de chël
ostí Sigmayr da Valdaora, che
á plü ion dè ca süa vita co lascè
copè chi che i á dè la vita: Te
vas a Te anunziè ala signoría da
laôta. T'i cùntes sö val'por defè-
ne Tüa y la vita de Tüa jënt: ai
ne le crëi nia. Te vëgnes tut, liè
y metü te porjun. Spo ne ,n'án
plü dî alalungia aldí val'de Tè.

I 3 Rësc d'Antermëia - 1938

Le lagher de konzentraziun da buchenwald

An â madér aldí che T'ës pas-sè le Brenner a mez dezember dl 1944 por rovè fora tla Germania. Menè T'ái tl lagher de konzentraziun a Buchenwald dlungia Waimar. Ći che ai T'á fat patí y stè fora corassö, sa Chelbeldî, Tö y valgùgn che viô y patí con Tè. Dal 1937-1945 n'él gnüi martorjè a mort ailò 80.000.

Can che les forzes aleates è gnödes a delibrè chi püri cosci ćiamó en vita: - püces edemes denant, ai 17 de merz dl 1945, aste Tö messü morí, t'en crematorio: t'en furn de füch, ćiamóví, - püre Vijo! Tö ás la numera 85501.

Le scrivan de schéistes lignes á ciafè fora ia Porsenú na era, maridada o no, al ne se recôrda nia plüi, ...chëra T'á conesciü corafora y á salpü da cuntè côsses da fá pôra y da pitè. D'inver messâse jí fora dl lagher a laurè. Can ch'i gnôse endô ite se fajòi despiè i ćialzá y gní ite desculc. Chi dis de merz êste en dè dër fiaco y debl y T'ás periè de Te podëi salvè endos i ćialzá. Nia conzedü. Spo l'aste empò fat. Sön chël Te tiri en bot te na cössa. Ai Te porta tla baraca, al vëgn en gran borju dla plaia. Al foss stè doturs y doturies dlungia Tè .. inè piá ... mo ai nen á nia da Te daidè. Spo Te tòli con en mè daspavënt grna mo che Tö ës pro tè enstes, Te met ví tal crimatorio y Tö das ca la

vita por Tü geniturs y por tanta d'atra jënt. Sëgn pálseste contënt tla gloria ... podunse le di? ... di martiri por la fede y dl cuarto comandamënt.

La notizia de Tüa mort

Le pere y dan da döt la uma ciarâ vigné sëra, les èdemes y i mëisc dô che ria vera, sce Te gnôs mo! Te ne gnôs nia. Söl altonn portâ Hones dala Posta na letra con laite en piete y en scrit che T'ës mort a Buchenwald, ai 17 de merz dl 1945, por na maratia al magun y ai barolc. Döt cant!

La uma ne n'è plü vita dî y è morta. Sëgn sëise pö adöm las-sö. Saltüdeme inè chëra. Sciöche T'es mort ne n'ára nia aldí avisa: mâ bun!

Le pere è ćiamó vit codî: sam-bëgn inè te na gran crusc: mo al snizlâ inant Crisç, statues y d'ater patiic.

Sëng, caro Vijo, T'ái bëgn ti-gní sö dî assá. Tö es ste y es en eroe de nos Ladins por düc i témbs. Onur a Tè y a chi che á messü lascè la vita por chël canaia de él che á pa tan de milions de animes sólo coscionza! L'amur falz che massa tröc á albü por chël "mat" y l'entusiiasm i è pa bën carè vël. La maiu pert i á inè pordenè les ries intenziuns y i pici y gran malfaç!

A roèder, caro Vijo

To Merch,
möt dl mone y pice berba

L Crist sön urt de tru

*Sön urt de tru
sta l gran Crist de lëgn,
sciöch' sëgn
de fede y devoziun
de nüsc antenaç.*

*Tla bela creaziun,
n post de palsa y dovoziun
pur l viandard,
che pur so iade
periâ dô proteziun.*

*Val' ciüf salvari
crësc d'isté incëria.*

*Pücia é la jënt
che ti fëj compagnia,
snel raita i viandanç
sëgn dlungiaia.*

*Tla büsia y tla gran prescia
de nosc tëmp,
ciarún de chirí
de palsa n pic' momënt.*

*Bel dlungia n Crist,
a mesa la natöra,
podess ciafé l pinsîr
na elevaziun
y aldi tl chít la usc,
che vëgn dala crusc,
y nes incündia vita y redenziun.*

PB

Sciöche 1 Calënder la vëiga danfora

N dér calender mët man cun Nanü
y in chël dé aldirëis dessigü
tröpes aodanzes da pici y gragn
de podëi ciamó vîre tröc de bi agn.

Al vëgn aodè sanité y ligrëza,
pêsc, amur y cuntentëza;
mo él bëgn dagnora aodanzes sinzires?
o ma na te usanza che fëj catovîres?

N ann, chël savunse bel' da mituns,
á dodesc mëisc y cater sajuns,
mo sëgn vögnel scialdi ma plü baié
dla sajun da d'invêr y de chëra da d'isté.

Chëra da d'invêr dess ester la miú,
anfat sc'ara porta n frëit da lú,
al dé da incö ân döt n'atra mesöra,
al ne vögn nia plü tan ciarè ala natöra.

Sc'al é plëgn de sciori te vigne büsc,
sce düc va coi schi ci ch'ai pordüsc,
spo mina tröc ch'ara väis bun
y al vögn dit: "Ci buna sajun!"

Y dla bela nëi, ci dessun pa dí?
Sc'ara vögn éle dërt, sënza la fejun gni.
Pur ne perde nia chësta buna sajun,
éle gnü inventè la nëi de canun.

La nëi che toma sön tru y sön strada
cun vigne meso vögn strabaciada;
sëgn mëssun spo ince ciamó la sarè,
inisciö insuza ne pôn la lascè.

Zacan, canche an ê te mituns,
saltân döt invêr incërch coi scufuns,
blancia y nëta ûaota la nëi,
an podô la mangé canche an â sëi.

Dal frëit n'ân plü bria de se tomëi,
döt vögn sëgn scialdè ch'al é n plajëi;
la dlisia, da n tëmp frëida y dlaciada,
é sëgn buna cialda, mo impó n'ân durada.

L frëit ala leria se parun saurí,
guanç cialç ala moda á düc da s'vistí;
an n vöiga de vigne curú y polan,
an oress datrai dì che carnescè foss dan man.

Da sëra stân bëgn ciamó ion dô mogun,
mo guai sc'al ne foss nia la televijiun,

na stufaria fossl bëgn da crepè,
an ne sa sëgn nia plü ci se cuntè.

Imped' dí la corona o val'orazium,
sun stân sëgn ores pro la televijiun
che porta noeles, scialdi ma ries,
y lascia odëi de gran porcaries.

Tles beles stües n'ân nia dër durada,
plü saurí se stân ti bars a fa na cartada,
pro n gote de vin o n cafè da bun prîsc
vëgnun alsavëi les noeles dl paisc.

Zacan gnol baié dl jí a fëgn y tra taies,
de niûc che ê sta a mangé les fortaines,
dl prîsc dl lignan ch'ê valgamia bun,
de fanç y fanceles che mudâ jö patrun.

Sëgn se baiun d'invêr 1 plü saurí
de sciori, de gares, de lifç y de schi,
de iames rotes y de auti sfolá,
1 laur da paur ne vëgn gnanca trat ca.

D'inver tomel inc' ite 1 san carnescè,
la gran ocajiun da se mascherè,
mo sc'an cunscidra la moda ch'i ún,
spo él bëgn carnescè da vigni sajun.

Al vëgn spo ince 1 tëmp de carsëma,
tëmp de penitëenza, a che ti fêjel pa tëma?
valgûgn magari tëgn inc' söl jaiun,
da to jö val'chili, na buna ocajiun.

A Pasca, gran festa düc canc se conforta,
jënt vedla po indô ji n pü defora da porta;
dô 1 lunch invêr n pü de ressureziun,
a anima y corp dagnora fëj bun.

L'aisciöda speruns che vëgnes buna dô ca,
ch'an n'âis nia bria de scialdè fina de má,
ch'an pôis te urt tosc n pü fratiné
y se gôde la beleza dles flus fora n prè.

L'isté é te nüsc paisc 1 plü bel,
mo impó vân al mér a se pratè la pel,
chësc é sëgn gran moda y chi che ne po nia 1 fa,
de püri pitochi vägn bëgn aratá.

I paurs cun gran prescia mët man spo da sié,
sce 1 tëmp lascia fa, te chinesc dé âi rové;
vigni laur mëss jí sëgn dër snel,
purchël vägnel fat döt cant mascinel.

Foresti o sciori, sciöch'an ô ti dí,
tl mëis de messè mët man spo da gní.
Les strades s'implësc de banda lorënta,
i ostîs mëss s'armè de santa paziënza.

Schires de taliagn y inc' val' todësc
ti bosc y sö pur munt, dlunch ai rabësc,
pur avëi n pü de pêsc y ester n pü susc,
fossł bun ji sön Pütia o sön Sass dla Crusc.

Goneles y braies mëss gni trates sö,
che les beles iames pôi se pratè jö;
mo nia ma pel de jënt mëss gni apratada,
al é inc' gran moda da fa la "griliada".

Festes ala leria pur se fa val'miliuns
organiséia d'isté les uniuns;
te bosch, te prè o sot n tendun,
pro bira y galüc jënt sla lascia ji bun.

Y deache al n'é nia domënies assà,
les gran festes vägn sëgn tutes ca;
insciö ince Santa Maria dal Ciüf
vägn strabaciada fina ch'an é stüf.

D'agost 1 ji a munt a sié y restlè
é prësc ma n record d'un tëmp passè;
i bi pra da munt, che très manco vägn sià,
da schires de foresti vägn sëgn ciarpedá.

San Berto, cun les plöies che a döt ti fëj bun,
incündia la fin dla cialda sajun;

da sié artigöi i paurs mët sëgn man,
i foresti stufusc sun tira bel plan.

Maestri y scolars, düc bi palsá fora,
s'arjigna indô ca da mët man l'ann de scora.
Sperun che düc âis tröpa buna orientè
da insigné bun y inc' da imparè,

Incér San Matî i faméis vëgn de munt,
l'altonn é sëgn sterch, al tôl döt a cunt:
les brojes prata jö döt ci ch'a flú,
les fëies mët man de mudé corú.

D'otober é 1 tëmp gonot ciamó bun,
mo te ciasa da sëra stân ion dô mogun;
da ciamp y da ûrt i ultimi friic
vëgn romená adöm incér segra de düc.

Söles munts él gnü chít, ares po sëgn palsè,
mo jö ti paisc mëss tröc se porvè
da rové de fabriché cun gran desfratamënt,
ciodi che l'inver po gni vigne momënt.

Novëmber, Gnißant, natöra che mör,
pinsirz de tristëza implësc inc'nosc cör;
a chi che a chësc monn é dér ingrifâ,
odëi che döt passa, ma bun po ti fa.

Ai pröms de dezember odessun ion nëi,
mo sc'ara ne vëgn, ma nia sla odëi,
cun nëi de canun ân tosc fat i trusc
o pistes, sciöch'an dûj, pur i pröms sciadus.

Advënt, n tëmp de preparazion;
zacan stôn te stüa incér mogun,
al gnô perié, cuntè y pastelnè,
an se confortâ dô 1 bel Nadé.

Sëgn aldun dijon: “el indô chësc Nadè,
ci mëssi pa a chël, a chëra i cumprè?
Ci fossl mo bun se vistí, cujiné?
Madér che döt foss defata passè!”

A chësc resultat s'á 1 bëgnester portè,
inisciö strabaciunse nos sägn 1 Nadè.
Che 1 Pice Bambin nes porti a düc
n pü d'umilté y manco patüc!

Cun San Salvester, patron d'Antermëia,
da nosc calender toma l'ultima fëia;
cun chësc é spo l'ann y la rima rovada,
sperun de ne s'avëi dè na bela stufada!

PB

Ji en Jênn (Jeonn)

Le numer di pelegrins de Jênn crësc vigne iade. L'ann 1973 ési gnüs accompagnà dal vësco diozejann Msgr. Ojöp Gargitter (456 â tut pert); l'ann iubilare dla prozesciun 1988 (840 partezipanç) dal vësco Msgr. Wilhelm Egger.

L'autorité plü alta danter i proi ladins é encö Msgr. Antone Agreiter (misionar de sant Ojöp-Porsenù/Mill Hill) Prefetto Apostolico tles ijoles Falkland dal 1986: süa autorité (y so iestimont) é sciöche d'un vësco.

Dr. Agreiter é nasciü a S. Linert sura Porsenù dan pere d'Antermëia y da na uma da S. Martin de Tor, ai 19.03.1934; stüdi de teologia ala Gregorianna a Roma.

Msgr. Agreiter se sint dër dassënn ladin. Ala prozesciun de Jênn n'âle nia sciafié da gni: mo al i à dé l'onur y é gnü a l'aspété tla dlisia da Tlüses, can che ara gnô lassö jö. Al é inçè jü a marëna coi proi dl iade por sanè a Tlüses y i à accompagné en toch en ite.

Bele cënè de agn denant che an metess sö decanaç te nostra diozeja (1603) èle La Pli de Marou che messâ organisé döt por la prozesciun. Tone dla Costa, che s'á tut sura dal 1958 sciöche "Massà de Jênn" dà sö chësc laur te sü agn nia plü jogn. A Tone en bel dilan!

Le numer di pelegrins chisc ultimi iadi:

Ala PROZESCIUN de JENN á tut pert:

	1979	1982	1985	1988	1991	1994
1. Badia	86	112	84	91	104	108
2. San Ciascian	55	70	76	80	69	86
3. Corvara	51	56	47	23	24	31
4. Calfosch						
5. Lüngiarü	37	39	43	55	44	50
6. Rina	44	51	58	65	65	62
7. Antermëia	35	39	42	37	42	31
8. La Val	118	119	105	143	128	144
9. San Martin	63	65	65	63	61	58
10. Al Plan	63	65	54	48	58	48
11. La Illa	50	46	67	78	80	80
12. La Pli	85	93	94	114	95	84
	687	756	735	840	798	814

Capitel diozejan dan tröc agn
Amez Generalvicar Pompanin y Prelat Mutschlechner

Prozesciun de Jeunn daite da Pares Danfora chi de Badia
Foto Hans Pescoller

Particular dla prozesciu de Jeunn - Siur degan Fr. Sottara sön Ju de Crusc.
Foto Hans Pescoller

L'trafëi de Muntara o l'mone, l'dotur y l'curat

(Chësta storia, ch'i sun pur se cunté, é dër dessigü vëi, y ci che n'é nia vëi, pô gni vëi. I inoms dles pursones y di posè é bëgn püch o tröp atramënter. Savëise, an ne pô mine dì döt massa avisa, zënza pudessun pa inèe ruvé te bries y chël n'à degügn cis ion).

Muntara é plüdere n gran païsc dla gran valada, che se storj can a man ciampa, can a man dërta dal süd al nord.

Sitù Tio, l'curat de Muntara, é pa propi n pü capaze cun so païsc y â inèe l'viz de bravé cun l'numer dles animes, ch'al â da fistidié pur l'anima y inèe datrai pur l'corp.

Al dijô bel plan, plan: "Sc'i pënsi n pü dô, y spo arcumpedal sòi dëiè dles mans, "sc'i pënsi n pü dô, arati ch'i röis sò a mile-setcëntycincantecinch. Chères che foss gnüdes pro in séra de nöt, n'é nia aratades laprò".

Deperpo ch'al dijô insciö bel plan, plan, fajòl la grigna da ri y ciarâ dër da furbo sot les cëies di edli fora, spo metòl pro: "Sce t'ös crëi, él dërt y scenó pôste instëss t'les arcumpedé". Mo chël laur n'urô degügn suratò.

Muntara n'é nia mât n gran païsc, mo inèe dër n bel païsc. Al ê ponü ite te na bela gran val, che ê mât daverta da üna na pert

y â la forma plüdere de na gran fana dal scarté, sciöche an les â plü dadî te na gran familia da paur, olà ch'al n'é inèe datrai diesc incér mësa ia.

Insciö é inèe Muntara n té bel gran païsc destenü fora t'en gran plan, che n'é nia dër da plan, mo bel adaldërt da üna y da l'atra pert dla gran ega, che rogorô oramai amesa fora y despartîl'païsc te döes perts; chëra a man ciampa apêr d'ambria, sanbëgn mât plü bel invêr. D'isté é pa bëgn döta la valada sluminada mât bel assà, can ch'al dô sorëdl sanbëgn.

L'zenter dl païsc cun la dlisia, les scores, l'comun, la banca y insciö inant é man ciampa dla gran ega y sura la gran ega ia él gnü fat, nia dadî, n bel gran punt, olà che i plü gran auti sciafiâ da se sorpassé. Cinamai na té picia lerch da ji apè el gnü lascé, al gnô dit, pur i furesti da ji a spazier, mo adoré l'adorâ pa bëgn düt canç.

Ai mituns che passâ ailò, ti savôl tan bel da sciuré jö peres t'ega. Side pa decà, co inèe ia delà dal ega, él gnü frabiché tröp chi ultimi agn. Ciases nöies, hotels, ustaries y pensiuns él corsciü sò te püch agn mât bel assà.

Nanter les ciases y i atri frabiçàc se destenôl fora de bì gran prà y nanterite inèc èiamp de siara, de furmënt, de sorçh, de orde y inèc de gran èiamp de soni.

D'aurì y èiamò plü de mà metôl man da flurì impröma apert de sorëdl y spo inèc decà ch'al ê n plajëi.

La val de Muntara ê mâ dau-rida da döes perts: a süd cun na val dër strënta, che l'ega arà albü n gröm de mile agn da se èiavé fora. Ailò sbunfâ la gran ega nanter bosc y crëp foraejö y an l'aldî dalunc y olà ch'ara messâ tomé sura n saltadù jön fajôra sö n dër fom, che lasciâ udëi l'ergobando laite, can che l'sorëdl petâ bel lassura.

Daitesö êl spo èiamò de gran bosc y spo les munts di tiers y i crëp che fajô da corona.

A nord êl inèc spo na val dër strënda, che se finî defata tla gran val.

Siur Tio ê n dé sënté sön chël banch dan calonia y ne fajô nia ater co èiaré y èiaré tla bela natöra dl païsc de Muntara. Tla finada capitâl inèc l'dotur Fidelis, che s'ê sënte jö dlungia. Dô ch'ai s'â saludé, stôi trami dui madér ailò a cunscidré l'païsc.

Inurchëltan disc siur Tio: "Dotur, ne sunsi nia t'en paraïsc chilò te Muntara? La bela val leria cun sü prà bi vërc y plëgns de flus de vigni sort y de vigni curù y nanterite les ciases tan bel metüdes ite, sciöche

ares fos corsciüdes fora de tera sciöche i ciüf, üna plü bela y nëta co l'atra. Vigni dé diji dilan a Chëlbelldí, ch'an pô vire y lauré t'en té païsc, inèc sc'al é datrai bur tëmp y scüir y dala ria löna ... döt alda laprò".

L'dotur mostrâ spo cun la man plü alalt y dijô: "y spo, siur Tio, mëssunse pa inèc èiaré plü insö. Ne n'éra nia inèc bela chë gherlanda de bosch, che s'inalza döt intoronn sura la val y ô la stlüje ite y la defëne da tëmpestes, rogossies y rôes. Ne fossel nia gran sciode da taié fora toç de bosch pur fa sö liftè y pistes y plaies tla natöra che riada inscio da Chëlbelldí?"

L'prou ciügnâ dassënn l'èé y dijô spo: T'âs döta la rajun, dotur, al é vëi. Al foss n gran mal, sc'al gniss ruviné chë bela gherlanda de bosch döt intoronn, che é sciöche na corona, y spo, èiara madér iaesö, sura chë gherlanda de bosch se destënél indó fora n n'atra gherlanda, chi prâ bi vërc dla vijanza alta de Muntara, che slumina altafora y cõi sö tan de sorëdl d'isté y inèc d'invêr, can che l'sorëdl n'ô nia cis se lascé udëi cajö.

An mëss dì, che Muntara ê bëgn n païsc benedì da Dî, cina che la man de jënt ne va nia pursura ad ajié y ruviné... ah, mo al sarà rî da se paré. L'dî toronn i fesc mefo na té gola ala jënt d'aldédaincö, ch'ai se vëness l'anima, sc'ara jiss mâ in-

Coldetlames - S. Martin - Zaca

sciö da tò demez ... iö m'la vëi-ghi, iö".

Spo stöi mâ n pez y ciarâ a chël bel ambiënt dl païsc de Muntara, sciöche al foss ste l'ultimo dé a l'udëi tan bel. Al gnô propi immënt ch'al foss na legrema che se destacass dala pupila dl'edl y brodorâ plan, plan, jö pur l'müs dl curat. Al ê tan taché ala natüra, che vigni pice plaia o ferida, che gnô fata tla natüra, i fajô mé a siur Tio, sciöche al gniss fat a vël instêss.

L'dotur i ciarâ spo y dijô inant: "I sun veramënter t'en païsc benedì. Ciarede mâ spo, tan bela vërda ch'ara é chë fascia de chi prà y tan bëgn ch'a-

res se sta laite les ciases y les majuns dla dessura de Muntara, belavisa sciöche ares foss chersciüdes cun la natüra y nia fates dala man de jënt. Chi sorâsc dles ciases y l'lignan burjé dal sorëdl dles majuns, döt passenëia ite sciöche corsciü sö deburiada cun la natüra."

L'dotur ciarâ spo danjö y dó da n pez dijôl y süa usc ê sciöche chëra d'en profet dl vedl testamënt: "Nüsc antenaç savô da frabiché plü co i injeniers d'aldédaincö y ai n'adorâ nia n gröm de majinns y aparaç, mo ai ê plü corsciüs ite tla natöra y viô cun la natöra y sintî cun la natöra".

Spo se ciarai chi dui y siur Tio minà: "T'as döta la rajun. Aldédaincö n'ési apëna plü bugn de fa dô a chi da laota y spo é la gran regula aldédaincö: ester ala moda, inè sc'al costa vint iadi tan y é cotan plü burt yn'â degüna idea de na comodité. Al me sà, che la moda comana feter döta la vita dla jént d'aldé daincö. Insciö éra col frabiché y insciö éra col vistì; bel anfat tan burt ch'al é, al é moda y spo él döt dërt. Plü dadâ s'essun dodé da ji a scûr a durmi o da ji inmascurâ sö da Carnescé, sciöche an va aldédaincö ales plü gran festes y laprò ciámó a fa l'capaze.

Ne te sâl nia, Fidelis, ch'ara side bel avisa insciö?"

"Döta la rajun éis, siur curat, mo sc'an disc val'o ch'an fesc na osservaziun, végnera fora, sciöche an foss ciámó cënt agn indô."

"Cënt agn indô", triunfèia l'curat lassura, "cënt agn indô me sà a me tan tröpa jént moderna, ch'ai ne sà gnanca, de ci ch'ai vir. Ai ruvina la natöra y ai vir pô mâ da chéra".

"Mo ciarede mo, siur Tio, sura les ultimes ciases él ciámó, sciöche na vëta, che ô lié ite döt l'païsc."

Y siur Tio inant: "Y spo sura chël ultimo bosch spizurëiel dô sö les pizes altes di crëp, che slumina tl'inrosadöra da sëra y mostra sö al cil, sciöche da dì: Jént de Muntara, al é bëgn bel

chilò te païsc, mo nosc dër destin é mefo impò lassö, olà ch'al n'é nia cunfins."

"Mo sëgn metëis man da purdiché, siur curat. Baiun de val'd'ater. Al n'en vëgn trëi caia ca y sc'ai vëiga, ch'al n'é mà un che scuta pro ala purdica dl curat, spo cuioni ciámó".

"Haha", mëss siur Tio s'la rî y disc: "Vëi él bëgn, i mëss bëgn inè me sparagné sö a in dumënia".

Insciö s'à chi dui scicà n pü splighé la situazion y la forma dl païsc de Muntara.

Y sc'i urun ciámó mëte laprò val, mëssunse dì, che a süd è la valada che se stlüjô feter dl döt y lasciâ mà plü passé la strada, che cundüjô ite y sö pur les munts plü altes y l'ega sanbëgn. inè a nord se stüjôra scialdi, mo l'ega è gniüda plü grana y la strada plü lergia y sëgn stomede mâ, olà che an pudess ester.

Mo mâ inant cun la storia, zënza éra trö massa cõrta. Un pô ciámó da ti dé na man de pinel a chi trëi rësc, ch'i un metü tl titl: 1 mone, l'dotur y l'curat.

L'dotur y l'curat unse bele udü, ch'al è döes pursones che cunesciô l'païsc de Muntara, è lià a chël païsc col cõr, coi pinsiers, cun corp y anima y sintî ñinamai cïna ite insom l'bel y l'mal, che suzed jö dapè cïna sönsom.

Siur Tio n'ê bele dî ne nia un di plü jogn, mo impò ne se sintîl nia ñiamó pro chi dla terza eté.

Dles scores ch'al â frequenté se recordâl plü co ater les tröpes matades, ch'al â cobiné sanbëgn cun val'compagns y no da su. Mo tomé ite i tomâres scialdi impröma a vël. Sü compagns, che e ñiamó in vita, cuntâ, ch'al ê un di studënè plü dalla buna lönâ, mo i superiors l'â ion y can che chi gragn s'ê abinâ col vësco pur fa fora, sc'al pudô bëgn gni cunsagré, dijo l'vësco: "Sanbëgn, de tài n'adorunse pro nosta jënt, che ne l'à pa datraï nia messa buna."

Y insciö êl devënté prou y la jënt i dijô siur Tio. Mâ chi plü pici i dijô siur curat, ñiudì ch'ai ê gnüs insignà insciö dai geniturs y dai maestri.

Siur Tio ê na gran pursona, bun da purdiché y da cunté stories y na usc âl tan sterscia, ch'an l'ess aldì sura mont ia, sc'al la metô.

Al alzâ pa inè datrai la usc, can ch'al ê debujëgn da dì la virité sc'ara falâ tl païsc, mo an cunesciô, ch'al ne baiâ nia cun sënn, mo cun cunvinziun, nia pur se vindiché, mo pur urëi vari.

Can ch'al jô invalgô, âl feter dagnora l'ciapel; savëis purciudi? Ñiudì che l'ëé ti ê corsciü sura i ñiavëis fora.

N iade dal patrozinio âl inè invié a Muntara i proi vijins, mo no mâ a fa la festa de dlisia plü grana, mo inè a marëna. Pro

marëna spo gnôl baié de vigni sort, de cosses scerries y inè de matades. N té caplan jonn dl païsc vijin, che ê inè ailò pro mësa, urô mefo bëgn inè mostré, ch'al tulô pert al discurs y damanâ: "Ñiudì éra pa purdërt, che na pert de jënt vëgn adora blösc y d'atri indô grisc?"

Chël vedl prou, che ê in punsiun ailò a Muntara y che ê sënté dlungia, s'ojô, ti ñiarâ y dijô: "Iö sà mefo, ch'al vëgn dit, che i blösc é jënt sciacada y che i müsc vëgn grisc".

Düç â metü man de rî sön chëra y chël pice caplan ê gnü bel cöce tl müs, dea ch'al ê bele scialdi da broja sura les orëdles ca.

Ci che é de vëi laprò, ne sànnia. Siur Tio ne fajô nia ert da se fa l'cernëdl, mo d'invêr y tl gran ñialt dl'isté ti l'essel baratada a chël caplan jonn.

Siur Tio â n jî sciöche chël d'en ufizier, mo incliné a ste n pü danjö. Mo savëise, ar'ë insciö y chël pôn osservé che i gragn sta plülera n pü danjö y i pici sta ruduntassö.

Mo pice Milio d'Ainejia, al ê pa bëgn fora de mosöra pice, chël dijô mefo insciö vël: "Sö al cil n'el degügn che dà sura y ia pur tera dài bëgn inè iö sura" Inè vëi!

Ah pu, la virité aldun pa plü gonót dala jënt scëmpla co dai gragn scicà. Recordesse chësc!

Siur Tio stô pa ion assâ inè a fa na cartada o s'la ñiaculé cun

Lëch de chi Jûs d'Alfarëi cun Pütia

jënt ia dala Posta y sc'al garatâ n bel viz, s'la riôl cun düc i atri. Ngote de vin o na bira s'âl dagnora vaighé y mai negada, sce zacai urô i la païé.

Ci che jënt â plü ion, ê che al baiâ cun düc y ne fajô degügna desfarënzia da n laurant o dan studié, dan gran o dan pice, dan rich o dan püre. Pur vël ési düc jënt cun de bunes y manco bunes y inè stletes qualités. L'plü se dôl jö cun chi che adorâ aiüt.

Auto n'âl nia mâ n té martöre, mo bëgn impò n pü de cosce, ch'al ess sauri lerch laite, y sc'al ê sön strada valgûgn che jô apè, stôl chit y sc'ai urô, i lasciâl sënté ite. Mo de nöt lasciâl mâ sënté i cunesciüs. Al ê gnü desfidënt y purciudi pa? Chësta mëssi se cunté.

Niade ch'al â messé ji a Balsan pur val'gauja y ch'al ê ruvé tla nöt da gni zruch, êl n n'ëra dlungia strada che tignâ sö la man pur fa sëgn de la lascé senté.

Al se punsâ: "Pu ehee, chësta pûra coscera mëssi bëgn lascé senté".

Spo âl tignì chit y l'â lasciada senté ite ia dedô. Bindiçé ñiarâl tl spidl pur udëi, ci che chë pûra coscera fajô. Al udô, che ara ragagnâ cun na té tascia, che ara â cun vëra.

Spo ñiarâl indô zruch y s'â propi n pü spurdiü. Al se punsâ: "Scémo , chësta pursona n'é nia n n'ëra...de té gran mans n'à nia n n'ëra...chësc é n êl. Ci êl pa sëgn da fa?"

Dô n pice pez ñiarâl indô zruch y spo i êl mâ jü sö n dër frëit so pur l'spiné. Al udô che chë pursona ia dedô t'auto â indô dauri la tascia y ragagnâ cun na pistola.

"Ah, corp dla lüna...ci él pa sëgn da fa...chësc é n delinquënt".

Ai ê mefodër passà ia n té pice païsc y la strada metô man da ji sòpert y ñina al ater païsc êra ñiamó co lungia.

Al ti ê tomé ite l'dër pinsier. Al arforâ jö t'en iade y dijô: "Àl bele indô chisc ac chësc auto...al fesc plü gonót inscioï".

La strada gnó spo ailô indô ruddunta ia. L'prou fesc ste chit l'auto y disc: "I mëss gni fora a udëi, ci ch'al fala".

Al vëgn fora, i ñiara n momënt al motor y va indô t'auto y disc a chël ia dedô: "Pòi se perié, sc'i gnissess madér n momënt fora a ti dé na picia sbürla, spo se mëtel pa bëgn indô a ji. Prëi bel". Chël furesto vëgn fora d'auto, stlüsc l'üstc y va ia dedô a sburlé.

Ci fesc pa siur Tio? Al mët da ji l'auto y cun döt gas inmalora! L'ater â podü ñiaré dô.

Dô da diesc minüc s'êl fermé t'en païsc, olà ch'al ê la polizia sön strada. L'prou ê ste chit, ê spo gnü fora d'auto y ti â atira cunté ala polizia ci ch'al ê suzedü.

Chël furesto â lascé la tascia t'auto y inscioï pudô la polizia ñiaré ci ch'al ê laite y chël pôn se punse: Al ê döes pistoles, n corfel, na lovira yn bel poch de scioldi y val'borduns de guant.

Fam. dl Maier d'Antermëia - Zacon

Čiamó in chë nöt ài ciafé l'delinquënt y al ê un ch'ai chirî bele mëisc alalungia.

Purchël lascià siur Tio de nöt mâm senté chi ch'al cunesciô y inèce de dé êl gnü plü prudënt.

Chësc ê siur Tio y düc l'â ion y l'saludâ. I mituns da scora ti portâ pa bëgn n gran respet. Te scora mostrâl na gran scerieté y vaigâ inèce datrai na trata ti čiavëis, can ch'al n'ê plü nia val'd'ater che jovâ. Mo can ch'al fajô n jüch coi mituns, spo êl sciöche so cumpagn.

Ai geniturs dijòl pa bëgn plü gonót tles istruziuns: "Tla Scri-

töra stal scrit, che i geniturs, che ne i mostra nia la frascia ai mituns, ne i ô nia bun ai mituns".

Mo chël urôl inèce siur Tio, che la jënt i dess dl Os, no pur súa pursona, mo sciöch'al dijô, mo respet al prou.

Baié baiâl cun düc y de döt, mo dër gonót l'uddôn adöm cun l'dotur, so compagn de studio y cun l'mone. Chisc ê sü cum-pagns preferîs.

La secunda pursona dl titl dla storia ê l'dotur.

Sciöche siur Tio ê gnü dan n'ater païsc adalerch a fa l'cu-

rat a Muntara, insciö ê inè l'dotur gñü dan n'ater païsc adalerch a fa l'dotur a Muntara. Y interessant él inè da savëi, che siur Tio y l'dotur, che â inom Fidelis, à studié deburia da tl medemo institut èina ala matura, spo ài messé se despatri, mo tles vacanzes s'abinnâi gonót pur rodé fora pur les munts. Les valades, i païsc, les munts y i crëp cunesciòi lunc y lerch y trami dui se dô jö cun la storia di païsc. L'dotur Fidelis â inè ciámó na gran scincunda, chera de scri poesies y noveles y stories.

Cun döt l'gran laur, ch'al â, se tulól ciámó l'tëmp da li tröp y studié inant tla mdejina.

Dotur Fidelis ê inè na gran pursona y can ch'al jö deburia da cun l'curat, êl rî da capì, ci un che ê l'maiù.

La desfarënzia nanter chi dui ê n n'atra. Siur Tio ê pa bëgn inè bëgn stampé mo plülere söla pert megra. L'dotur Fidelis pesâ dessigü chi diesc, dödesc chili de plü y fajô na prejëenza tremenda y laprò âl inè na forza de fa impresciun. Chi püri, che jö da vël, s'alzâl mâ incérch sciöche nia.

Mdo no che jënt se l'ess tomü. Al fajò dagnora la grigna da ri y saludâ düc.

I mituns ti urô cis bun. Can ch'al ê purincérch, i jòi purmez, l'saludâ dér bel, spo ciafâi dér dessigü papes, che l'dotur â fetter dagnora te val'tascia, y deperpo ch'al ti les dô, dijôle: "No

mangede tan de papes; ares se fesc mal".

L'dotur ê ruvè a Muntara valgùgn agn dan siur Tio y â insciö podü saludé l'curat nü, can che al ê ruvè adalerch y ê gñü tut ite dala popolaziun, impé dl'umbolt, che ê dér n bun co-sce, mo che ne valô nët nia da tigni discursc.

L'dotur Fidelis â ciafè alberch tl hotel dla Posta y l'ambulator te ciàsa dla scora basite. Al s'ê defata ausé ite y al i savô bel a Muntara, cis can che siur Tio ê ruvè adalerch. Al ê pö gran amich, bele dal studio incâ.

Can che ai s'indüna, se dôi dl tö; insciö êsi ausà da jogn insö, y ai ciarâ gonót de ester adöm. Ai â pö scialdi n pü l'medemo laur. Un ê mede dl corp y l'ater ê l'mede dl'anima y chères döes cosses alda adöm.

Dô da valgùgn agn che l'dotur ê a Muntara, punsâle inè a se maridé. Bele codî âl scialdi l'edl söla Ilse, la fia plü vedla dla Posta. Al ê pö de quartier ailò y la Ilse messâ vigni iade i porté sön mësa la marëna y la cëna y datrai nanterite inè n cafè o zënga val'da bëire.

Mo plü co ater i plajòra bëgn dassënn. No mâ ch'ara savô dér da socudì jënt, da ester valënta cun düc anfat, mo al ê inè na bela jona, üna dles plü beles tl païsc de Muntara. Ciámó de plü i plajò al dotur, ch'ara brançia ite vigni laur y savô dér da cujné. Na tara n'essel adoré y la Ilse ê na tara.

Al cunesciô scialdi la jënt de Muntara y udô, ch'al ê dër de beles jones, mo al savô inè, ch'al n'ê tröp mâ de tares, che urô mâ ester de beles gran sciores y n'ê nia. Ares ess albü plü co dlaurela a ciasa, mo ares tulô d'atres da romené sö te ciasa y da lavé l'guant, ch'ares pudess ji a l'ustaria y fumé y a fa les gran nobles sciores.

Al adorâ na dërta fomena y èra de ciasa, ch'al pudô i cunfidé döt te ciasa, dea ch'al messâ ester gonôt fora de ciasa cun so laur da dotur.

Na tara, i gnôl immënt, che foss la Ilse dla Posta, Mëisc alllungia la osservâl bele. La Ilse n'ê nia la plü jona y chël i ê dërt al dotur.

Na séra, ch'ara ti â porté sö la cêna, s'al fat coraje y l'â domanada: "Ilse, bele codî t'ài osservé y i vëighi, che te foss la dërta pur me. I ciafi prësc n'abitaziun da cumpré y laprò ôl ester na fomena y n'n'ëra de ciasa... Ilse, n'oresste nia ester mia fomena? Ne fosste nia buna da me urëi bun?"

Ilse ê gniûda bela cöcena y stô madër n'iade sura pinsier, mo al ê l'dotur che damanâ inant: "Te pôs pa gëgn t'la punsé fora. Al ne mëss pa nia sëgn atira ester la resposta. Al me vëgn mefo immënt, ch'i foss bun da te urëi dër n'gran bun."

Ilse ê tres ciamó n'pü sprigurada da na te domanda, mo spo dijôra impò: "Signur dotur, sëgn scé m'ëis damané valch,

ch'i n'ê nia arjignada. I se prëi bëgn, sc'i me lascëis valgunes edemes da punsé dô. Iö se vëighi pa bëgn inè dër ion, mo i ne sun nia arjignada da se dé sëgn na resposta. I mëss dër punsé sura."

Chël i cunzedôl sanbëgn l'dotur. Insciö l'â Ilse lascé in chë séra. Ara â ciamó n'gran laur pro n'te grup de jënt, che è gnu in chë séra ailò dala Posta a cëna.

L'dotur ê inè ciamó gnu cherdé in chë séra pro n'amaré y ailò êl gnu a baié dla Ilse, dea che jënt l'â damané, sciöche ara butâ ailò dala Posta.

Chi de chë ciasa dijô, che Ilse jô bele n'pez col maester de scora, mo che chël â bele dan da valgügn mëisc messé ji t'en n'ater post a fa scora y cì ch'al n'ê sëgn impara, ne savô degügn.

L'dotur Fidelis fajô inant so laur. Al â pa bëgn tan de grüzena tl'cè, ch'al n'urô nia salté t'en parëi y se fa mé, mo al se punsâ: "Sëgn mëssi iö aspeté cina che Isle vëgn instëssa cun la resposta."

Inscio éra stada. Dô da trëi edemes gnô na séra Ilse cun la cêna y s'un jô indô can che ara l'â metüda sön mësa.

Mo dô dan pez, can che l'dotur â ruvë de cené, gnôra indô y se sentâ jö pro chë mësa defrunt al dotur.

L'dotur s'la riô n'pü y dijô: "Ilse, insnöt m'aspeti na bela resposta. I sun pa bëgn bun da tignì fora, i à ciafé na buna cëna."

Plü bel co insciö?!

Dlunzia Görma

Foto Hans Pescoller

Chëstes parores i â dé coraje a Ilse. Ara ti ciarâ al dotur y ê gñüda cun la resposta: "Signur dotur, insnöt vëgni cun la resosta, sciöche i â impurmetü. I à albü codî da punsé sura. Savëise, i urô bele n pez l'maester, che é ste dui agn chilò a fa scora. Dan da valgûgn mëisc él gñü trasferì t'en n'ater post y dea ch'i n'aldî plü nia de vël, i ài scrit. Al m'à respognü, ch'i dess mâ avëi paziënza, ch'al n'â sëgn n iade nia plü l'ocajun de punsé al maridé y inscio inant cun zertes parores, ch'i pudô oramai capi, èi ciampaña che sonâ.

I sun spo jüda te chël païsc a inrësce dô, sciöche ara stô cun chël maester. I n'â albü bria de damané dô cis dî, ch'i â aldi, ch'al jô bele dër dassënn cun la fia dl frisér de chël païsc y ch'ai ê pur se maridé l'atra aisciöda.

Spo ài pa bëgn salpü, èi ch'i â da fa. I sun gñüda a ciasa y ti à scrit, che iö i lasciâ döta la liberté y ti augurâ döt l'bun pur la vita y al n'â nia plü bria da punsé a me."

Spo jô l'dotur inant col baié y dijô: "Spo, Ilse, säi bele, èi che t'ôs ciamó me dì."

Mo Ilse ruvâ instëssa so discurs: "Insciö sunsi lëdia y ô me dé instëssa y döt mi amur a os, siur dotur."

Co che ara pudô spo ji inant, èl sauri da stomé.

Dô dui agn jô l'dotur cun süa fomena Ilse ite tl'abitazium nöia, chel'dotur â ciafé da cumpré bel tl zentro de Muntara.

L'dotur Fidelis y süa fomena Ilse s'ê dagnora dër gnüs, mo mituns n'ai nia podü ciafé.

Ilse jô ciamicó datrai ia dala Posta a daidé fora, spezialmënter can ch'al ê tröc furesti purincérch y spo ne gnôra nia a ciasa a cujiné mo l'dotur pudô ji ia dala Posta a marëna y a cëna. Savëise, l'pere dla Ilse, l'usti, è pa feter capaze cun so jéinder dotur.

L'dotur è inè dër dala compagnia. Al dijô datrai a jënt: Savëise, al me sà bel da ste projënt a s'la ciaculé, cunté matades y inè fa na cartada o l'atra. Chësc me tol indô l'stanch y me fesc gni la buna löna. Savëise, can ch'an é ores y ores t'ambulatore y alda mâ lamentanzes y vëiga mâ plaies y ferides y mé y crusc, spo rovëgnun indô, sc'an é n pez pro jënt dala buna löna."

Al â pa bëgn rajun l'dotur Fidelis y al n'ê pa nia da s'en fa de morvëia, sc'an röia datrai pro n dotur rësc y nervös.

L'dotur y l'curat è feter gragn anfat, mo l'curat ne pudô pa bravé coi ciavëis, dea che l'cë i chersciô tres deplü sura i ciavëis sö y lasciâ udëi la banda, can che al tulô jô l'ciapel.

Purchël i dijô n iade l'dotur, can che ai se baiâ da certe: "Scé mo, siur Tio, al me sà che te ciafes l'cë da banda".

Mo siur Tio s'la sriô n pü y damanâ: "Sanbëgn, siur dotur, mo n'esse nia val'erba o val'anghënt o val'ater tosser cuntra la

maratia dla banda söl cé? O sàste mâ de l'adoré pro te, che t'ás n cé tan ciatadü.”

Spo s'la riôi mefo trami dui y n'en studiâ ciámó plü na ster-scia.

Veframénter â l'dotur n cé plëgn de èiavéis, che tirâ plüle-re tl fosch, mo dagnora bi menà ite, ch'al pudô se lascé udëi te vigni cumpagnia. Döta süa pur-sona ê dagnora bel ordinada, ch'al fajô prejënza y bela figüra a düc.

Al â pa bëgn inè la Ilse che ciarâ de l'tignì in forma “ogn'o-ra e gni momento”. Ara ê capa-zia cun so Fidelis y Fidelis â mâ da bravé cun süa Ilse.

Can ch'ai â trami dui n pér d'ores mâ pur vëi, spo i udôn jon a spazier bel deburiada dlun se tignin y s'la cuntàn.

Mo impò l'udôn gonót adöm cun sü amîsc, l'curat y l'mone, y ai â dagnora da baié y da scraié y da rî y da cunté.

Mo sägn él pa bëgn inè ora de aldì val'dla terza fëia dl tra-fëi y chël ê l'mone dla dlilia da Muntara. Jan âl inom l'mone y laota ch'ai jô a “fossn” la grandeza dl corp, s'âl lascé massa dlaurela y al ê resté oramai l'ultimo.

Sce l'mone Jan ê invalgo sen-té cun l'curat y l'dotur, spo n'él nia chë gran desfarënzia, mo sc'ai ê düc trëi impè, spo parôl bëgn mâ n té craut da scora chël Jan mone. Purchël èl plü ion senté adöm cun sü dui amîsc, spo pudôl inè vël fa l'gran.

Datrai ch'ai l'cuinâ inè n più pur gauja dla statüra, savôl pa bëgn da respogne; al dijô: “Sö al cil ne dëis pa gnanca os sura y ia pur tera dài inè iö sura tan co os y sc'i väi da üsc ite, n'ài bria, sciöche os, da me storje vigni iade pur n'arenté no y se mazé ite la crëpa dl cé. Iö n'à bria da me storje dan da degügn, ater co dan dal Signur Idî. Os mëssëis se storje dan vigni tó de lëgn o dan vigni mürr.y sägn scutëise: “Ai ê indô n iade sentà sön chël banch dan calonia.

Spo scutâi pa inè n pez chi dui atri, mo no dër dî, ch'ai messâ rumpe fora cun na riüda tan grana, che l'banch scassâ y tirâ inè l'mone impara.

Spo riôi mefo düc trëi sciöche de té maë, ch'al ti rogorô cima-mai les legremes dai edli fora. Mo l'dotur messâ impò damané al mone: “Purciudi rîste pa tö?”

Mo l'mone n'ê nia tome sôla boëcia y respognô: “Bel pur la medema gauja. Os riëis pur mia virité ch'i à dit y iö mëss rî, che os riëis pur na té bagatela. Eco, sägn sunsi a üna.”

Spo se moscedâ inè ite siur Tio: “Ah, al mone ne ti sunse nia. Ailò messunse inè nos dui gran scicà trà la cörtä.”

Can che ai ê n più rumetüs dala riüda, damanâ l'curat: “Scé mo, Jan, n'âste nia ince tö studié n iade?”

“Sanbëgn”, respognô l'mone, “mo spo me n'ài defata anadé dô l'secundo ann, ch'i gnô mas-

sa sciché cuntra chi professeri y â lascé y m'un sun jü. Plü co n mone ne gnôi pa impô ne nia. La dinastia messâ pö ji inant: mi néine ê mone, mi pere inêe, iö sun n mone y sc'i me maridi, vëgnel indô n mone, o na monia. Aldédaincö él moda les monies. Ares sâ inêe da lavé, da sterché, da sferié fora, da mête ia bel l'guant y da fa cun i ciüf."

"Al é vëi", jô inant l'curat "y spo da soné les ciampanes a man n'él nia plü aldédaincö y sc'al é da porté l'statua incérch, ciaferes pa bëgn aiüt. Col scoé y romené sö éres inêe plü dl'ert. T'ás rajun, mone. Mari-dete mâ"

L'mone tignî sëgn l'cé danjô y minâ: "Ai, siur Tio, col maridé éis os sauri fa, ch'i ne pudéis nia se maridé, spo éra fora. I n'ëis nia bria de chirì."

Sëgn messâ inêe l'dotur se fi-cé ite: "Ah, siur Tio ess pa bëgn ciafé, sc'al ess podü".

Spo s'la riôi mefo indô, mo l'curat metô laprò: Ciudì pa no?"

Cina ch'al ê jonn l'mone, se n'âl pa bëgn inêe anadé ch'al â na braia y jô datrai n pü a chirì de té goneles y sferiâ incéria, mo laota viol ciamô l'pere y chël descensiâ y dijô: "Ah pu, Jan, speta mâ ciamô n pü. Sëgn nao-ta él bëgn tüa só, la Berbura, che se fesc l'guern, dô che la uma n'é nia plü. Ara sà pö tan. Iö sun vedl y da se maridé él ciamô dî adora assà."

Chësc ti cuntâl Jan a chi atri-dui. Tratan él passé l'temp. Al

ê gnü instëss mone y inêe plü vedl y Berbura l'tratâ sciöche la uma y insciö passâ i agn y sëgn ne punsâl plü dër al mari-dé mo deplü al laur y döt jô insciö bun inant.

Pro la ciasa âl inêe ciamô n té pice lüch da döes vaçes y al ê na pursona ch'an pudô dlunch adoré purchël él jënt che l'cherdâ pur de vigni sort de laurs. Al fajô düc i laurs, inêe i burè y al ne zedô nia, cina che döt ne funzionâ bel avisa sciö-ch'al urô.

Al ê da capì che düc l'â ion. Implü âl dagnora la buna lôna y menâ cuinaries, che jënt mes-sâ datrai oramai stlopé da rì.

Chësc ê l'mone Jan y da sëra, can ch'al â n pü fat ia i laurs y cené y perié, spo liôl dër tröp y s'interesiâ dles cosses dl monn.

Mo can ch'al ruvâ adöm col dotur y l'curat, ne se recordâl nia cis da ciaré sôl'ora. Cun chi se gnôl extra y tan sciché él pa bëgn, ch'al ê scialdi inêe bun da i tignì la litra.

Cêrti êsi düc trëi ansat, o da dì plü dërt, un plü co l'ater. Sc'ai sâ inêe n iade baié das-sënn sôles stlares, dô da na me-s'ora ê indô döt l'bur tëmp pas-sé y la cola tignî tres de plü. La gauja de n té comportamënt ê, ch'ai n'ê nia capazi y impurma-lusc.

Berbura ê plü de diesc agn plü vedla co Jan y na domënia dô l'domisdé ê l'dotur y l'curat

ruvà ia dal mone a ciafè Jan, che ê ste te let in chël dé pur gauja dles coies, che ti â fat gni n té borjù, ch'al n'ê nia ste bun da lové. Da té iadi êl pa bëgn siur Tio che fajô döt impè dl mone te dlisia.

L'dotur â aldi dles coies de Jan y gnô cun na madejina da ti dé y l'curat gnô sanbëgn inè a ciafè so mone y a udëi, co che ara stô impara.

Insciö êsi trami dui te stüa. Al gnô spo adalerch la Berbura, saludâ y periâ l'dotur, ch'al jiss ite dal mone te stangode.

L'mone ê bele lové. Al n'â mine plü borjù ne y ad aldi la usc cunesciüda de chi dui ëi, s'âl vistì y ê pur gni fora. Bel te chël jô ite l'dotur y dijò: "Ah pu, al ê bele lové. Incomà n'él ciamicó da muri. Sëgn dà mâ óta, Jan, i mëss impò n pü te vijité".

Jan se ponò y l'dotur l'vijitâ, mo messâ constaté, ch'al ne i falâ nët nia. Na scatura de dejines ti àl mâ impò lascé ailò.

Tratan ch'ai ê te stangode chi dui, êl gnü ite te stüa Berbura, s'ê sentada ia dô mësa y dijò al curat: "Ah, mo, siur curat, ne jissera nia da ti baié ite a chël Jan, ch'al punsass al maridé. Iö sun bëgn cotan plü vedla y sëgn mëti man da me stançé. I cunësci dan mëis a l'ater. Mâ te ciasia våra assâ ciamicó, mo la dlisia laprò... al m'é de massa. I ne sun nia plü bùna. I me stançì tres de plü. Al me vëgn imënt, che chël Jan ne pënsa nia plü al maridé y nia plü a me. I

ti à dagnora fat döt cant, èi ch'al à urü y al mina, che döt väis tres inscio inant. Caós, siur curat, ch'i à rajun."

L'curat punsâ n pü sura, spo dijòl: "Chël àste pa bëgn gran rajun, Berbura. Al é interessant, che na pert ne speta l'ora da se maridé, apëna ch'ai sint n pü de polan sot l'nës, y d'atri lascia gni la broja y la nëi sön têt y ne se recorda nia, ch'al é döes sorts de jënt. Speta pa, Berbura, i bai pa col dotur, chël sà pa da invié ia de té stories."

Te chël gnöi fora de stangode l'dotur y l'mone y se séntâ jö dô mësa. Berbura ê lovada sö y dijò al dotur: "Au, siur dotur, comà ch'i sëis impò inscio a mez tl laur, ne pudesses nia inè me vijité me? I à tan gonót mé inscio da na pert jö. I ne sun nia cis buna."

"Spo junse mâ bel atira ite in stangode. Chësc é pa prësc fat", minâ l'dotur.

Öh mo, la vijita dörâ plü dì co che Jan ne minâ. Purchël dijòl al curat: "Childò me pêle ch'ara fala plü dassënn."

L'curat dijò spo: "Ah pu, Jan, sâste, sta da udëi, can che ara s'à lascé vijité l'ultimo iade dan dotur, y jona n'éra gnanca plü ne. L'dotur, sâste, ô pa bëgn fa n dër laur. Y spo, sâste, les ères à datrai de vigni sort da damané".

Siur Tio se punsâ pa bëgn, èi che Berbura â da baié col dotur, mo chël ne pudôl mine ti dì a Jan.

Pur mête a ji dötes les rodes dl gratun dërt, messâl pa naóta la studié fora plü avisa col dotur y l'dotur col curat.

Can che Berbura gnô fora de stangode col dotur, dijô chësc: "Borbura, recordete pa de tò ite les medejines, sciöch'i à dit, spo mëtunse pa bëgn a ji döt dô l'dér tru".

"Prëi dér bel", aldìn ciamó la Berbùra, che dauri bele l'üsc de stüa pur ji a i dô val' de bùn a chi dui gran sciori, l'curat y l'dotur.

* * *

N iade o dui al ann vëgneres les coies y sëgn ch'al vëgn chisc furesti, éres döt al'ann purincérch. Al gnô scialdi mâ baié de coies y de piuri y can ch'al ê de té coies purincérch, âl mâ bel assà da salté l'dotur, mo cun les medejines sparagnâle dér y al ti acunsiâ mâ la maiù pert de ste jö y dé na tria. Laldé laldâle mefo dér dassënn l'tee d'ampômes. A jënt sightâl da dì: "Can ch'an passa dlungia n urt ia, olà ch'al é ampônes che flurësc, âl-del da tò jö l'ciapel! Ah chël bëgn. Les ampômes é pa feter de medejina, mo no propri massa. Döt ci che é de massa o massa püch, fesc mal. Massa tutres fesc mal, massa cioce fesc mal, massa scioldi fesc mal y massa piük mefo inèc."

Söl iade da ji a ciasa s'la cuntâi l'dotur y l'curat y sanbëgn dl problem che la Berbura i â porté dant.

"Indere", minâ l'curat, ci él pa chilò da fa? Iö n'uress pa massa me fiçé ite, iö. Sâste, chësc é val'dér de zite".

"Chilò lascia mâ fa a me. Chilò ne pô l'curat nia massa s'ajíe les mans. Chilò feji pa bëgn iö. N pü daidé dô pôste pa bëgn bel assà. Sce un tira l'gratun y l'atter sbürla, vâra plü sauri. I mëss mâ n pü m'la punsé fora la storia. L'maiù problem él mâ da i n'en chirì na dërta y üna che mord tl rampin."

"Aé, chilò te lasci fa te", respognô siur Tio, "tò ciafes bindicé de té beles jones nanter les mans y les cunësces inscio gonòt daite y defora."

"Oh, siur Tio, ôste magari dì, ch'i les palpi jö massa, se lasciâ so l'dotur.

Mo l'curat dijô inant: "Gnanca pur idea ne, mo n pü i sinti la cosciëenza pôste pa bëgn inèc; te cunësces pa bëgn, can che ares vëgn cöcenes."

"Chël àste raju, siur Tio, y chères che vëgn cöcenes, à ciamó cosciëenza. Sc'ares ne s'un fesc nia dinfora, spo sàn avisa, co che ara sta y ci ora ch'al é."

Ai ê ruvà olà che i trus se despartì y siur Tio disc al dotur: "Bëgn, bëgn, a s'udëi, dotur, y pur fa fora chësc problem, s'abinùnse ciamó val'sëra."

L'dotur ti dà dl'edl y disc: "te vëgnes mefo n iade, che t'as n pü la toss. A s'udëi".

* * *

L'mone da Muntara, l'dotur y l'curat ê gonót adöm, ch'ai s'la cuntâ, ciaculâ, baiâ damat, s'la riô, s'la cartâ mo ai savô inèc da trà ca problems plü pesoç dl païsc, dles families y dl gran monn.

L'post, olà ch'an i udô plü gonót adöm, ê ia dala Posta te chël chêrn, olà ch'al ê chë mësa torona de légn da èiastëgnes, n bel cëindrin de fer batü lassura y dlungia na tofla de latun col scrit "Stammtisch", chël ô dì ch'al se lasciâjö ailò de té gestè de èiasa plü amîsc y cunesciüts.

Döes de gran finestres cun les scëibes de vider torones intoracades y dër vedles lasciâite l'luminüs. Laprò àres na bella feriada cun fêr batü.

Ailò êl l'post, olà ch'an udô scialdi chi trëi amisc, can ch'ai se tulô n n'ora o l'atra de palsça y chël suzedô plü co ater la jöbia

dô la picia marëna y la domënia dô l'domisdé. La jöbia y la domënia ê i dis de palsça pur l'dotur, sc'al ne suzedô nia val'd'extra.

Dô chë mësa stôi codì a baié da sciché o inèc damat y can ch'ai ê pur fa na cartada, ciafâi dessigü ciamó valgûgn a daidé.

In chë jöbia domisdé n'êl mâdui. Al falâ l'mone, che â messé ji a cumpré de vigni sort de patütc pur la èiasa y inèc èiandères pur la dlisia.

Chësta ê sëgn la dërta ocajiun pur se baié dla questiun dla Berbura y sanbëgn inèc dl mone.

L'dotur y l'curat stô dër coi cêss adöm y baiâ tan adascusc, ch'ai sciafiâ.

"Spo pa", damanâ l'curat, "co t'âste pa punsé fora chësta storia? Val' m'ai inèc iö punsé adöm, mo i mëssun trà tla me-

Zacan cun la roda - jogn da S. Martin

dema corda y iö ne m'infidi bëgn nia da tó l'iniziativa. Sàste, sc'ara ess da ji storta, spo püre curat!".

"Ah pu, no, no", dijô l'dotur y s'al riô," n té spavënt n'él pa no. Nos ne sforzun degüign y la libera orienté i lasciunse pa bëgn a düc. Sëgn mët averda, ci proiect che iö à fat. Ciara pa ch'i ne falun nia. Chësc pô ciamó dé ca n bel gaude."

L'curat minâ spo: "Sta da udëi, ci che tó cé à döt cant punsé adöm. Te les às pa datrai dötes dô les orëdles. I sun curius."

Spo metôi i cêes ciamó plü adöm, ch'ara ne jô bëgn nia plü de aldi l'discurs. Ci ch'an pudô datrai intëne, è madér les parores Berbura...mone...Lisi...ciara pa. De plü ne capin nia, mo ai è sta codî ailò a baié adascusc.

Can ch'ai à ruvé y ch'ai è pur lovë sö, paié y s'un ji, gnôl adalerch l'mone, vëiga i dui amîsc y va ia a se sënté jö pro chë dema mësa. Insciö à inçe l'dotur y l'curat indô messé se senté jö.

L'mone è ciamó vistì da sanctùs y à atira metü man de cunté dl grömun de jënt, ch'al rodâ indô tles cuntrades dla cité y spo ci büsia che düc à, sciöche ai saltâ dan ciantum a l'ater, cun na prescia sciöche al foss l'ultimo dé.

Spo dijôle: "Val' de té n'ai ciamò mai udü iö. Al é bëgn n pez ch'i ne sun nia plü ste te

cité. I me sun senté jö ailò sön n té banch dan na ustaria, madér pur cunscidré n pü döt chel movimënt; n viavai bel da gni ciurgn. Spo m'ài tut fora n tò de pan de furmënt ch'i m'â cumpré y me l'mangiâ bel pazifica-mënter.

Inurchëltan ne vëgnel adalerch dui de cunesciüs. I me punsâ bëgn: lascia mo udëi, sc'an ne vëiga degüign de cunesciüs incö. Zënza n'él pa dagnora valgügn. Acrat n'en gnôl dui adalerch. Stomede mo, che ch'al è. "Siur Tio s'la riô y minâ: "Chilò él rì da stomè. Muntara à cotan de jënt. Magari n'él dui che t'as ion y che te vëighes ion".

L'mone ciarâ ia cuntra la finestra y dijô: "Ehee, i i vëighi ion assà. Al è mefo l'Sartù y la Lisi, süa fia. I sun spo jüs t'ustaria a se bëire val' y spo êl ora da ji al auto dla posta. Y sëgn sunsi chilò. Ci ch'i àn da fa te cité, s'ânse döt fat ia y ara é jüda bùn assà."

Siur Tio y l'dotur se dô di jenëdli y messâ se tignì l'rì, ci ch'ai è bugn.

Ci ch'ai à ailò in chël dé ciamó salpü da se cunté, ne me recordi nia plü. Dér dî n'ësi pa plü sta.

Düc trëi à ciamó val' da fa a ciasa. L'dotur y l'curat pudô ji n toch deburiada y ailò n'ai nia plü bria da se tignì l'rì.

Da se despartì dijô l'dotur y ti dô dl'edl al curat: "Ara é bele instradada ia bùn. Ara va. As'u-dëi".

L'edema dô ê la Berbura indô stada jö dal dotur, ñiudì ch'al â dit, ch'ara messâ ji a ti l' di, ñi che les medejines fajô.

Al l'â indô vijitada y dijô: "No, no, Berbura, ara ne sta pa nia mal. Les medejines fesc pa bùn assâ, mo, Berbura, te mëss mëte man da te sconé. Te n'es pa gnanca plü la plü jona ne. An mina datrai, ch'ara väis tres inant anfat y deperpo ne sàna pa nët nia, can che ara sta chita o can ch'an toma ia. Inèce l'fér vëgn da rüja y l'acià se mëna inèce jö. Mâ un resta dagnora l'medemo y chël é Chëlbeldî, mo an ne sà pa nët nia, can ch'al vëgn a tlocuré a porta. Sanbëgn ch'al n'é inèce de chi che uress, che Chëlbeldî se menass inèce jö y fraidiss ciarà. Insciö é l'monn mat d'aldédaincö, che se fala pa tan dassënn."

Berbura scutâ bel pro sciöche na prossa scolara dal ejam de religiun, can ch'al vëgn l'degan, mo spo damanâra: "Mo, siur dotur, ne pôi propi fa nët nia? Sunsi propi cundanada a ste te stüa sön n scagn ad aspeté a chël dala falc?"

Spo s'la riôl bëgn mâ n pü l'dotur Fidelis y minâ: "No, no, Berbura, propi insciö n'éra pa no. T'adores mâ n iade n pü de palsa. T'as scintiné de massâ. An mëss mâ n pü unje la masçinn y mené dô i torchi...te me capësces...spo våra pa bëgn bùn inant ñina ai cënt agn, catö. Da ji ia cun chël dala falc, él inèce ñiamó tëmp dô i cënt agn."

Spo s'la riôrpa bëgn mâ la Berbura y l'dotur dijô inant: "Sàste, Berbura, la cossa é insciö: I spéri, che te sides buna da tignì la müsa, spo t'la cunti avisa. T'as debujëgn d'en aiüt, purchël unse nos du, l'curat y iö, baié de la intorje ca a na moda, che Jan se maridass y che tö ciafass n aiüt. Al é na jona, che n'è pa gnanca plü tan jona, mo prossa y valënta y lauranta y inèce scialdi bela, y chësta jona, che iö mini, uress pa bëgn chël Jan. ñi ch'i à bele agn metü averda y i crëi ch'i ne me fali nia, l'oressera bele agn alalungia. I à ñinamai spiculé fora, che Jan i ñiara inèce bele codî atramënter co a d.atres ères, mo te sàs bëgn co chël Jan é. Zënza pêle, ñi coraje ch'al àis... al s'infidass da ti baié ite al imparadù, mo da ti di an n'éra, ñi che so cör baia, ah chël no, ailò ti tomel bëgn l'cör tla braia da fa chël laur ne s'infidel nia.

Purchël unse nos punsé, iö y l'curat, ch'i sun sü amisc, de fa da manscet. I n'un ñiamó mai fat chël laur, ñiudì ch'al é n laur dër zite, spezialmënter can che ara se trata de cumpré na nücia, che dess buté pur na vita intiera.

L'curat y iö un studié tröp, mo de chësc laur n'unse studié nia... oho, nia n'è nia vëi, ñiudì ch'al é sëgn bele n pez, ch'i studiun, sciöche i dessun mëte a ji la storia.

Tö, berbura, mëss madër n pü daidé tignì la litra, spo våra."

Berbura ciügnâ plülere l'cé y minâ: “Ci mai s'ëis os dui studié fora? I les ëis pa dötes dô les urëdles. Ci mai me metëis me da fa?”

“Impröma de döt”, respognô l'dotur, “de fa n laur, che les ères stënta da fa y fesc ingert”.

“Y chël foss”? damanâ Berbura.

L'dotur ti ciarâ fit y dijô: “Borbura, chël foss de scuté sciöche na fossa éi ch'i te diji.”

Berbura ciarâ mâ insciö da na pert ia y se dijô scialdi adascusc: “Ci mai fossel tan da scuté?”

Spo êl pa bëgn l'dotur che i spiligâ sö döt avisa, cina ch'al ê zacai che tlocurâ, spo lovâl bëgn debota sö, tulô na scatura de medejines fora da na lada, ti la dô a Berbura, y tratan ch'al i daurî l'üsc pur la lascé ji, i dijôle: “Tolede mâ chëstes pilores sciöche i à dit, spo våra pa bëgn indô. A s'udëi y salude-me l'mone y dijéi, ch'al mëte les ciandères bel ruduntes y no sciöche i recruè tla vera de Custoza.”

Chël êl, che â tlocuré, messâ sëgn instëss rî, cun döt ch'al â messé aspeté codî.

Berbura s'un jô sëgn a ciasa cun la scatura de medejines tla man y se dijô a vëra instëssa: “Iojo, sëgn ne ti ài pa gnanca dit dilan al dotur. Ah pu, i l'feji pa bëgn n n'ater iade; al röia bëgn ia tan gonót a ciaculé col mone, che... mo curiosa fossi impò, ci öna che chi dui sciori

ô ti taché sö a chël Jan... n'él mine chë Lisi dl Sartù? Cun chëra l'âl mefon iade n pü aldüda, chël sài iö! Oh, chëra foss pa bëgn la dërta; chëra essi ion, propi ion inè iö”.

Ttratan éra ruvada a ciasa y ailò âra ciámó dit bel daplan n Paternoster a san Scuta, ch'ara sides bëgn buna de scuté, cina che la baraca é fata.

* * *

L'Sartù â na bela vila, nia tl centro de Muntara, mo plülere ala periferia. Inè vël â n pü de campagna incér la ciasa ia, na té picia majun, döes vaçes y na cioura. Savëise, al tignî tan söl lat de cioura.

Al dijô datrai: “Savëise, l'lat de cioura é bun cuntra n gröm de maraties y fesc la pel tan bella lizia.”

Süa fomena, mëda Cati, ti ê morta dan valgügn agn dal misserere. Ara ê mefo jüda trö massa tert dal dotur y spo n'él plü nia che jovâ. L'Sartù se n'â sintî tröc agn; al ti urô pa massa bun a süa Cati.

Dles döes fies ê la plü vedla la Lisi, che fajô sëgn da pa patruna te ciasa. Dea ch'ara ti urô tan bùn al pere, s'âra ausé da fa avisa sciöche süa uma y ciarâ dl pere sciöche süa uma Cati o magari ciámó deplü. Insciö éra stada bùna da i dé indô la bùna löna al pere, che se n'â tan sintî dala mort dla fomena Cati.

Noza d'or - Zingerle de Tor - S. Martin

La só de Lisi jô a lauré te hotel y n'ê insciö la maiù pert nia a ñiasa.

Cina che la uma ê in vita, ê pa bëgn inè Lisi stada a patrun y ailò âra imparé da cujiné y a fa i laurs te ñiasa. Insciö fossera pa bëgn n pez bele stada arjignada da fa la patruna a ñiasa.

Inè Lisi â l'edl söl mone, mo dea che Jan ne dijô mai nia y l'pere â ion, ch'ara stô a ñiasa, jôra mâ insciö inant y an n'ê nia malcunténç.

A mudé la storia s'â spo fiçé ite i dui plü scicà dl païsc, l'dotur y l'curat y Berbura messâ, orëi o no, tignì la litra.

Al gnô indô tlamé, che jënt pudô indô se lascé fa na sprize cuntra les coies, che rodâ indô dër dassënn y l'â plü co ater sö

cun jënt jona y manco cun mituns y jënt vedla.

Jënt ti plü bi agn y da forza ê i plü sightà y ciafâ pur valgûgn dis gran burjù y na deblëza da ste jô.

L'dotur Fidelis acunsiâ inè da se lascé fa la sprize, mo no impormó can ch'ai s'un sintî dles coies, dea che ailò èl ñiamó plü stlet.

Al dijô: "Cun la "puntura" vëgnel sprinzé ite la maratia dles coies, spo éle l corp instess che fesc i contracorps, che scombat spo les coies. Mo sce un à bele les coies, spo les ciasel ñiamó plü stersces cun la sprize".

Insciö i cuntâl l'dotur a jënt y vël savô pa bëgn. Al é madér chël defet, che un ne sint datrai nia tan atira, sc'al à les coies y

purchël ne pôl nia dagnora ester dërt da se lascé fa la sprize.

Bëgn, bëgn, chësta sprize gnô fata debann y n bel dé i capitâl al dotur inè la Lisi dl Sartù.

“Spo pa, Lisi, ci mai ôste tö? Tö no n'es pa püra. Te ciaries ca tan da sana”, damanâ l'dotur.

“Pu, siur dotur”, respogn la Lisi, i à mâ aldì, ch'al vëgn fat puntures cuntra les coies. Savëise, les coies ne me ogass bëgn nët nia sëgn. L'pere á sëgn n té laur, spo mëssi bëgn l'dai-dé. Pôi perié, sc'i m'un fajëis üna.”

L'dotur fajô la grigna da rì y minâ: “Sanbëgn ch'i t'un feji üna. Les coies ne öga purdërt a degügn, gnanca a me ne. Mo purchël ne pôi pa t'assiguré, che te ne les ciafes nia.”

L'dotur i fajô spo chësta punctura y can che ara ê fata, dijòl: “Sëgn, Lisi, sta mâ n pü sentada, ch'i à inè iö val'da te cun-té.”

Spo êl sanbëgn gnü col problem dl mone y can ch'al â metü man chël discurs, esses messé udëi la Lisi. Ara ê gönüda cöcena tl müs sciöche n pomdor y stô bela chita, sciöche ara foss dan dal tribunal de Dî.

Mâ la bunté y la grigna da rì dl dotur ti dô coraje, zënza no ne sàn, sc'al foss gnü l'lêch de Limo sot l'scagn ite.

L'dotur jô spo fora in porte a udëi, sc'al n'è ciomó tröc che aspetâ, mo al ê mâ plü dui de té berbesc dl païsc, che gnô a tò n rezept pur les medejines.

Al i cunesciò bele dî, purchël i dijòl: “I mëss pu mâ se perié, ch'i aspetëise ciomó n pice pez. I à ciomó da i fa n scrit a chësta jona caite, spo ciafëise atira. I sà bele ch'i adorëis n té rezepiss y chël é pa prësc fat.”

Un de chi berbesc dijò spo: “Aé, fajede mâ os, siur dotur. I un dlaurela d'aspeté.”

Spo êl indô jü ite da Lisi, se sentâ jö y â atira indô metü man col discurs da indant y dijò: “Sàste, la Berbura dl Mone adora valgëgn mëisc de pals. Ara à mefo stracé massa y sëgn él gran ora da lascé dô y dé na tria naota n mez ann. Ci fesc pa spo l'mone? sanbëgn ch'al adora n aiüt y pur chël él inè ora, che l'mone fejes n mitl. I sà inè che tö...”

Sëgn êl Lisi che ti saltâ tl baié y urô vera ji inant col discurs: “Mo indere...”

“Sëgn scuta mâ n iade. Cancalé pôste tö dì la tüa; sëgn ói naota iö dì la mia.... I sà inè, che tö y l'mone ne s'ëis mai albü l'sënn, mo plûlere döt val' d'ater...”

Spo ti cuntâ l'dotur ala Lisi cun püçes parores, ci ch'al ê pur i dì. Y chël savunse pö.

Al l'â tuta tan fina, che ara ne savô plü ci dì ala fin, mo ti tocâ la man al dotur y dijò: “Prëi tan bel, siur dotur, baiede os de chësc pattic col mone. Iö sun bëgn inteja, iö. I ti à dagnora mâ urü bun al mone.”

Eco, sëgn éra fata la batalia y davagnada la vera.

Cun val'parores de cunsëi da-pert dl dotur la lasciâl ji y fajô gni ite chi dui berbesc.

* * *

Da gni dal dotur â Lisi mâ l'pinsier ales coies. Sce ara ciafâ les coies y messâ ste jö, che fajô pa spo dùc i laurs te ñiasa y insciö inant?

Mo da ji dal dotur demez âra ciamó deplü pinsiers. Chël ê da capì y ara se punsâ: "Chilò scuta mâ n iade; chilò mëssel pa vël n iade gni purmez y mëte man de baié. Chël laur alda im-prüma ai ëi, sciöche iö naota à osservé da picera insö... mo sessâ", se dijôra söl iade, "al-dédaincö él les ères che mët man la traina. Iö lasci naota vël mëte man. Tan n gran mat n'ai iö nia ados, ch'i messass i salté dô... mo bun ti ói impò... chël bëgn".

Can che ara ruvâ a ñiasa, cu-nesciôl assà l'Sartù, che la Lisi n'â nia la ria, mo la buna lönâ y impò damanâle: "Spo pa, Lisi, àra fat mé la sprize?"

"Nët nia mé respognôra, "la-scressla mâ ince os fa, pere".

L'Sartù s'la riô n pü y minâ: "Fiçioné ne me lasci nia iö, ñina ch'i sun bun da me paré."

In realté êra stada insciö, che Lisi â ciafê les coies dô püè dis y ince dassënn, tan che so pere é ste sforzé da ji dal dotur a tó medejines, mo vël instêss n'â nia ciafê les coies. Ara va insciö y fa ne pôste nia.

La domënia dô l'domisdé êsi ia dala Posta nüsc trëi rësc, o sciöche al i gnô ince dit "die drei Dorfheiligen". L'dotur y l'mone n'â nia ingert chësc inom, mo l'curat ne l'à nia ion.

"Ai dess me dì, ci ch'i sun y no ci ch'i ne sun nia", dijôle. Incér chël êle propi n pü zite siur Tio. Al tignî tan alta la reputaziun dl prou, ch'al minâ scialdi atira, ch'ara gniss tira-da tl paltan. Y impò savôl pa bëgn ince vël da n'en cunté de beles, de granes y d grosses.

L'dotur â döt n n'ater caracte-ter. Al les cuntâ ca sciöche ares ti gnô y sc'al riô spo, che döt graciâ mâ. Cun döt chël ne pur-dôl pa nët nia la stima dapert dla jënt. Al les dijô, mo al les tignî pa ince.

Bëgn, bëgn, in chë domënia incér les cater domisdé êsi ia dala Posta nüsc trëi amîsc. Nanter vëi pudôi s'les dii dötes y les tignî ince scialdi dötes, dea ch'ai se cunesciô tan bun.

Spo pa, siur dotur, "damanâ l'mone", co stara pa purdërt cun la Berbura? Èra propi tan fiaca, sciöche ara me cunta dant?"

"Sëgn te l'diji pa bel avisa", respognô l'dotur, "la Berbura, arati iö, vir ciamó tröc agn, mo ara é fata de ñêr y de osc y de pel y no d'aciâ o de fêr. Y sc'ara foss d'aciâ o de fêr, fossera bele dadí menada jö.

Berbura mëss n iade palsé y dé na tria y ñiaré sólo cherta d'identité, can che ara é nasciü-

da. Sc'al foss na mascinn, mone, fossera bele dadî pro la foracia. Ara ne sarà mai plü buna de fa chi laurs che ara à fat ècina sëgn, sc'ara n'ô ji plü adora ia da san Pire. Chësc ài da te dì, mone, y sc'ara fesc sciöch'i à dit, virera èiamó tan dî co iö.”

Sanbëgn ch'al è inè l'curat che messâ daidé dô chilò al baié dl dotur. Sëgn messâl mostré y mantignì ci ch'al â impurmetü.

Al dijô al mone: “La Berbura é na pursona d'or. Na tara n'en ciafeste plü tan atira, mo ara é n iade menada pro. Ara à stracé y scintiné massa. Döt ne tëgn pa gnanca fora n tô de lëgn, spo pa na pursona. Al me sà de morvëia, ch'ara à tignì fora tan dî a udëi sciöche ara laurâ. Can che ara â fat döt l'laur te èiasa, te dlijia y sólo campagna, jôra èiamó a daidé fora d'atri. Al n'é pa de morvëia, ch'ara adora sëgn l'dotur a la cuncé.”

L'mone se spraizâ pro mësa, s'un buiô na gran boëcia fora de gote y dijô: “Ah insciö, ah insciö? Sëgn sarunse iö la colpa de döt cant. Sciöche iö n'ess fat nia. Inè chësta mëssun èiamó aldi..ah insciö? Ah insciö... spo sài bëgn ci ch'i à da fa”.

Al tulô l'èiapel y è pur lovë sö. Mo l'curat l'tignâ dassënn jö t'en brac y dijô: “Ah mâ plan, mâ plan, mone, tan snel ne stlopëtel pa nia Garibaldi. Sëgn staste bel sënté chilò da nos dui, spo él pa n iade l'prou che te li dant l'epistula y dal epistula stan sëntà.

Al sta scrit...no, al ne sta nia scrit, mo düc l'sà impò, ch'al n'è lunc y lerch tla provinzia nia n té mone sciöche a Muntara, che fesc so laur tan bëgn. Chël à inè dit l'vesco dal ultima vijitaziun pastorala. Chël é vëi y chël è inè gnü scrit laota dal vësco. Sëgn sâste sciöche ara é.

Mo al sta inè scrit: Al n'é nia dërt, che l'uomo side su. Orun pa i cherié na compagna... m'àste capì, mone?

Berbura é tua só y chëra à i logheri menà jö. An mëss mené dô i logheri y unje ite, spo vâra pa bëgn indô, mo no plü sciöche denant.

Te mësses te chirì na compagna, na bela, na prossa y na rica, sciöche ara alda pro n té stagno jonn”.

Sòn chëra êl debota l'dotur che i saltâ tl baié y dijô: “Spo mëssel maridé la dlijia da Pliscia; de chëra dijun, ch'ara é bela, rica y prossa.”

L'dotur ti dà dl edl al curat y trami dui mët man de rì.

L'mone, che è ste dër sciode tratan l'discurs dl curat, â mâ inè messé mete man de rì impara.

Sòn chëra â l'dotur ciafë coraje da ji inant cun la batalia. Mo denant che l'dotur tigniss indô sùa leziun, s'ê impò èiamó l'mone fiçé ite y damanâ: “Mëssel propri ester na tara co che Chëlbeldî ti à dé a Adamo, che à ala fin di faç metü döt sotessura? Y spo, i à l'impresciun ch'i

l'ëis sö incö trami dui cun me. Ci mai s'ëis indó studié fora pur m'un fa üna? Sàste, chisc studià les à pa dötes dô les orëdles”.

Y sëgn jô inant l'dotur: “No, noo, mone, pur t'un fa üna no; chi laurs te lasciunse a te, Mone, mo pur t'un dé üna”.

L'mone debota lassura: “Ah chël, pur m'un dé üna? Ci s'ài pa fat ch'i messasses me dé striches, ha? Ah mo ailò gnëise a trà la cürtä. Ah, chisc studià, col cé y la lëiga ési bugn assà, mo de brac ne vëli nia. Fièsse madér de me pié ite”.

Les ultimes parores âl dit scialdi dadalt, tan che l'atra jënt ailò te stüa les â aldides y èiarâ düc ca da chë mësa de chi trëi rësc.

L'dotur piâ dô la man dl mone y porvâ de l'calmé jö: “Pu no, no, mone, i te fajarun mé; pu spo scé, ch'i i fajessun mé a nosc miù compagn. Ailò scé pudeßun pa ruvè te bries.

I à dit, ch'i urôn t'un dé üna, mo no sciòche tö minâs. Döt val'd'ater uressun te dé! Stoma mo”.

Sön chëra ê l'mone gnuï bel cöce tl müs y menâ les mans ia y ca, sciòche al uress se paré da na cô d'öspes y dijô: “Ah pa, pa! Lasciun mâ chësc. A n'alda nia chilò t'ustaria.”

“Sanbëgn”, minâ spo bel snel l'curat, “ch'al n'alda nia chilò t'ustaria, mo te dlisia, sö dan alté”.

“No massa snel, no massa snel, siur Tio”, saltâ ite l'dotur

cun la usc plü dadalt, “no massa snel, curat, scenó se sperdel nosc bun mone.”

“No, no, l'mone ne se sperd nia no. I à bele n pez aldì sonà ostes èiampanes. Minëise propri, ch'i sun nasciü induman? I les à aldides sonà sura munt ca y ares sona tres èiamó haha!”

Sön chëra l'curat: “spo ài mâ plü de m'arjingé la purdica y l'dotur l'ciüf da testemone y l'discurs da past da noza; catö Fidelis?”

“Y iö me sparagni sëgn l'introduziun a mia leziun, ch'i è arjigné da tignî”, dijó dlun riòn l'dotur.

Mo l'mone ê inè astüt assà pur n'en gni sura plü avisa ala politiga de chi dui scicà de compagns. Al dijô: “A chisc da chilò savëise bëgn da tignî la müsa, che degügn ne vëgn sura sön osta politiga, mo i ne sun pa gnanca iö chël che sta dé y nöt y döta mia vita pro la gunela dla laa... ah no, noo! I sun inè bun amich dl curat da S. Lau-rënz y da chël ài aldì scialdi les noeles dla politiga dl dotur y dl curat da Muntara...haha... an à inè te chël laur èiamarites”.

L'dotur i dô indô dl'edl al curat y dijó mâ tan pur vël: “I parëis à orëdles... ci n stlafet!”

Mo l'mone n'â nia èiamó ruvè. Al jô inant cun süa “difesa”: “Mo chël mëssi inè èiamó se dì a os dui: col studié ite la purdica y l'discurs da noza n'ëis nia bria d'avëi prëscia.

Belëzes dla natöra, che mostra êrt y s'la dà a nos
Foto Hans Pescoller

Denant co me maridé, m'oji pa ciámó mile iadi söl'atra pert. Aldédaincö se maridé?... Chéra é na vaiga! Dainré dui ch'ara i va bun!"

Mo l'curat se lascia indô aldì: "Pu no, no, mone. Ciara mo, tan de bùnes families ch'i un chilò a Muntara y tan cunténè ch'ai é No, no, Jan, tan scür n'él l'mon no".

L'dotur mëss sanbëgn inèce dì la süa: "Chilò mëssi inèce iö "das Wort ergreifen".

Siur curat, al é bëgn dërt, sc'an vëiga inèce de nöt döt lumínus, mo an dess inèce i ciaré ala medaia söl atra pert. Al n'é dî ne nia döt or ci che slumina. Chilò savessi inèce iö da cunté stories, mo sciöche dotur mëssi tignì la boëcia stlüta. Inèce siur Tio mëss tignì la boëcia stlüta de ci ch'al alda te cunfescional, sc'al n'ô gni scomuniché. Catö, siur Tio:

"Ah sanbëgn", respogn l'curat.

Mo l'mone n'ê nia plü bun da tignì la müsa. Al â metü man chësc discurs y urô inèce l'finì. Spo dijôle: "Aé, siur curat, os èis sauri dì, os. Can ch'i jéis te na ciasa o te na familia, spo salta düc adöm y disc "siur curat, pôi se porté n tô de torta o n pü de cioce". Y l'patrun va mâ dlun saltàn a dô n chërt de vin o n stamperle de chë buna ega de vita y disc: ah, sëgn siur curat, fajede mâ sciöche i fosses da ciasa. Y spo våra inant la meda cun incënje: Aih, ci beles purdi-

ches ch'i fajéis; l'ultima domënia me gnôl propi da pité. Ah, rajuñ èis bëgn, siur curat, ah scé, scé! Spo vëgnel laldé sö chi mituns dal próm èina al ultimo y dal ultimo èina al próm.

Spo vëgnel indô juté sö, èina che siur curat à gran ora da ji dô sù laurs y can ch'al é söl iade da s'un jì, i väi ciámó dô dlun laldàn. Sanbëgn, spo mëss bëgn inèce l'curat i laldé."

Chëstes parores n'â siur Tio nia albü ion, mo dessené ne s'él nia, plûlere s'la riôl sotman y dijô: "No, no, Jan, propi inscio n'éra pa no. M'aste mo n pü l'anvidia?".

L'dotur s'ê lascé dôfora sön scagn y lasciâ odëi dër bel la morona d'or, che sonâ ia y ca da na tascia a l'atra dl corpet sön süa "pancetta" bëgn tignida, mo che i stô dër bëgn, ciudi ch'al é na gran pursona. Spo minâle : "No, no, mone, propi tan n'éra pa no. Iö n'uress pa ester curat. Al n'en vëiga y n'en alda pa bëgn inèce vël de vigni curù, ah scé scé.

Sàste, ester éra mefo inscio: plü alalt ch'an é y plü ch'an vëgn udüs y osservà y criticà y siur Tio sà pa bëgn, olà ch'al é mâ scaia y olà ch'al é öt. Tan cunësel pa bëgn sü "Pappenheimer".

I ne sà sc'ai sintî ri tëmp in chël dé da se baié ite y se critiğhé y ailò ne i stôl nia zruch l'mone ai atri dui.

Purchël dijôl: "Nia purmal, siur Tio, l'anvidia no ne s'ài, i

sun pö l'mone y chël é atira dô l'curat, mo spo dô l'mone scé él pa dì alalungia öt”.

L'dotur Fidelis messâ sëgn s'la rì dassënn, che la morona d'or jô dassënn ia y ca y dijô: “Oho, mone, olà oressste pa mëte l'dotur?”

L'mone. “Al é vëi, l'dotur m'éssi bëgn prësc desmëntié. L'dotur alda nanter l'curat y l'mone, sciöche al é sëgn pro chësta mësa”.

“Aé”, respogn l'dotur, “sce iö sun nanterite, ne vëgnesté nia plü pro tan saurì da i dé jö al curat”.

Mo inèc siur Tio savó da dì la süa: “Iö metess l'dotur al pröm post. Zënza curat våra codî, mo zënta dotur él na galia, olà ch'al n'é tan de püri chilò a Muntara, y spo dô l'dotur bëgn bel atira l'mone. Che él pa zënza che sonass l'Aimaria da doman adora, olà che jënt stënta tan da lové.”

Spo àl dé ca na riöda, che döta chë jënt, che é pro les atres mëses, ciarâ ca da chisc trëi rësc.

L'ustì, che é pro chë mësa lungia y cartâ, dijô scialdi daldalt: “Ci mai ài indô söl laur. Can che chisc trëi é adöm, dàl dagnora ca na matada.”

N té laurant damanâ spo: “S'infida l'mone da se mëte cun chi dui gran scicâ?”

“Ci”, dijô spo l'ustì, “l'mone n'é pa gnanca tomé söl nês. De val' vers ti la stichel ciámó ai atri y tumëi ne s'i tëmel bëgn

nët nia. Sàste al é tres mâ cun chi dui. Insciö al fat scora.”

Can che döt ê indô n pü ste archité ia, jô l'mone a se cherdé n cumpagn da carté y spo gnôl fat n batadù èina ch'al é ste ora da ji a ciasa a cëna. Al é bele tan tert, che düè trëi pudô s'aspét na purdica.

* * *

Al é ste la sopoltöra dl vedl stradaröl y söla sëra ia èsi sön chël banch dan calonia, siur Tio y l'mone, ch'ai s'la ciaculâ y baiâ dla gran sopoltöra. L'vedl stradaröl é tan cunesciü da jënt, ch'al n'ê gnü dër tröc ala sopoltöra. Al é inèc ste n iade capofrazion, pro la musiga y pro la Feuerwehr.

Dô n pez passâl inèc l'dotur col auto, udô chi dui sön chël banch, metô l'auto sön na pert y gnô ca a fa compagnia al curat y al mone.

Mo can che l'curat udô gnon adalerch inèc l'dotur, lovâl sö y i fajô ji düè ite te stüa. Al cherdâ la cöga, che ara i porte a düè n stamperle d'ega de vita de barantli. L'curat l'à ion y insciö minâl, che düè messass l'avëi ion, mo in chël cajo él inèc vëi.

Al dijô: “Ara é sterscia, mo fesc bùn, cis cuntra la toss y la macagna.”

L'dotur s'la riô bëgn mâ n pü y dijô: “Al é vëi, al é na medeji-na, spezialmënter pur la gola! Haha.”

Insciö metôra indô man cun na bela riöda y co che ara jô inant, odarunse.

An ê defata indô ruvà söl baié dla sopoltöra. L'curat damanâ: Ci n'en dijëis pa os? Te valgûgn païsc chilò incëria à i proi nüs tut jö la usanza de invié l'parenté dô la sopoltöra a tó val'de ñialt te val'ustaria. Aratëis val'de dërt chël?"

L'dotur se lasciâ dôfora y dijô: "Pu, de chësc patüc n'ài purdërt gnanca mai tan munsé dô ne. Mo i arati, ch'al n'é pa gnanca val'tan damat, plü co ater d'invêr, can ch'al é n dër frëit y val'parenté o conoscënt vëgn dalunc adalerch ala sopoltöra. Da de té sopoltöres se dàn datrai dlaciades tan granes, ch'al foss bëgn dër val'de dërt, sc'an ciafass na jopa buna ñialda da se scialdé ite. Chël aratassi bëgn dërt iö."

Chël vëighi inèce iö dërt. I sun ste n iade a na sopoltöra te n té post, olà ch'ai â tut jö chësta usanza. Al ê i ultimi de iener y dlacé m'ài mefo tan, che... y dô la sopoltöra s'un jö mefo düc canè, un ia y l'ater ca. I n'à gnanca plü udü i familiars dl supulì. I ne cunesciô nia dër bun l'païsc. Insciö m'un sunsi mefo indô gnü a ñiasa sciöche n ñian scurié. A ñiasa sunsi bëgn spo ste bun da me scialdé, mo al à urü ester val! Al me savô, che jënt n'ess nia cis cherianza"

"Chël àste räjun", dijô spo l'curat. Ai tol jö de té usanzes

vedliscimes, ñiudì ch'ai ne cu-nësc nia l'significat.

Al vëgn mefo dit: "Spo vai dô na sopoltöra a se mangé ite sciöche da na segra, sciöch'ai foss cuntënè, ch'al n'é indô mort un, spo bëiri y s'inçioса sö, sciöche da na segra".

"Chël ài inèce iö aldi" se moscedâ ite l'mone. Mo situr Tio n'à nia ñiamó ruvë purchël jôl inant cun süa spligaziun: "Mo savëise, ch'i osservëi dër trëp chëstes cosses. I sun inèce ste valgûgn iadi a de té sopoltöres te païsc, olà ch'ai à tut jö chësta usanza de i dé val' da mangé a jënt dô la sopoltöra. An se tigni sö n pez te calonia a ñiaculé col curat y spo s'un jôn a ñiasa y i pudô osservé, ch'i n'udô dër de fetri, plü de fetri co ch'an ch'ai s'un va a ñiasa dô ch'ai à ciafë val'da mangé.

Al é bëgn sauri da capì: sc'ai ne ciafa nia dal parenté, spo se chiri mefo adöm val'cumpagns y te val'ustaria vëgnel mefo spo carté y boiü, ñina che l'sach téggn. Mo sc'ai ciafa val' da mangé pro l'parenté, spo stai plüle-re pro l'parenté, ñina che düc lê sö y s'un va a ñiasa".

L'dotur urô inèce dì sües espiëñzes, mo l'curat minâ: "No me rumpe l'fi; i à ñiamó da möte laprò val' y chël me sà ñiamó important.

Sce l'parenté y d'atri, sciöche i ñiantadùs, la musiga, i portadùs, chi che vëgn da plü dalunc adalerch, vëgn invià a tó val' de ñialt, spezialmënter d'invêr, spo é chël n sëgn de ringrazia-

mënt pur la partezipaziun ala sopoltöra.

Mo i vëighi ciámó n n'ater significat de chësta usanza. Sce l'parenté röia indô n iade adöm, spo é chël n sëgn de uniu tl parenté. Ai vëgn indô pro da se cunësce plü avisa, da se cunté n gröm de cosses y novitês, de s'la baudié, de se dé coraje y de se daidé; scenó suzedera, che l'parenté ne se cuñësc datrai döta la vita nia. È chël val' de dërt? Pu, no, no!

Plü dadì gnôi inèc pro dales nozes da se cunësce. Aldédaincö? Pu, no, no! Al ne vëgn mine plü invié l'tot y la tota, i berbesc y les mëdes y l'ater gran parenté, mo feter mâ plü i amîsc y les amichëtes, i chestiagn y les chestianes o val'gran personalité. Y insciö ne se cunësc l'parenté nia plü.

Él val de dërt, sce l'parenté vëgn mâ plü a se cunësce dan l' notar? Ehee, tan inant sunsi ruvà te nosc monn da püc!"

Siur Tio tirâ sëgn n gran flé lunch. Al â n iade podüjuté fora ëi che i stô bele dî söl stome y al â podü ti l'dì a chi dui amîsc, che l'capî dessigü.

Mo inèc l'dotur â da dì la süa y chëra è inèc na rajun bùna. Al s'impiâ n zigare y minâ: "I sun complet de tüa idea, curat. L'plü me dessëni, ch'al é datrai de té superiors dla prüma lana, che vëgn adalerch y mina de messëi mudé döt cant t'un iade, zënza punsé y capì, che bel de té usanzes é gnüdes sö y é

cursciüdes cun l'esperiënza dla vita; purchël àres n gran signifcat y na buna fundamënta y a té demez na té fundamënta, vëgnel desdrüt n gröm de bùnes cosses, che é chersciüdes lasura. Al aldiss da lascé a savëi n iade inèc publicamënter de té cosses. Iö m'infidass bëgn iö".

Can ch'al gnô baié massa da sciché, spo messâl mudé plata l'mone y al â pa inèc rajun. N pez alalungia la tëgnun bëgn fora, mo inurchëltan, can che ara manacia da ji massa sot, mëssun taié ia l'fi y ne mëte man n n'ater.

Insciö s'ojól ia dal dotur y dijô: "Sanbëgn che l'dotur pô s'infidé de la lascé taié. Che él pa che s'infida da se mëte cuntra l'dotur. Impröma de döt éle l'plü gran y l'plü gros de döta la bachëta y spo él oramai düc che l'adora y al â pa inèc de té tosser da dé ca, che..."

"Che ëi pa?" damanâ l'dotur, mo al s'la riô plûlere y dijó inant "Mo la lëinga spizada y tl dër post à pa bëgn inèc l'mone y spo pôl taché döt pro la gran ciampaña y mez l'mon vëgn al sa-vëi!"

Spo gnôl döt debota la cöga adalerch y dijô: "Al n'é un cafora che oreß avëi debota siur dotur."

Atira lovâl sö l'dotur y dijô: "Ah chël? Spo mëssi mâ debota ji. Nia purmal, mone, y a s'u-dëi in dumani o doduman. Magari sunsi bùgn nos trëi de rosedé l'monn söl atra pert!"

Cun chëstes parores se n'êste. Inèe l'mone lovâ sö y dijô ñiamó al curat: "Minëise mo, ch'i l'âis dessené? Rajun àl pa bëgn tan l'dotur, mo la lëinga spizada i mostri pa ñiamó n ia-de."

Siur Tio dijô spo: "Ah pu, al n'urô mine dì che t'es na stlafane, mo che te n'es nia tan pëigher da respogne. Chël minâle. I mëss inèe iö ji a fa val'ñiamó." "Bëgn, bëgn, a s'uidëi tosc, siur Tio. Sëgn vai pa bëgn ia in dlisia a romené sö. Dô na te sopoltöra él dagnora plü da seich".

Trami dui jöi dô sü trus.

Jan y Berbura ê sëntà dô mësa te stüa ch'ai se mangiâ la picia marëna. Jan ân tò de cioce, mesa na pücia de pan sëch y n chert de vin, ch'al se lasciâ savëi bùn. Chësc ê l'domisdé che i plajô l'plü.

Berbura se stlapâ fora de na copa de café da la t y laprò n tò de pan de furmënt.

Pro la picia marëna pudôi inèe n pü palsé. Fora in chël pré ñiamó n pér ed linzôs de fëgn da mëte ite, mo al n'é degüna prëscia, dea che l'temp ê bun y sigü. Purchël se lasciâi inèe bel dlaurela pro la picia marëna.

Ailò dal Tasser plü dadî

Can che ara â albü ruv  Berbura, se lasci ra d fora, tir  n s st da stanc ia, che Jan se spurd  oramai, y dij : "Al me s  ch'i me stan ci tres de pl . Sanb gn, d  i cincanta v ra mefo jöpert cun la baraca. Al n'  pa pl  de morv ia. I m a pa b gn in ce porv  y al me sav  bel da laur . Mo s gn,  l dit l'dotur, m ssi m te man da me sco ne dass nn, z enza p ra ji mal."

Spo ti  iar ra ia a Jan y dij : "Jan, te cun ses pa b gn in ce t , ch'i me stan ci tan y i ne sun nia pl  sciöche chi agn. L'dotur   dit, ch'i m ss mefo n iade d  d  col laur , sc'i   ind  me ro m te s . Jan, ne te v gnel nia inm ent n iade da te marid ? Al foss pa b gn feter ora. S ste, an v gn pa vign'ann pl  vedli. Te v ighes b gn, ch'i ne sun nia pl  buna d  fa d t y l'dotur m a pa tan acunsi  de pals ".

Berbura met  les mans tl gremo y faj  l'impreseiu da stan cia. Jan â in ce lasc  da mang , se lasci  d fora y  iar  da finestra fora, sci che al chiriss val gn, ch'al aspet  che gniss d  strada s .

In realt  chir l veram nter val: al chir  parores da bai  inant cun Berb ra. Mo n pez alalungia scut l y al   chit te st ia. An ald  m  l'ora de par i cun so tich tach, tres anfat.

Inurch ltan s'uj l Jan y  iar  ca da Berbura y dij : "Berbura, i   pa b gn in ce i  puns  a val' de t  sci che té. I cun sci, che t es forzes d  d  y che te m s-

ses datrai te sforzé. Al   b gn v i, an n'é nia na mascinn, ch'an p  m  insci  men  d  i torchi y unje i logheri.

I   pa b gn in ce i  puns  al marid , pl  gon t, mo Berbura,  i che i  s , n' l ester dui da se marid , y no dui  i, mo n n' l y n n' ra! Ol  fossel p  m  insci  n n' ra da t  ca... y  na che buttass, no m  na t  popa, che s  m  da se dep nje y da se vist  vigni d  n n'ater guant... ara v rt da fa sauri."

Al tir  m  n d r cristun y lasci  tom  les mans s n m sa, sciöche ara foss b gn pr sc ales ultimes.

"  pu, Jan, t'la v igheste belle? I ne m'la udess i  nia  iam  da ciaf  n mandl, cun mi agn", dij  Berbùra d t sig da y oramai n p u da cuin .

Y inant min ra: " i ch'i s , n' ste b gn alb  n iade  na. I ne me recordi nia pl , pur iud  che te l' s lasciada. Ch ra abin ste b gn  iam  y ch ra foss la d rta pur te."

Jan   g ni bel c ce y pur tai  ia ch sc bai , dij : "I jun  iam  a m te ite chi dui linz s de f gn, spo podunse pa b gn pals  inc  y se lasc  d  fora... s gn  i ind  ciaf  n problem de pl ".

Berbura s'la ri  y dij : "Ah pu, Jan, ch sc problem te guern ste pa b gn  iam . Te ies in ce datrai sura e al dotur y al curat. Damana m  chi t ,  i ch'al   da fa".

Jan debota lassura tratan ch'ai j  bele da porta fora:  i  

pa n curat savëi val'incér les ères?"

Mo Berbura respognô: "Al é pa bëgn l'dotur che sà pur chël-tan de plü."

L'ultima parora mess avëi les ères. Insciö éra bele te chël bel urt de Eden.

* * *

Da ti dé indô n iade na sferida ales proches, s'â Jan fièc na spina te n dëit y tan na grana, ch'ara picâ oramai da l'atra pert fora. Al n'â jové nia co ji dal dotur y s'la lascé trà fora.

Can che l'dotur l'â udüi, l'âl dër bel saludé y damanâ: "Spo pa, Jan, olâ falera pa? Sönsom, amesaite o jö dapè? Chilò t'ambulatore ne te vëigun pa massa".

Jan s'la riô n pü y dijô: "Dal dotur vân can che ara fala al corp y dal prou can che ara fala al anima. A me falera naota sëgn al corp. Ciaredé mâ ca. I m'à fièc na spina pro na té vedla proca ia in dlisia y i ne sun nia bùn de m'la trà fora. Pòi se perié, sc'i fajéis os n mitl".

Jan tol demez chël fazurel, ch'al â incér l'dëit ia y ti lasciâ udëi l'mal al dotur.

l'dotur ti ciarâ dassënn y dijô: "Jan, chilò t'âste fièc n dër lëgn, no mâ na spina, mo i ti sun pa bëgn bugn. La spina naota mëss fora, madër che te ne tires no de dër scraiuns y me sprigures döta la jënt de ciasa".

Spo fajôl n pice tài, ch'al ti pôis pro ala spina, tulô d'atres massaries y dijô spo: "Sëgn,

Jan, no pa trà de dër scraiuns: te ne möres mine ne".

Te chël ti mostrâl bele la spina a Jan. Jan ne se n'â apëna anadé, che la spina è fora, mo can che l'dotur metô ite de té patüc da desinfeté, che borjâ dassënn, ti gnôl a Jan les legremes, mo scraié n'âl nia.

L'dotur l'â spo ciamicó bel lié so y dijô: "Sëgn, Jan, sc'al ess da fa mè, spo vi mefo indô. Mo sëgn naota te sënteste ailò sön chël scagn, spo te dài n stamperle de anziana y ô porvé da te vari t'en n'ater post. L'anziana te fesc bun dô na té tichinada."

Ai se buiô trami dui l'anziana.

L'dotur messâ n pü tussì, no pur l'anziana, mo pur pudëi punsé dô, co ch'al dô mëte man l'ejam de cosciëenza a Jan.

Spo dijôle: "In dumënia ài ciaré dô ala Berbura, ch'ara jô ala Comuniun, spo m'ai punsé: de chëra él gran ora ch'ara dàis tria y mëtes man de palsé purdementer. Ara à debujëgn d'en aiüt, zënza àra pa defata i gumi a tera. Al é gran ora, Jan, che te cundüjes ciamicó n n'ëra te ciara, na fomena."

Jan se tirâ tles ciabiles y dijô dër adascusc: "Ah, chësta é l'atra maratia...mo indere...che pa?...che pa?"

"Jan", baià inant l'dotur, che è pö n gran amich dl mone, "Jan, te sàs pa visa, ci üna. La Lisi dl Sartù é l'unica dërta pur te. Mo sàste, la Lisi n'é nia sciö-

che la maiù pert dles atres jones d'aldédaincö, che i salta dô ai mandli tan dì, èina ch'ares ciumpëda tl maiù ciadörtl o ch'ares se lascia ajié massa dassënn.

La Lisi é n n'atra. Ara ô che l'chestian väis a la damané, sciöche al é dagnora ste te chisc païsc chilò incérch da vedlamënter incà cina dan püèc agn. Chësta é la lege dla natöra. Cia-ra mâ ai tiers tö. Oramai dlunch él l'mandl che chir la baibele. Mâ pro la jënt éra aldédaincö, pêle, atramënter, cìudi che ara se destaca tres deplü dala natüra.

Sëgn sàste, Jan, co che ara sta. Ara t'aspeta bel n pez."

Spo alzâ Jan l'ce, sciöche al s'ess spurdü, mo al ti gnô oramai l'ri, ti ciarâ sotia al dotur y dijô: "Aha, i aldi les cìapanes che sona... inèc chilò chi dui bugn amîsc, che arjigna ca la ténura. I capësci".

Te chël êle l'telefond che sonâ y cherdâ l'dotur da ji invalgó. Al dijô: "Jan, sëgn mëssi mâ te lascé ji. Ci ch'i t'à dit, ne retiri nia plü. Olga, spo sarâl döt che va bun dô sù trus. A s'udëi".

L'dotur messâ ji y Jan inèc.

* * *

Mëda Tarejia de Titl y mëda Cati de Iojafat é indô coraia da fistì a té ega. Al é mâ plü un n fistì te döt l'païsc de Muntara, cìudi che l'ega é bele gñüda me-tüda dan tröc agn te vigni ciasa.

Mâ un n fistì, o plülere na brënta, coraia dlungia la gran plaza dl païsc, an lascé, dea ch'al é na brënta vedla fata de pera de granit y inèc la cundüta dl'ega pro chësc fistì é ciamó la vedla.

Pro chësc fistì gnôres a té ega la Tarejia y la Cati. Ares â pa bëgn inèc l'ega te ciasa, mo ares ne se lasciâ nia té, che l'ega de chësc fistì é mâ n grôm plü buna y plü sana.

Dui iadi al dé êres ailò da fistì, ch'ares â tan da se cunté can dër daplan, spo "crescendo" y dër dadalt y fora de chël dër daplan, sciöche ares foss te cunfescional.

Inèc in chë sëra êres ailò cun sües condles y bel dala medema ora, sciöche ares s'ess telefoné denant. Ares baiâ scialdi daplan, mo zacai â mefo impò aldi valch.

Cati: "Sàste, ci ch'i à udü in sëra, ch'i é inèc ciamó gñüda a té ega. Denant co ji a durmì, mëssi ciamó avëi n gote de chësta ega, spo dormi sauri. Sàste, ci ch'i à spo ciamó udü?"

Tarëjia: "Pu noo; cunta mo."

Cati: "Mo no pa ti l'dì a valgüign. Al é Jan, l'mone, che jô döt bel vistì ia dal Sartù. Al jô dessigü a mitans, ia dala Lisi.... chël metessi pëinch a döt. Cìudi pa zënza se vistì sö tan bel a scûr, de nöt? Chël é bëgn da se punsé, vël. Al adora pa bëgn na fomena. Vignun vëiga, tan der-nada jö che súa só, la Berbura, é. An la vëiga pö bindicé jon ia dal dotur. La Berbura é inèc be-

lë n püi ti agn y chëra à pa inèe lauré, te dlisia ores al dé, spo sôla campagna indô y spo âra bëgn inèe val' da fa te ciasa. Ara ã dagnora tan bel nët y döt bel diné ia. Iö arati, ch'i ciafun èsc na bela gran noza. Chël m bëgn se punsé: al mone larâl ioo fat gran."

Tarejia: "Ci che te dijes. Chëa bëgn é na grana."

Cati: "Chësta no n'é pa nët a na grana. Al é bëgn da capì, ie l'mone messâ inèe inurçëltan fa n mitl. La Berbura igun bëgn, tan straciada jö l'ara é."

Tarejia: "Pu ehee, ester àste gn plü co rajun y al mone éra gn da ti cunsënti la Lisi dl irtù. Bel na tara n'adorel."

Cati: "Mo no pa ti l'dì a jënt. n'é ciámó degügn che l'sà."

Tarejia: "Pu, inurçëltan mësra pa impò gni sö. Ai ne jarà ine tl'America a se maridé, .."

Cati: "Ah pu, scuta mâ n iade, nza vëgnera fora, che iö sun stlafa, dea ch'al m'à udü in ié sëra."

Can che de té mëdes sà valaniü y ch'ares disc: "No pa ti cunté", spo vëgn la tentaziun ñ la cunté fora ciámó cotan aiù y la notizia va ciámó cotan ü snel inant. Chël àn pa bëgn servé cotan de iadi che....

Mo, no Cati, no Tarejia n'â ia da cunté fora nia. Al n'ê pa ign d'atri che fajô chël sursc.

In chë sëra che l'mone Jan ê ia dala Lisi a mitans, n'él be-

le duí d'atri ailò te stüa dl Sartù. Stomedé mo, che ch'al ê. I ne stomëis mai, purchël mëssi mâ iö se l'dì: Al ê l'dotur y l'curat.

Co che ai ã tofë fora, che l'mone ruvâ inèe ailò, chël ne sànnia. Miné pôn bëgn, che Lisi se l'ai baiada ia pro l'curat, dea che ara ê stada ailò a paié mësses l'dé denant y ara messâ sa-vëi denant.

De té cosses, savëise, vëgnel gonót fat fora zënza che d'atri se n'anadàis, mo da tignì la müsa n'ési impò nia düc bùgn. In sciö saràra pa mefo inèe stada pro la Lisi.

Al ê inèe da capì, che l'curat y l'dotur s'â inèe studié fora val' y can che l'mone ruvâ adalerch, in chë sëra, èle dailò te stüa pro l'Sartù dô mësa, inèe l'dotur y l'curat.

An pô s'imaginé, tan che Jan s'â spurdü a udëi ailò chi duí scicâ da chères ores. Mai ne s'essel aspeté val' de té. Al stô madër ailò impè y i curusc ãl ciafé düc canç, ater co l'dërt nia. Sciöche incanté parôle, ch'al ne foss gnanca plü bun de s'armöre y gnanca da baié. I atri scutâ inèe bi chiè.

Cina che la Lisi s'â intopé da cambié szena. Ara tulô Jan pur na man, l'menâ ia da mësa, l'fajô senté jö ia dlungia l'dotur y fora de chë botsa, che ê bele sön mësa, i jutâra sö na buna mosöra de cognach, sciöche al dotur y al curat.

Spo éra jüda insciö inant, che l'mone n'â plü ater da fa co ciü-

gné de scé. Al ê döt l'dotur che fajô inant.

Lisi s'ê inê sentada ca pro mësa, bel dlungia l'mone. L'dotur lovâ spo sö y dijô: "Sëgn, mi bun amich Jan, mone da Muntara, lascia fa a me ci che é dërt y iüst. I m'à studié l'discurs plü dî co l'curat la purdica pur la dumënia.."

L'dotur tussî n pü, spo jôra inant: "Döt ci che vëgn sëgn, feji a inom de Jan y impé de Jan. Poi?" Al s'ojo ia da Jan y dijô: "See t'es intenü, spo ciügna de scé".

Jan ne s'infidâ n iade nia da ciaré sö, mo al ciügnâ dassënn de scé y ne se n'à tratant apëna intenü, che la Lisi l'tignâ pur na man. Vigni iade, can che al messâ ciügné de scé, tignira la man plü toch.

L'dotur inant: "A inom de Jan, mone da Muntara, prëi l'berba Sartù, ch'al ti dài la fia Lisi sciöche fomena a Jan pur döta la vita.

El dërt inscio, Jan?"

Jan ciügnâ indô dassënn de scé. L'Sartù ê inê lavé sö y dijô: "A me m'él dërt inscio, sc'al é inê la orienté dla Lisi."

L'dotur: "Spo mëssi ciámó sanbëgn damané la Lisi: Lisi, ôste inê tö maridé Jan, l'mone da Muntara?"

Lisi n'ê nia lovada sö, mo i ciarâ fit a Jan y dijô: "A me m'él dërt. I ti ô dër bùn."

L'curat s'la riô dër da furbo y minâ: "Sëgn ciara madér, l'dotur sà propi da mëte adöm

jënt. See les atres cosses foss dötes apost, m'ess l'dotur propri sparagné n laur. Mo da fa l'lac el ste bun.

Da fa l'grop mëssarâi pa bëgn impò ester iö". L'dotur lassura: "Ah sanbëgn, da fa grop ôl ester l'prou".

Sëgn s'el inê rot la dlacia pur l'mone. D'un n vers el n pü dessené, che süi amîsc, l'dotur y l'curat, l'â tut a chësta moda, mo dl'ater vers el plü co cuntënt, ch'ara ê jüda a chë moda, ci ch'al s'â tan tres debitê.

L'dotur y l'curat cunesciô pö tan bëgn l'mone, ch'ai savô avisa, sciöche ai messâ la invié ia y ai l'â tocada tan bëgn.

Co che ara ê spo jüda inant, pôn sauri se punsé.

Jan y Lisi s'â toché la man in prejëenza di dui amîsc, l'dotur y l'curat. L'Sartù ê inê cuntënt.

Al gnô fat fora l'termin dla noza y spo el Lisi che jô a tolval'de bùn da mangé y da bëire y la ciacula gnô tres plü lisiera.

L'Sartù jô inê ia dal mone a tol la Berbùra y inscio gnôl bagné ite dui nüç nüs.

Püch dan mesanöt i udôn sön tru da ji a çasa, mo Cati de Ioja fat n'ê ingnó plü incërch.

I ultimi a se despartì ailò tl scûr dla nöt, ê sta l'dotur y l'curat, mo l'ultimo da baié, ê ste l'dotur, che dijô: "Buna nöt, curat. Chësta é stada na fetra dia."

* * *

L'ultimo mëis de scora el ruvé adalerch l'degan a tigni l'e-

jam de religiun. Al ê ste dër cuntënt coi scolars da Muntara. Mo plü co ater tirâl tres indô ca la resposta de chël Iachin, ch'al â inultima damané: "Sàste tö, Iachin, da me dì n bel proverb?" Iachin punsâ dô n pez, spo dijôle: "Der Mensch denkt und Gott lenkt".

"Chësc é dër n bel proverb. Mo sàste inè da me dì l'medemo proverb tl têmp passé?"

A siur degan ti l'â bele cunta-da siur curat de chësc proverb dl Iachin, purchël l'damanâl pö, ch'al foss inè i atri che l'al-diss.

Indô êl Iachin che punsâ n pü dô, spo dijôle: "Der Mensch dachte und Gott lachte."

Döta la scora messâ rî y l'degan minâ: "Chësc é inè dër vëi!"

Insciö êra pö inè spo jüda cun la noza dl mone y dla Lisi. Ai â fat fora de se maridé amez setëmber, can che i furesti se n'ê la maiù pert demez. Inè l'dé y l'ora ê bele gnüs destinâ. Mo ara ê pa impò n pü gnüda atramenter... no propi dër tröp. An sà, olà ch'an é sëgn, mo nia olà ch'an é induman.

L'dotur y l'curat ê susc na së-ra ia dala Posta, ch'ai s'la cun-tâ.

Inurchëltan disc l'curat: "Co fossera pa, sce nos dui i fajes-sun al mone y ala Lisi na té picia sopreja, denant ch'ai se mari-di?

"Sanbëgn", minâ inè atira l'dotur, mo co messassera pa ester? impò val'ch'al ess ion."

L'curat savô, ci che l'mone ess dagnora albü ion, mo ne i ê mai ñiamó garaté.

"Ci mai?" damanâ l'dotur.

"Sàste, bele valgûgn iadi, ch'i baiân de nostes munts, m'âl lascé adintëne, che al ess tan ion n iade fat la roda dles Dolomites. L'mone Jan lî dër tröp y al cunësc l'inom dla maiù pert dles munts y di crëp de nüsc païsc lunc y lerch. Al s'à pa bëgn inè cumpré libri cun les ilustrazituns dles munts, dles vals y di païsc, mo udü cun sü edli in realtà n'âl pa bëgn dër püè. Co fossera pa, Fidelis, sc'i l'tulessun n iade te nosc au-to, denant ch'al se maride, y l'ciuvirassun dan ju a l'ater, sö y jö, ch'al pudess insciö udëi t'un n dé oramai dötes les Dolomites? I aratass, che na maiù ligrëza ne pudessun nia i fa."

L'dotur: "T'as rajun, siur Tio, chël fajunse. La pröma edema de setëmber èle gonót bel têmp. Ailò se tolunse n dé lëde y jun cun l'mone. La Lisi pô san-bëgn inè gni impara. Purchël s'abinùnse ñiamó val'séra".

* * *

La jöbia dô êsi indô adöm, l'curat y l'dotur, pro chë mësa d'urt de calonia. Al ê bun ñial-din y da ste tan sauri.

L'curat â albü rî in chël dé y l'dotur ê inè cuntënt de palsé.

Al ê tan les coies che rodâ. L'dotur dijôle: "chisc furesti, ai porta bëgn laur y scioldi, mo ai

porta ciámó val' d'ater. La monëda, sanbëgn, à döes perts".

Te chël gnôl coraia ca l'mone y al menâ i brac y les mans, sciöche n öspà l'accompagnass, spo tulôl indô jö l'ciapel y spudâ ia pur tera y cun les iames jöl tan ia y ca, sciöche al l'ess döt l'dé trata sö.

L'dotur y l'curat ciarâ ia y s'la riô. L'curat minâ spo: "Incö n'àl assà l'mone".

Mo l'dotur lassura: "Mo no ch'al side cioch. Dainré n iade bëirel dui goti de vin indôlater. Plü co ater l'veigün cùn n stamperle de cognach o na bira."

Siur Tio i dô dërt: "Ah, al mone ne falel nia, no. Insciö fejel can ch'al é dër dessené, spo baiel su, gonót inè tan dadalt, ch'an l'aldiss sc'an foss plü dlungia. Sc'al é dër dessené, spo n'él nia mâ la boçia che baia, mo döt l'corp s'astila aladô che l'discurs é.

Tö, Fidelis, al vëgn ca da nos, spo gnunse pa bëgn al savëi, ñ che i sta söl stome. Al n'é bùn da se tignì ite no."

Tratan ê Jan bele ailò, ch'al se prejëntâ y an cunesciô avisa, ch'al ê na gran plaia che i fesc mé.

"Ah, chilò ési chisc dui bi", dijôle y parô impò ch'al se foss n pü calme jö.

"Naota dijün "buna sëra", minâ l'curat, "spo mëtun man de purdiché y de ti li dant l'epistula a de tai sciöche nos dui, l'dotur y l'curat... spo pa, ñ che fer él pa che te pëta l'ajëi?"

L'mone se scialdâ indô y dijô scialdi dadalt: "Sëgn ch'i sëis os dui chilò, se l'diji bel atira."

Sëgn impormó se sëntâl jö pro mësa y l'curat scraiâ ite ala cöga: "Cöga, porta mo fora val'da destudé l'cé al mone; al à n gran èialt ados, che manacia da s'impié...haha!"

"Chësta é na bùna idea", dijô l'mone bel adascusc.

La cöga ê bele ausada a de té baià y gnô bel atira cun la bira al mone. L'mone dijô dilan, s'la jutâ sö, i fajô n prosit a chi atri y s'un tulô n bel stlafun.

"Sëgn bëgn", jö inant l'dotur, "sëgn àste n pü unt ite la mascinn, sëgn pôra ji inant la purdica. Nos stun pa bëgn sëntâ a scuté pro."

L'mone punsâ n pü sura, s'un tulô na boçia, fajô la "faccia feroce" y spo gnôres üna indô l'atra, avisa sciöche al se l'â bele studiada y dita dant valgügn iadi, ch'al ne lasciass bëgn no fora nia: "Impröma de döt, cari cristiani, mëssi se dì, che ostes fadies pur me fa maridé, é stades bel debann. In verité, in verité se diji: i ne me maridi nia y basta! I me dijarëis, sciöche i m'ëis bele dit tan de iadi, ch'i adori ciámó n n'ëra te ciasa y che la Berbura n'é mine plü bùna ne... ah ehee, n n'ëra toli pa bëgn, mo nia pur la maridé.

Incö n'ài aldi tan de stravagantes y co che ara va insciö, él bel anfat, ñ ch'an fesc. Da ste adöm y les fa dötes, våra bëgn inè zënza ester maridà, bel as-

Aurela cörtä dan ustaria - Zacon

sà. Te nosc païsc de Muntara n'él cater pêr, sc'al n'en n'é deplü, che vir adöm sciöche i èians, y döt, pêle, va bun. Y sc'ara ne büta nia, pôi s'un ji sch'ai ô y ji a porvé t'en n'atra stala".

Siur curat gnô ghêl y blanch y vërt tl müs y dijô spo dadalt: "Oressste inè tö spo fa val'de té? Ci dijess pa la jënt spo?"

L'mone va inant cun so discurs: "Nia ne disc la jënt, nët nia, y fesc sciöche döt foss dërt y iüst. La jënt scuta bela chita y chi tali se mostra ciámó capazi.

Siur curat, nia ne disc la jënt, nët nia. Iö sun impormó gnü al savëi chisc dis. Savëise, siur curat, al mone ne i cuntun nia cis döt cant, ciudi ch'an mina,

ch'al väis dal curat y stlafé döt cant, mo impò él oramai düc che l'sà, mo ne disc nët nia. Al plü, al plü vëgnel dit: Chësc é l'monn modern; ar'ë insciö al-dédaincö.

Jënt ne s'infida gnanca da di valch, ciudi ch'ai se tëm da na denùnzia y da ruvè te bries. Tan inant sunsi ruvà aldédaincö".

L'mone â metü les mans tl müs y an aldì, ch'al pitâ y dijô peperpo: "Noo, i ne me maridi nia".

Spo ciarâl indô sö cun i edli plëgns de legremes y dijô cun la usc rota: "Im heiligen Land Tirol sunsi devëntà pagagn, ch'i pestun sot i Comandamènè de Chëlbeldî y s'i fajun nos dô nüsc caprizi.

Y degügn n'alza la usc; degügn ne disc nia; an n'alda no chich, no coch; düic scuta, sciöche döt foss dërt! Te nostra valada él mefo nosc curat che s'infida da dì val' y èiamó un o dui.

Chël Iergl de Rü, al n'é gnanca degun tec, chël dijô mefo insciö vël: "plü dadî stôi i proi sön pergo y perdicâ jö ala jënt; sëgn stai sot pergo y perdica sura y cêcs dla jënt fora.

Secundo me âl dit na gran veritê. Vëi éle!"

L'dotur y l'curat stô ailò sëntà, sciöche ai foss tomà dal cil jö impröma, mo spo ti êres jüdes a cör les parores dl mone, na pursona nia studiada, che metô les mans tl müs y tignî l'ce danjö.

L'dotur osservâ un y l'ater cun i edli che sâ inèc da lì daite, no mâ defora y udô, ch'al i rogrô jö dai edli na té gran legrema y s'la terjô ia.

Sëgn alzâl inèc vël èiamó deplü l'ce y dijô cun la usc plüle solena: "mone, sëgn bütera bëgn pur incö, mo i vëighi, che t'es na pursona de gran caracrer cristian. I n'ess mai punsé, che te toless tan pert ala vita religioja dla jënt de Muntara y inèc fora decà. Ah, rajun àste pa bëgn completamënter, inèc döta la rajun. I sà inèc, che te n'urós dessigü ne nia i trà dant val'a siur Tio, che fesc ci ch'al é bùn y mostra gonót so coraje a ti di la virité a chi che s'la mirita y al sà inèc, tan inant ch'al pô ji. I savun düic, ch'al n'é nia tan sauri pur i proi d'aldédaincö.

I sà inèc, che t'urôs n iade juté fora chilò da nos dui, tü amîsc, ci che te stô bele n pez söl stome y no mâ a te, mo èiamó a tan tröc tla valada y cina-mai foradecà."

De domënia domisdè

Sëgn alzâ inè l'curat l'èe y dijô: "T'as döta la rajun, mone. I sà pa bëgn, ci ch'al suzed te nosta jënt. Al n'é dî ne nia döt or ci che slumina y al me sà tan rî, can ch'i aldi indô sciöche ara va pro te valgûgn posc, ch'al me vëgn da pité.

Ara é sciöche pro n paür, che à fat tan de fadies pur arjigné ca süi ciamp, ch'ai porti tröc y de bùgn früè y al vëgn cancalé na dramada de témpesta y maza adöm döt cant. Bel insciö la sinti inè iö.

I ne savarà nia döt, ci ch'al suzed, ciudì che l'prou é l'ultimo, ch'an ti cunta de té patiic, dea ch'ai se doda pa impò sotman y saurì ne se stai dessigü ne nia, mo la pasciun y l'viz é sciöche na ciämëja de fer, che tégñ toch la jënt y ne i lascia nia plü la liberté, scemia ch'ai disc de chirì la liberté y se n'anadà impormó can ch'al é massa tert y vëiga ite, ch'ai à falé la dërta sceiba.

Impormó ài ciafé ciämurai dal America ca da n curat dailò, olà ch'al se baudiâ bel dles medemes cosses.

Al é dër rî da fa saurì. Nia dadî baiâi cun de té proi jogn de n problem dër cialt y iö minâ: "Chilò fossel bëgn granora da tignì adöm nos proi y alzé la usc. Pur resposta m'ài ciafé les parores: "Aih, chël foss pa tan falé".

N'éra nia aldédaincö dër dassënn insciö, che val'tira l'gratun da üna na pert y d'atri

da l'atra pert. Ci suzedel pa spo? Che l'gratun gracia adöm y va in toè. Al foss pa bëgn saurì da udëi chël. Mo al ne jô pa bëgn döt cant nia. Al vëgn inmënt, che la ciasa mëss gni tra ta jö, pur pudëi spo indô la fa sö danü.

Mo sëgn lasciunse n iade chisc discursc; ai n'é pa impò ne pur nia.

Mo, mone, chël me desplêsc inè dassënn, che te n'ös nia te maridé. Mineste, che te mëss inè tö salté te füch, purchël che i atri salta ite?

No, no mome, tête mâ atira fora dl'èe chi pinsiers: Bel tö, na pursona tan sterscia de caractér, àldes da te maridé y ji danfora col bun ejëmpl.

L'mone ciarâ mâ da na pert ia y ne dijô nia, mo l'curat minâ: "Sëgn lasciunse n iade chisc pinsiers y chësc tema, mo pur chësc s'abinünse pa ciämó val'séra".

L'dotur s'â tut l'ultima boçia fora de so gote, spo tiràl n cristun, fajô la grigna da rì y dijô: "Sce zacai ess scuté pro a nüsc discursc, fossel induman i jandarmi che gniss a se mëte te büsc y les plates foss plënes de baüjies".

Al luvà sö y dijô ciämó: "Pur incö fajunse vëies, ch'i ùnse ciämó n n'ater iade val' da se cunte...haha."

Cun la buna nöt se lasciâi y vignun è impò cuntent, ch'al à n iade pudü juté fora ci che i stô söl stome. Spo se stan bele plü saurì.

Bele da n pêr d'edemes udôn n placat mazé sön chi mùrs y sön chi parëis. Al ê n placat che inviâ geniturs y d'atra jënt, che à da fa cun mituns y jënt jona, an referat söi problems dl'educaziun moderna y chël referat tignî n gran professer dl'Université, ch'al gnô dit, ch'al foss famojo te döta l'Europa.

Söl placat stôl scrit, ch'al metô man la sabeda dales ot da sëra y dörâ n n'ora y tla discussiun dedô pudôl gni fat demandes y porté dant minùngches söl gran problem d'aldé-daincö.

Esse messé udëi, ci gröm de jënt ch'al s'abinâ adöm in sabeda sëra; cinamai furesti gnôl adalerch y chël gran salamënt dles uniuns s'implî ite bel plëgn.

Tla quarta lignora udôn sanbëgn l'dotur y l'curat y amesai-te, savëise chi ch'al ê? degun ater co l'mone da Muntara.

L'curat y l'dotur l'â apostal invié y ai â messé fa les dötes, ch'al ti vëgnes. Mo al ê franca-mënter gnü y chi dui cumpagns l'â fat senté amesa ite.

Bele denant dijô l'dotur al curat: "Chësta pô gni bela, sc'al ê inèc l'mone. I mëssun madér n pü l'trà sö y l'mête da baié."

Bel franco ch'ai l'â abiné ite secûndo l'proiect ch'ai s'â fat. Cina sëgn ti ères pa purdërt garatades scialdi dötes, chères ch'ai â inszené. Ai ne la zedô madér nia; mo dagnora jôra mâ cun les bùnes y cun furbaries.

Chël gran sciché ê ruvë adalerch y döta chë fola de jënt lovâ sö y placiâ les mans; spo êl gnü chit y al â metü man cun saludé la jënt y spezialmënter sanbëgn l'ombolt, l'curat y l'dotur, che l'â denant bele udü y baié impara.

Can ch'al ê ruvë adalerch, l'â pô l'ombolt prejënté y saludé.

Tl mëte man dijô l'mone adascusc a sü cumpagns y amîsc: "Al ciara propi ca dër da sciché... mâ bùn ch'al ne me cu-nësc nia me."

L'professer â metü man so discurs cun parores dër altes, che jô sura i cës fora y n'azicâ apëna valgëgn. Mo plan, plan, âl pa bëgn cunesciü, ch'al stlopetâ tl'aria y purchël messâl pu mâ s'arbassé jö sòla tera, sc'al n'u-rô defata resté su te chël bel gran salamënt.

Spo jôra pa bëgn baiada sanbëgn dla reforma dl'educaziun, che ess messé gni fata dapè in-sö y che, secundo chël "gran sciché", é stada cina sëgn completamënter falada.

An mëss ti lascé döta la liberté ai mituns; ai mëss s'eduché instësc, spo vëigun les qualités bùnes y stlettes, mo di ne pôn nët nia, scenó ciafa chësta jënt jona problems y chi pô cinamai cundùje ala delinquëenza y cina-mai a se tó la vita.

L'mone â metü man de busié sön chël scagn sciöche al ess öspes tla braia y ciügnâ col cè ia y ca, sciöche al ess urü l'de-staché dal col y ti l'sciuré a chël

professer y adascusc se dijôl: “ehee, insciö fejun da trà sö reghimënc de malagn”.

Y insciö baiâl mefo inant chël “gran sciché” y gnô adalerch cùn un n bêch maiû co l'ater, zirca trêicherè d'ora, ñina che an ne l'aldî plü apëna dal blot che la jënt metô man de baié tres plü dadalt.

N pez alalungia stôl mâ ailò senté l'professer col müs tles mans. Spo êl lové sö y la jënt à lascé da baié. Al ê gnü chit te chël salamënt. A tröc i stôl oramai sö l'tlé, ñi ch'al suzedô.

Mo l'professer dijô cun gran calma: “Ara se döra massa dî, purchël metunse man la discusciun. I oress madér perié, che ara gniss fata cun ordine.”

Sëgn lovâ spo sö l'dotur y dijô: “Fajun sëgn la discussiun, mo al é dërt, ch'al side mâ un al iade che baia o damana, ñiudi che zënza dàl ca n spectacel, che degügn ne capësc plü nia.

La pröma parora i dessi iö a siur curat.”

Tl salamënt êl gnü chit dl döt. Al lovâ spo sö siur Tio. Al ê na gran pursona y düc l'uidô sauri. Cun usc sigüda dijôl: “Siur professer, bel dilan dles parores ch'i s'ëis dit, mo dea ch'al s'é gnü dé l'ocajiu de fa discussiun sön osc referat, m'à l'dotur dé a me l'ocajiu de baié.

Bele danfora mëssi se dì, ch'i ne sun nët nia a üna cun osc referat, ñiudi ch'al disc direta-

mënter l'cuntrar dla sacra scritöra, che scri ðer tröp sön l'educaziun y la familia y vigni iade ch'al vëgn lit ala jënt val'toch dla sacra scritöra, vëgnel dit ala jënt: “Parora de Dî”. Y osc referat à feter döt mâ l'cuntrar dla sacra scritöra. Al sta ñina mai scrit tla sacra Scritöra, che chi geniturs che sparagna la frascia ai mituns, ne i ô nia bun ai mituns.

Eis dit, ch'an n'educhëia nia cun striches y colpi y chi i mituns n'é nia tiers. Al é vëi, siur professer, gnanca i tiers ne pòn tichiné y degügn ne pòn tichiné mo al é inè vëi, che i geniturs à inè l'gran dovëi de trà sö i mituns y de eduché i mituns cun scerieté, pur ch'al vëgnes de dërta jënt ausada al bel dla vita, mo inè ausada ai sacrifici dla vita. Te mia nia cöpta esperienza, ch'i à fat te scora, tles families y tla comunità, poi dì, che fora de na educaziun sceria êl gnü plü de bunes families y plü de dërta jënt jona, co fora de families che à eduché secundo ostes idées.”

Spo lovâl sö l'mone, ñiarâ döt intoronn y dijô cun usc dër stor-scia, che düc messâ intëne: “I à inè iö osservé y al me gnô oramai da pité a udëi sciöche de té umes i dô döt dô ai mituns y i lasciâ fa döt ñi ch'ai urôi y i defenô ñiamó, sc'ai fajô val'de mal. Insciö, siur professer, fejun da trà sö delinquënc, sciöche i podun udëi cun nüsc edli tres de plü”.

“Sëgn làsceme mâ inè ciamó dé a me na parora, mone”, ti tulôl l’dotur l’baié. Al â cunesciü, che l’mone se scialdâ das-sënn y metô man de la lascé taié plü co ch’al ne foss ste debujëgn y se punsâ: “Chilò él ora da calmé, scenó saltel fora la vera dla Francia”.

La jënt metô inè bele indô man de alzé “l’volume”, mo can che l’dotur â indô alzé la usc, s’âi archité jö.

L’dotur dijô spo: “Al ne mëss pa nia ester, che an porte ite les idees dles gran citês ite te nostes valades, che à ciamó na mentalité in gran pert sana y cristiana. Chël ne mëss pa nët nia ester. Ci che l’curat y l’mone à dit, ài inè iö osservé y à gonót punsé, purciudi ch’al é tan de jënt jona che se tol la vita aldédaincö; dessigü ne nia pur gauja dla meseria o dla fan, dër dessigü ne nia, mo üna dles plü gran gaujes de chi bur faè é l’educaziun massa libera d’aldédaincö. Da pici insö pôi fa ci ch’ai ô y al ne ti vëgn metü nia te tru. Can ch’an é plü gragn, spo vëgnel pur vigni pursona impedimënc y peres de tru y sc'an n'ë nia ausà da se fa tan de fadia da ji surafora, spo ciumpedun laite y an ô la finì. Tan él la gauja, ch’an n’ë nia ausà ai sacrific; al pê che döt mëss ji dô so è.. vigni caprize.. y chël ne va mine no.. spo vëgnel la desfata.

Spo n’él nia plü bùn da se tigni l’mone y scraia: “Èis ald! Al â cënt purcënt rajùn l’dotur...”

Cun chëstes parores rumpil veramënter fora n desaster. Düè â metü man de baié y scraié, un plü sterch co l’ater y ai n’ë nia plü bùgn de i archité jö. Ai lovâ mâ sö impè y placiâ y degügn ne s’un capì plü fora, olà che la descusciun ruvâ.

L’professer ê lové sö, s’â metü ia so scrit y se n’ë tabaché jö y fora, ite te so gran auto y inmalaria.

Mà dër püè se n’â anadé de chësc. L’pröm che àa udü che l’professer se n’ë, ê l’dotur. Al lovâ indô sö, alzâ la usc y dijô: “Metede mo n pü averda”, spo el t’en iade gnü chit te döt l’salamënt.

Al dijô inant: “L’referat é ruvé, l’rpfesser se n’ë. I ne sà nia, che che l’à fat gni adalerch chësc professer dla gran cité. Al foss mefo bëgn plü dërt, sc'an cherdass jënt de nüsc païsc a se tigni referaç. I n'un pa bëgn inè nos de scicà y de chi che cunësc nosta mentalité y nosc vire y la mentalité dla jënt dl gran monn cunesciunse bëgn inè nos tres de plü dai furesti che vëgn te nüsc païsc”.

Spo êl indô l’mone che urô di val’, mo l’dotur l’fajô scuté y dijô: “Sëgn la lasciunse avarëi pur incö, Jan, i s’un jun düè canç a ciasa.”

La jënt â spo metü man da placé dassënn cun les mans y s’un jô jö y fora, la maiù pert dlun riòn.

De tai che s’un sintî in colpa de ci che ê gnü baié tla discu-

sciun, se n'ê bele traç denant bel chitaménter. Da defène o laldé l'arpofesser n'êl degügn che s'infidâ, scebëgn, ch'al n'é a Muntara bele valgügn che pratigâ les idees dl professer.

* * *

Dô la istruzion ai jogn, che ê stada te dlijia y olà che l'mone ê inçè ste ala pert, disc siur Tio a Jan, can ch'ai ê susc te sacrestüa: "Jan, chësta sarà stada l'ultima istruzion ai jogn pur te."

"Copa chël", damanà l'mone.

"Pu, Yan, sëgn mësse pa bëgn punsé al maridé. Sàste, l'tëmp va inant y al vëgn pa inçè l'Advént y ailò ne se maridun nia."

"Ah, chël?" respognô l'mone. "Aldedaincö pôn pö fa döt ci ch'an ô" y s'la riô dassënn.

"No, noo", jô inant l'curat, "sëgn mësse bëgn punsé cun scerieté al maridé. La Lisi é gniûda n dé da me y damanâ, èch'al n'ê, che te ne te lasciás nia plü udëi".

"Ah, insciö éra. Sëgn messarài bëgn mâ la zede. La front é gniûda massa grana, ch'i n'à nia plü soldàs assà decontrà."

L'curat messâ inçè s'la rî, mo mâ impó damanâle: "Ci front él pa chilò miné?"

"Ah; siur curat, de chësta front sëis pa bëgn inçè os, ch'i comanëis na compagnia. Impröma él mâ l'dotur y l'curat; a chi dui ti fossi ciamicó magari ste

bun, spo él gnüi alarmé la só Berbura y la ofensiva devëntâ bele cotan plü sterscia y inultima él ciamicó gnù cherdé la gran forza y chëra é la Lisi.. y sëgn ne joyarâl nia ater co se dé sot.

Y sëgn, siur Tio, metede averda, ci ch'i se diji, döt mà pur se sparagné d'atres purdiches y al dotor d'atres canonades. I maridi la Lisi ciamicó dan segra de düc. Insciö éra y insciö stara."

L'curat s'aspetâ na batalia plü crödia, mo dea ch'ara jô tan sauri, dijòl: "Mone, vi ia in calonia, ch'i jun atira a bagné ite tüa declaraziun."

Ci che é spo suzedü, pôn bëgn s'imaginé. L'monn va inant, stort o rudunt, dërt o rodùs, al va inant y ne dà nia plü ôta y i ne sun nia bugn dl'archité.

Datrai minùnse ciñamai, ch'al ne väis nia inant zënza nos, mo vëi éra insciö: Cun chi che é, vëra gonót ert, mo cun chi che n'ê nia, vëra sauri.

Ai pröms d'otober é la noza dl mone Jan cun la fia dl santù Lisi mazada sö.

Jënt, y plü co ater les ères dl païsc se fajô ert da stomé, che che pudô fa l'menanücia dala noza.

Sefl, che mëda che abitâ te ciasa de Comun basité, udô y osservâ döt ci che suzedô tla "cité" de Muntara. Chëra savô avisa che che pudô fa l'menanücia. Ara â udü tan gonót l'"Traföi" adöm: l'mone, l'dotur y l'curat.

L'mone naota ne pudô fa l'menanücia, ciudi ch'al messâ

Chisc ciüf él düc che cunësc - l'sëgn dl'isté
Foto Hans Pescoller

fa l'nüc; l'curat gnanca ne, chël ê da capì; y spo restâl mà plü l'dotur y acrat chël ê destiné a fa l'mënanùcia. Al â pö invié ia la vera y insciö êl bëgn inè dërt, sc'al la porta a fin.

* * *

La jöbia dan segra de düc, da duman adora sonâi l'Aimaria cun la grana.

“L'mone bëgn s'à pa falé incö”, se punsâ jënt. Mo al n'ê nia l'mone che sonâ: Te sacrestüa êle l'curat y l'dotur. L'dotur ne savô nia da soné, mo al ê pa bëgn l'curat, che savô da druché l'dér botun y da soné sole-nemënter. Trëi stligüc dér lunç âl fat. Al ê pö da cherdé sö la jënt y inè l'mone, che â in chël dé süa gran festa da noza. Al urô la tignì la jöbia, sciöch'ai fajô plü dadî y spo uròl la mëssa da noza dales nü danmisdé, da misdé spo l'past da noza ia dala Posta y pur da sëra aldî düc da ester a ñiasa. Insciö urôl l'mone y chësc ti âl inè dit al curat y al ustì dla Posta.

N chert d'ora dan les nü êl la musiga laia dan ñiasa dl mone, che sonâ y n gröm de jënt s'êl abiné ailò sön plaza ad acumpagné l'mone te dlijia, mo ara tocâ mâ ñiamó d'aspeté n pü. Ia da l'atra pert ca gnôle na prozesciun de jënt, danfora l'dotur cun la nücia y ia dedô i parënç y amîsc dla nücia. Mo ai ruvâ mâ ñina ca da plaza. Ailò mes-sâi se fermé, ciudì ch'ai â trat

ca na corda lungia, sanbëgn pur la sarada.

Dan chësta corda rodâl ia y ca trëi o cater de té ëi scialdi mascurà sö y n n'ëra, sanbëgn inè mascurada, che jô ia y ca dan chë corda cun n bùsc da rëisc, n burdun, na maza dl'o-ferta cun n té gran sach taché laprò y n ciüf sön na rëfla da murin. Tres baudiâra, ñi laur che ara â da romené sö la dlijia y fa sö l'alté.

Dui de té ëi portâ l'cunfarun, ch'ai lasciâ tres tomé. Ester êl n linzô da fëgn taché sön na stangia y pur vaina da cunfarun ài n pazun taché te na corda.

L'maiù gaude â sanbëgn döta chë jënt che ñiarâ pro. Mo ai sonâ bele adöm y al ê ora da ji te dlijia. La punctualité dl mone ê cunesciûda.

Insciö daurâ l'mënanùcia, l'dotur, la sarada y ai jô te dlijia, olâ che orghelist lasciâ gracé chi orghi, ch'al ê oramai i mürs che tromurâ.

Spo êl ste la mëssa ñiantada da festa dal cõr de dlijia y la zeremonia da noza.

L'mone y la Lisi ê n bel pêr y döes pursones, che savó, ñi che ai se fajô.

Pro l'past da noza â l'mënanùcia, l'dotur, tignì n discurs, che dörâ oramai na mes'ora, mo degügn ne se stufâ, ciudì ch'al savó tan da porté dant i avenimënè tla vita di nüc y i dé saù ales parores, prësc plü co l'curat te sùes purdiches.

Jënt messâ datrai stlopé da rî y l'mone y la Lisi impara.

Curt da d'aisciöda - Foto Hans Pescoller

Inultima dijôle. “Ciamó n iade: döt l'bun ai nüic pur döta la vita. Y chël sai da dì: sc'ai à da ciafè mituns, chi sâl da trâ sö dërt l'mone. Al à ñinamai salpü da i dî la virité a chël professer

sciché dla gran cité, che pudess ciamó ji da nosc mone a imparé.

Mo la batalia plü ria é stada da ausé ia l'mone a urëi se maridé. Amen.”

T'OI SE FÉ.

La sajun che i plèsc a düc
Foto Hans Pescoller

INOMS

Či inom i dài pa a mi viadù
Ciudì che chësc artichl
l'ann passé é gnü strabacé,
urunse chësc ann indô l'porté.

Ala parora adorada por daidè
gní lassura chê che na porsona
y cí che na côssa é i díjìun inom.

Porsones y côsses pò incé
avei plü inoms con plü signifi-
caç. Le gran poet Wolfgang
Goethe scriô che l'inom é
“Schall und Rauch”: sonn y
föm. La jent à dagnora adorè
inoms: sâmben nia de Sanç.
Ciamó aldedancö adorun tla
Ruscia les parores Electronia,
Energia, Industria por cherdè
na möta; te d'atri païsc adorun
l'inom de ciüf scioche Iasmine,
Viola, Rosa o Flora (che è pa
incé Santes). L'inom den stato
o de na citè pò incé zacai ciafè:
Italia o Roma, Chantal ezt. o
chël de na gran creatöra: So-
redl, Löna, Stëra.

Plü de un en inom por na porso- na

Degügn ne proibësc da i su-
randè na creatorà umana ala
protezion de dui o trei Sanc.
Gonôt à na porsona dui inoms
dal Bato enfora o incé deplü. Al
è üsanza che les ciases di nobli-
resc, grofs y barons i lascia me-
te tröc inoms ai mituns tl Bato:
incé 10.

Nia lere i vägn mituns bele tl
pröm Sacramënt surandá a
SantaMaria: un en San Jan Ma-
ria Vianney, en San Alfonjo Ma-
ria de Liguori.

Te val'diozeja èl la üsanza dai
dè a zacai che vën confermè en
inom nü pro l'ater.

Na pert firmëia con entrami i
inoms da Bato, na pert no: vi-
gnun feje scioche al ò!

La firma o sotescriziun

Nia danrè sotescräsc valgëgn
col mëte danfora so cognom spo
empormò l'inom dl Bato. Sce al
è da fa listes spo è chesc a post:
sënsa dessun bëgn mëte de-
nant l'inom y spo le cognom: an
ne à mai bria da se dodè da
sotescrì bel y che an side bugn
a lí scioche an à inom. An ne
vëiga nia che nosc Vesco fir-
mèie Egger Wilhelm mo Wil-
helm Egger (con na picia crusc
danfora, sce en Vesco firmeia).

Ara sozed incé che valgëgn
mët mä la pröma lètra o le pröm
puchstobn pro l'inom can che
al foss incé lerch por inom y co-
gnom. Val' iade ciafun les döes
prömes lètres por l'inom dl Ba-
to y chel de familia.

Inoms plü adorà

L'inom plü adorè por i cri-
stiagn söla tera è Maria (che
vegn massa gonot “splaié sö-
...sciode!”, Ana y Ojëp.

Te nota diozeja y provinzia ele gnü adorè l'ann 1991 le plü gonôt Patrich y Michiel por mituns (93 y 89 iadi) y Iulia (82 iadi y Sara inée enscö), Sara (82 iadi) y Anna (66 iadi).

Très plü viadûs batià con inoms dër, massa püch cone-scüs.

La Dlijia y i Santinoms

Denant che el vëgne sö le Sacrament dl Bato adoràn inèc inoms por na porsona. En iade o l'ater gnoi baratá jö a gauja de val'aveniment: Abram è gnü Abramo, Iacobe è gnü Israele, Siomun è gnü Pire.

Dí alalungia i à la dlijia lascé a vignun le medemo inom, che al à bele albü denant co gní batié. Canche al è gnü sö le Bato di pici mituns ân metü man a i dé en inom d'en Sant o de na Santa y i surandô enjö ala proteziun de chisc Sanć: ensciö ùnse i "patroni" o patruns dal Ci.

L'inom ciafè tl Bato ne vëgn nia plü sauri baraté jö: chi che vëgn papesc le barata jö y chi che va a sté t'en convënt. La regola de baratè jö l'inom a chi che vëgn "Peri", "Frêdesc" o "Sorus" de convënt é gnöda tu-ta jö te tröc posc.

A les monies de convënt i gnôle gonôt dé l'inom d'en Sant y nia de na Santa; sce de tè por-sones gnô spo beatificades o ca-nonizades àn na Santa nöia: scioche Fortunat (Fortunata), Ernestina (Ernesto), Domëne (Domenica).

Al è dejiderio dla dlijia che vigne batiè i vëgni surandè ala proteziun de val'Sant o de val'Santa y vignun se proi da gnî lassura can che al à santinom y co che al po i fâ dô a so Patrôn o a süa Patrona. Al è dërt y bel che tröc se recorda chel dé y fej - a dì ch'an dij - empü santú col jí a Mëssa, col lascè dí na Mëssa por sè enstës y por süa jent, col arjignè ca na miù marëna o cëna y ater. Ci bela üisanza de bene-disciun che na tara po ester!

Dal 1917 al 1983 à la dlijia albü chësta lege, che podëis ciamó ciafè tl liber dles leges dla dlijia: Can 761: Le ploan ti-gni dô che al i vëgni dé en inom cristian al batié, Sce al ne scia-fia nia dal fâ, i mëti vel pro l'inom d'en Sant orü dai geniturs: entrami vëgni spo scrić ite tl liber dl Bato. Dal 1983 enca val la regola dl Can. 855: geniturs, toç y ploagn tigni dô che al ne vëgni dé degun inom, che sona foresto al sentimënt cristian. Ara pò sozede che an i dá a n möt l'inom de na Santa o a na möta chël d'un Sant. Pôrciodi pa no?

Fora tla Germania ési te cäsc plü zîti.

Da olà vëgn pa nüsc inoms alerch?

En capitl de na storia binde-bò lungia. Un odü che val'inoms vëgn dala tecника, dala natöra, da corps cheriá, da ciüf, plan-tes, lonç y citês, dala Bibia, da Sanć ezt.

Na pert è plens de entujiasmo por val'sportler o por val-“star”, o balerina o ciantarin: y an i dà so inom ai mituns. Na pert à aldí na parora che i sona bun: inéce sce al ne la capësc nia: an l'adora por i la dè scioche inom a zacai.

Na pert alda l'inom strambo o nia strambo da val'foresto: ara plësc y ca empara t'en Bato. Y val proi stüdia fora püch i inoms y ai l'dà senza s'la baié fora. Ai dess ester bugn a odei ite sce en te inom và ciamó adöm col sentimënt cristian. Sce geniturs me metess dant en viadú da batiè y ai oreß che i dess l'inom ad ej. Assisi o Roma: dô la lege dla dlisia messassi i al dè...mo i provass denant da m'la baié fora con chi geniturs de podëi mête ciamó en inom sant lapró.

Na pert cíara de chirí fora inoms por i mituns che n'è nia ciamò tla parentela y slüjes ensciö fora val'sotisura por les porsones plü tert.

Na pert se chir fortä sciöche Patrónn o Patrona por süa jënt Sanç der venerà tla familia o tla comunità dl païsc.

Plü da dî encér le 1600 -1700 venerân der tröp San Domëne: te chel temp ele ti libri dl Bato da La Pli un en dô l'ater domëne o Dominica. Laota dai agn dl 1930 venerân der dassen Santa Tarejia de Gejù Bambin y tröpes mitans ciafâ so inom.

A na pert i plejera da adorè inoms pronunzià dô l'lingaz de val stato y ne sa nia che chel Sant o che Santa porta en inom plü conesciü inéce chilò da nos: mo al è le medemo Sant: la Russia a na Sonia y nos na Sofía o na Natasca y nos na Anastasia; l'Ungaria na Ilona y nos na Elena; i svedeji en Sven y nos en Stefo; o en Ivan y nos en Jan o Giovanni.

Na pert de geniturs adora nia engert inoms trać adöm; o popelès scioche Ella por Gabriele, Illi por Ilia, Haio por Heinrich, Bob por Robert, Freddy por Alfred... spo che püra Santa Maria, che vëgn gonot massa strabaciada con Mia, Moia, Mizzi, Mucci, Marica, Marella, Marion y ci sai iö döt cant; o Ojöp con Eppo, Peppo, Beppo, Ep, Epele y en gröm d'atri lapró.

Na pert tegn dalunç l'inom de na porsona che nen è nia der simpatica o da orëi bun: sce so inom è ince chel den gran sant. Che i dà pa encö ciamó en inom Iadoco a zacai? Iadoco en Sant bindebó gran y an tëmp der venerè (confrontëia en pice altè a Lungiarü)!

Laota al tëmp de Mussolini èle nasciü te na citè dla Talia trei viadùs ten iade: duì mituns y na möta. A chësta i ai dé l'inom Italia, ai mituns Vittorio y Benito. I geniturs á ciafè en bel premio dal stato. Dô dan n'ann damâ dô Roma ci che i pici fajô.

La resposto: "Benito scraia dagnora, Vittorio scuta dagnora y Italia pita (bradla) dagnora!"

Batiè i viadus: can pa?

Aldedancö aldun plü gonot critiche che an ne dess nia batiè la jent ciamò "tles fasces" mo empormò can che i pici è chersciüs sö y po enstesc to la dezijiun da se lascè "regenerè" a na vita nöia tl Bato.

La Dlijia è nosta uma y ara la mina mat buna, sce ara recorda che la tradizion da batiè bele i pici viadus è vedliscima y va zeruch al secundo secol o bele al temp di apostoi: la Bibia cunta che al temp de San Paul gnô batiada döta "la ciasa": pro döta la ciasa ele de sogü ince i pici mituns.

I geniturs che ne lascia nia batiè sües creatöres defata de dô che ares è nasciödes i fej en tort y en damn vei ad eres: ai i tégz zeruch dal gnî fis y fies de Chelbeldî y les schlùc fora dal ciafè grazies de grandiscima valüta.

Inoms chilò da nos püch conosciüs

L scroan de cästes lignes s'à scrit fora i inoms manco conosciüs di ultimi diesc agn ti cinch comuns de nosta valada.

Al pró dai splighè: mo a düc n'i ele nia bun: y chi lascel fora por ne i fa - cajo mai - en pü la ria löna a chi che i porta.

Tröc ale porvè dai mete ite tl calender 1 dè che ai toca.

Abel: 30.06. y 05.08.; Andy = Andrea; Alan o Alain: 14.10.; Armin = Erwin: 25.04.; Axl = Axel da Absalon: 21.03. o Alexander: 03.05. o 10.07.; Alexa = Alex; Alyn = Elena; Annica = Anna; Arianna = Ariande=Ariadne, Arianne: 17.09.; Alfrida: 08.12. Bettina/Elisabeta; Belen/Elisabeta;

Cassandra da Caimir 04.03. o da Alexander; Corinna = Corina da Cordula 22.01.; Chantal: citè dl nadè de S.Franzesca: 21.08.

Devis: en Beat da Brugville: 19.05. Dimitri: vesco da Verona: 15.05.; Denis: beata ai 19.05. o Dionisia: 06.12.; Dominica: 03.08.

Elis = profet Elias: 20.07.; oramai sigü da Alois; Elche = Adelheid: 15.12.; Ester: 24.05.; Eva = Evelin = Evi: 24.12.

Freddy = Alfred: 28.10.; Elfrida = ince Alfrida: 20.02. Florida: 01.05.

Giusy=Giuseppe=Ojöp; Giofri = Scefri = Gottfried: 13.01. y 14.03.; Gisela: 07.05.;

Harald: 01.11.; Heimo = Heino: 27.03.

Ianes = Ioannes = Jenifer; Joel = Josef; Iordan: 20.02.; Iuvan (dla Boemia = Böhmen); Ivan = Ioannes; Iessica = Ioanna; Ilenia = Elena: 18.08.; Iessica = Ioanna; Ines = Agnes; Irene = Iriena: 01.04.; Isabella: 22.02.; Iyonne = Ivonne = Ivo: 23.12.

Kasmis = Kasimir (?); Kerstin = Christina o Christian o Christine.

Loris = Lois; Lara = Laura = Laurenz; Lyndi = Linda = Herlinde: 12.10.; Livia: 13.11.; Lucien = Luzia = Lizia; Luna=Luinaire (?); Lucrezia: 11.03.

Manuel = Emanuel 01.10 y 26.03.; Marian = Mariano: 03.11., 22.12. ezt.; Muriel = Murialdo (Beat da Torino): 30.03.; Muselio: 17.12.; Marina = Margareta; Melania: 31.12.; Morena: 19.08.; Mendy = Mandry = Mandarian: 15.08. (?) Amanda = Manda = Amando: 06.02. Melitta: 09.03.

Nadin=Nadia=Nascda=Nataschia=Anastasia: 25.12. Nan-

tie = Nandia= Ferdinanda: 30.05.

Oliver = Liberius: 29.04.; Omar = Aldomar: 09.09.

Piter = Pitter = Peter; Paside (?) = Marianna de Pasede y Florida (?) 26.05.

Renè = Renatus: 06.10.; Romeo = Romano: 28.02.

Silvan = Silvano: 04.05.; Sven = Stefan: 26.12.; Susann = Sussanna = Sanna: 11.08.

Timo = Timoteo: 26.01.; Thiemo = Dietmar: 28.09.; Theo = Matteo; Tania = Tatiana = Tiziana (?): 18.08.; Thes = Dorothea = Theodora = Theoresia.

Xenia = Eusebia da Milan (martire): 24.01.

M.G.

Scolari da Lungiarü cun siur Franzl Canins

L'edema santa a La Pli de Mareo

Signur Jan Maneschg: un di 3 fredesc proi da Sach (1814 - 1878), à scrit sö püch dan süa mort les osanzes che gnô tignides l'edema santa dala familia da Sach.

1. L'edema santa dëssun dí patenostri y punsé dô ala pasciun de nosc Signur Gejù Crist.

La DOMENIA DL' BEL ORI: la corona y 40 Patenostri y Aimaries ad onur de Gejù Crist, che à jiné 40 dis. Le LONESC DL'EDEMA SANTA: 33 Patenostri y Aimaries ad onur de Gejù Crist, che e sté 33 agn sö la tera.

Le DEDOLÖNESC DL'EDEMA SANTA: 30 Patenostri y Aimaries ad onur de Gejù Crist, che è gnü venü por 30 monedes d'arjent.

Le DEDEMESALEDEMA SANTA: 15 Patenostri y Aimaries ad onur de Gejù Crist por ches 15 spines che à ficé sö so cé tan sant.

La JOBIA SANTA: 12 Patenostri y Aimaries ad onu de Gejù Crist che è gnü lascé su dai 12 apostoli.

Le VENDRES SANĆ: 5 Patenostri y 5 Aimaries ad onu dles 5 plaies de nosc Signur Gejù Crist.

La SABEDA SANTA: 40 Patenostri y Aimaries ad onur de Gejù Crist che à ciamó oriü romagne 40 dis sôla tera dô süa resurezium.

2. La devoziun cuntada sö gnô tignida a Sach y bunamenter incé te tröpes d'atres fami-

lies a La Pli de Marou: Signor Jan Maneschg scrô l'ann 1876 ennant:

Na osanza bela y vedla de 9 corones che vigne cristian dess dí i ultimi dis dl'edema santa... y dijò ince... ponsan dô a Gejù: por se porté a se enstesc en gran valur, ales animes de sü defonc por les daidé y consolé y spo ince por la conversciun di picia-dúsc tan freiç y ostinà.

En JÖBIA SANTA dess gní dita: la próma corona en pè col punsé dô a S. Maria che à tut comié da so Fì Gejù. La secunda corona sontá con le punsé dô, scioche S. Maria à aspete y tut sö les parores de S. Jan, che so bun Fì Gejù e gnü pié y ciavaté. La terza corona dita ensclenà con le punsé dô scioche Gejù à soiè sanch söl col dl'ori.

En VENDRES SANĆ ince trei corones: la próma dita deperpo che an va iaica coi punsiers scioche Gejù à portè süa crusc pesocia söl Calvare. La secunda da dí ensclenà coi punsiers sioche Gejù a tut comié da cäsc monn. La terza da dí en pè coi punsiers a S. Maria sot ala crusc che l'odò morin so bun Fì.

En SABEDA SANTA: ince trëi corones. La próma tratan che an và iaica punsan a S. Maria che à accompagné so Gejù mort ia da fossa. La secunda: dita ensclenà coi punsiers a S. Maria y ales eres che à unt Gejù. La terza dita ensclenà con le punsé dô che so caro Fi è endô gnü ví fora de fossa. M.G.

Dai fric cunësciu l'legn.
Foto Hans Pescoller

Proi dl Comun de Badia

“Periede le Patrun di ciamp madüs, che al meni lautanti te süa vignal!” (arores de Gejù).

Bel Dî! Tö ciaries de to popol con i menè famëis. Scinchi a tüa Dlijia le Spirit dla fede y dla forza! Cäsc Spirit descëdi y dëidi sü ministri con dignité por tü altá y stêrsc y bugn por to Vengele (iné te nösc témbs y te nüsc païsc). Por Gejù Crist nosc Signur!

(fora dl messale)

Parores ascortades:

N (nasciü), Co (jü ten convent, P (gnü prou), Ca (caplan), Es (espojito), Cu (curat), Pl (ploan), De (degan), Can (canonico), M (mort)

PROI DE BADIA (nia de convent)

I podun recordè che val proi nasciü a Badia o te val païsc dlungia é gniüs cuntá sö pro chi da La Pli de Marou, dea che ai è gniüs batià ailò. Les families nobles di Winkler (cäsc cognom gnò scrit ten gröm de manires) y de atri lasciâ scialdi batiè sü mituns tla dlijia uma dla valada.

Tröc proi an ampormò podü ciafè sö con stüdi sön libri “nüs” che è gniüs dä fora dan da püch. Chisc libri conta sö consagrazius dal 1514 al 1747 te nostra diozeja da Porsenú.

1. Volgarei Casper

Vit enèr le 1512. Cu a Calfosch?

2. D.P. (nia de plü!) de Badia

Vit enèr le 1550.

3. Linert de Badia

Vit enèr le 1546.

4. Petracas Michiel

P 1619 ai 12 de merz.

5. Ponte Domene

P 1616 ai 24 de setember.

6. Colz Pire

Tonsura: 1615; Subdiacon 1616; Benefiziat dl Dom da Porsenù (?) y M 14.04.1619 (?)

7. Darci (Dariz?) Linert

N 1595; P 16.03.1619.

8. Pontanus Franzesch, de Fonte

N 14.09.1603; P. 09.03.1629.

9. Crazzolara Joannes

Po ester ste da S. Ciascian; N. ailò (?) 02.02.1646; P 1675; Ca La Pli de Marou; da Ma 1680 al aorì 1716 Cu a Lungiarü En pensiun a S. Ciascian y ailò M 22.05.1722 mo sopeli a Lungiarü te dlijia.

10. Winkler Jan Bat.

da Colz; M 29.09.1684 cun 78 agn

11. Peslalz (Pichler) Jan Bat.

N 28.02.1680; P da Salzburg dô sü stüdi a Desproch 02.06.1708; Cu a Badia?

12. Thaller Jan Bat.

N (Val?) 13.09.1713; P 1739; Ca La Pli de Marou, Fodom, Be a S. Ciascian y spo pröm Cu (1755); dal 1762 ala M 02.04.1764 Cu de Badia

- 13. Pescoller Domene**
N 05.09.1687 (?) da Pescol; Ca Badia fina ala M 17.06.1730.
- 14. Picenin Domene (Pizzinini)**
N a La Ila (?), 30.03.1660; P 19.03.1695; M Porsenù 1731.
- 15. Irschara Mateo**
N a Valacia (danter Fosè y Cia-stel) 21.09.1734; P 1766; Ca La Pli de Mareo; Campitello M 13.02.1777.
- 16. Irschara Jan Bat.**
N a Valacia 27.11.1724? P? M 11.08.1752
- 17. Obyl (Anvi) Iaco**
N 14.01.1687; P1725; Cu Pu-fels; Be Sorega ailò M 06.07.1757.
- 18. Msgn. Pedratscher Jan Bat.**
N Pedraces 03.11.1734; P 1762; segreter dl Ordinariat y dl vesco ausiliar; protonotario apostolico; laur a Oberau, spo ploan y degan da La Pli da Fodom 1775 - 1794; dada sö y Be da Larzonei, spo Al Crist; 1805 fina ala M 23.02.1817 Es a La Ila
- 19. Pedratscher Franzesch - An-tone**
N Oies 11.04.1743; P 1767; Ca Gsies, La Pli de Marou, San Martin; 1788 - ala M 14.04.1790 Cu a Badia
- 20. Compeiter Ojöp**
N Casanova 26.02.1750; P 1776; Ca Campitello, Be Fantanac M 19.05.1791 y so fre
- 21. Compeiter Jan Nepom**
N Casanova 29.04.1755; P 1778; Ca Badia, La Val y Fassa cina ala M 24.04.1791.

- 22. Mayrhofen von Casper Na-zio**
N Koburg & Anger = Sumpunt 13.01.1735; P 1758; dal 1757 (!) Can dl dom a Porsenù; ailò M Dz 1807.
- 23. Degilia Jan Domene**
Zija N 04.11.1737; P 07.04.1764; Ca Fassa; Be in Pozza dal 782 ala M 1820 (?)
- 24. Degilia Jan Domene**
N Zijia o Sartù/Pedraces 03.01.1780; P 21.07.1805; San Martin, Lungiarü, Cu Calfosch cina al 1853; M Corvara10.08.1858; en original.
- 25. Costalta Baldesè**
N Costalta 02.07.1745; P 1774; Ca La Pli de Marou, La Val, San Martin, Cu Badia 1797 ala M 19.04.1809.
- 26. Rubatscher Jan Domene**
N 23.12.1742 a Ciaminades (?), P 1774; Ca Mazzin, Cu Lu-tach, Caprile fina M 1800 (?)
- 27. Rubatscher Jan Evang. (Don Furia)**
N ala Muda 27.12.1822; P 1848; Ca La Pli de Marou, Col S. Lizia, Ampez; Be Andraz, La Ila, M a Valdaora 31.08.1885.
- 28. Fistil Franzesch**
N Picolruaz 18.05.1782; P 06.02.1814; Ca La Val, La Pli de Marou, Badia, Es Antermëia (1828 - M 20.02.1859).
- 29. Valentini Antone**
N Alvidalfarei 09.08.1795 P 1826; segreter dl vesco da Trent; Ca La Pli da Fodom, Dal 1836 ala M (?) Benefiziat dl dom da Trent - M 26.03.1871

30. Thaler o Val Ojöp

N Rungg 01.11.1808; P 31.07.1836; Ca La Val, La Pli de Marou; 1848 Caplan di soldàs pro na compania de Badioç y Maroi; dal 1849 Cu Ratschings/Sterzing, 1855 ala M 26.03.1868 Cu a Gossensass.

31. Granruaz (Großrubbatscher) Iaco

N Pescol 02.12.1785; Ca La Val, San Martin, Cu Arabba, Es La Illa 1846 - 1865 Be a San Ciascian fina la M 19.09.1875.

32. Flatscher Ojöp

N ciasa dl daz 22.01.1822; P 01.08.1847; Ca La Pli de Marou, Be Ornela, Sterzing; Es Antermëia, Porsenù, Kollsass, Pflersch, Hall, Pflersch 1882 Ca a Sterzing y ailò M 08.04.1887. Al à pücia dorada enzai.

33. Fistill Domene

N Fistì 02.08.1820; P 11.08.1854; Ca La Pli de Marou, La Val, Badia, Cu S. Ciascian (1854 - 1865); Be Krems (A) M dlungia St. Pölten 25.10.1865.

34. Fistill Antone

N Fistì 26.05.1845; P 23.07.1873; Ca Pretau, Mühlwald, Stilfes, Cu Vals; dal 1884 ala M 18.05.1895 Pl y De da La Pli da Fodom

35. Canins Antone

N Ciastel 21.01.1838; P 23.07.1865; Ca Fodom, Ampez; Cu Rina 1879 - 1881); Ca dles monies a Bornech, Pl a Gais cina le 1917; in pensiun y M a Uttenheim 15.04.1924.

36. Irsara Jan

N Jiojara 15.04.1886; P 29.06.1901; Ca Trins (A), Mauls, La Val, Col de S. Lizia, Fodom, Mieming, Roppen (A), Be San Ciascian, M a Porsenù 23.05.1915.

37. Rudiferia Alfonjo

N Costalta (fi dl gran moler de dlijies), 26.11.1858; P 25.07.1885; Ca San Martin dal 1885 al 1895. Der pice de statöra. M 04.02.1893.

38. Alfreider Loije

N San Linert 16.08.1848; P 23.07.1876; a gauja de na maratia da pice baiale ert. Ca Badia, San Martin; Be Larzonei, Pl Oberau 1897 - 1907; Es Corvara; M a Porsenù 31.05.1922.

39. Beat Ojöp Freinademetz

N Oies 15.04.1852; P 25.07.1875; Caplan a San Martin dal 1876 - 1878; A Steyl pro i misionari S.V.D. dailò ia tla China, ola che al à periè, sofri, laurè cina al dè dla mort 28.01.1908 y mort de tifo.

La domënia dles missiuns ai 19.10.1975 ele gnü declarè beat a Roma dal Papa Paul VI.

40. Irsara Ojöp

N Pescol 20.08.1870; P 29.06.1894; Ca La Pli de Marou, La Val, Fodom; La Val, Prägraten (A), Es Hinterkirch, Cu Vals; dal 1915 al 1927 Pl La Pli de Marou; Pl a Braies 1927 - 1941; en pensiun a Albeies y ailò M 13.12.1942. Prou dér scichè.

41. Frenademez Pire

N Craciorara 11.11.1878; P 29.06.1902; Ca Col S. Lizia, Ampez, Sanciana, Lungiarü, Porsenù; Pl Vals, Pl y De Cortina d'Ampez dal 1922 ala M 30.10.1951.

42. Pescolderungg Aloijie

N Jojara 10.07.1883; P 29.06.1907; Ca Lungiarü, La Val, San Martin, Ampez, Pl Vals 1922-1925, Pl y De La Pli da Fodom 1925-1955; M en pensiun a Larzonei 12.05.1956.

43. Corradini Rudolf

N fi dl capo dla jandarmeria 29.07.1887; P 29.06.1910; Ca Badia, Col S. Lizia, Fodom, La Pli de Marou, Toblach, San Martin; Pl y De a Mals, Bornech, Porsenù (Can. onorario) 1960. M a Porsenù en pensiun 11.01.1974.

44. Corradini Jan

Frè de Rudolf N 10.12.1890; P 26.09.1914; Ca Ampez; tratan la Pröma vera internè a Oropa tl Piemonte; Spo Ca a Col de S. Lizia, La Pli de Marou, La Val; Pl Brenner 1923-1928; Franzens feste y spo Pl y De a Sterzing fina l 1958. En pensiun a Aufkirchen y Albeies fina la M 11.03.1968. Sopòli a Porsenù.

45. Pizzinini Ojöp

N Costa 13.12.1896; P 29.06.1923; ofezier tla Pröma vera; Ca Fodom, Cortina d'Ampez, Sterzing; Es Antermëia 1930-1937; Ca dles Ursulines a Bornech fina al 1942; Pl a La

Val fina la M en pension 02.07.1987.

46. Msgr. Dapunt Angel

N Sotrù 11.12.1912; P 29.06.1936; Ca San Martin, Be Andraz, dal 1946 Cu y dal 1949 Pl Antermëia; 1956 Pl y de Cortina d'Ampez (Can onorario da Porsenù y Belun, Caplan dl Papa), 1973 ein pensiun a Auer fina al 1980 y ailò Ca di taliagn; M a Porsenù te süa abitaziun 16.04.1988; Sopòli a Badia. En gran Ladin.

47. Msgr. Irsara Laurenz

N Pescol 09.08.1914; P 29.06.1939; Ca San Martin, Ampez 1949 - 1955 Pl San Martin, 1955 - 1964 Pl y De La Pli da Fodom: spo Pl y De Cortina d'Ampez fina al 1986. Can. onorario, Caplan dl Papa, dal 1986 in pensiun a Ampez.

48. Dr. Tasser Alfonjo

N Sotgardena 07.08.1927; P 29.06.1953; Ca Fodom; prefect tl Kassianeum; Stüdi a München y Desproch (matematica y fisica), dal 01.09.1963 professor tl Vincentinum.

49. Granruaz Ojöp

N Paracia 25.01.1933; P 12.05.1957; Ca La Val, La Pli de Marou, Porsenù; 1976-1982 Pl Tils. 1982 - 1993 Pl de Badia y De de Marou. Dal 01.09.1993 Pl a Varn. Daidè dassen dè forale liber SYN.

BADIA

(Proi de convent)

1. Compeiter Iaco P. Iustinian, Capez.

fré de 20 y 21; fi dl'umbolt Martin.
 N Ciasanöia 24.08.1745; jü te convent 1765; P 1765 M Desproch 17.10.1771.

2. Pezzei=Pitscheider Jan Bat. P. Spiridion, Capez.
 N Sotciastel 14.11.1743, Conv. 1763; P 1766; pröm Ca a Al Plan (1786); abitazium te Signoria; M Neumarkt 19.02.1804.

3. Glira Felize=Bernardin P. Sabinus, Franzesc.
 N Noè 22.05.1783; so pere ê mone da La Crusc; Conv. 1809; P 1810; M Salzburg 04.05.1817.

4. Pizzinini Daniele P. Franz Ser. Capez.
 N a La Ila Picnin 16.06.1781; P 1810; jü plü tert coi Capezineri: 1815; M Eppan 21.08.1868.

5. Irsara Jan-Domene CR. Domene Augustin.
 N Jojara 08.05.1803; Conv. da Neustift 1826; P 24.08-1828; Ca Kiens, Cu Oberwielebach, Profeser tl ginasio a Porsenù, Pl a Falzes, De dl Convent, Pl Assling; 08.10.1851 metü PROPST - PRELOT; M Neustift le dè de so Nadè 1879. En gran prou che se fajô pice dant a Chelbeldî.

6. Piccolruaz Aloijie P. Symachus, Capez.
 N Sotgardena 11.08.1826; Conv. 1847; P 1850; Neumarkt, Ried (Oberinn), M Oblais 23.08.1883.

7. Irschara Frenzesch P. Leonhard, Benedetin.

N Cesta da Pelalz 02.10.1834; P 11.10.1857; Gries y Glaning M Gries 25.03.1886.

8. Andratsch Antone P. Sebastian, Capez.
 N Colcöce 19.10.1829; P 1859; Conv. Capez 1861; varì dal mè de S. Valentin; Tarasp (Svizza), Bornech, Feldkirch: der tignì al alt dai Ladins ailò M 09.07.1904.

9. Irsara Merch P. Thomas, Capez.
 N Da Mez Jojara 24.10.1869, Conv. 1888; P 29.06.1893; Plü tert è söa familia jöda a S. Linert dlungia Porsenù; ailò ince la Messa noela; Tarasp. M. Feldkirch 26.07.1915.

BEAT OJÖP FREINADEMETZ (cfr. nr. 39!)

10. Msgr. Valentin Jan Bat. P. Hilarion, Capez.
 N Corcela 09.09.1853; Conv. 1875; P 29.09.1877; Misionare tl'India a Betthia por 24 agn da gran apostl; onoranza dal Vatican "Prefeto apostolico" Zeruc, laurè cina M a Porsenù 12.01.1936.

11. Valentini Gottfried P. Paulinus, Capez.
 N Frenademez 18.01.1913; Conv. a Trent; P 14.11.1937, profeser tl Conv. da Trent; M Rorei 18.07.1944; Tl liber dl Conv: "Al è en Sant".

12. Pizzinini Angelo P. Paul, Capez.
 N Craffonara 09.01.1898; Cov. 1918; P 1924; Balsan, Porsenù, Bornech; profeser a Salern/

Varn, misionare dles còres y ploanies diozejanes; Ca dl spitol da Porsenù y Balsan y ailò M 16.11.1961.

13. Valentin Heinrich P. Heinrich, Jesuit

N Cialaruns 15.07.1921; P 29.06.1947" Ca Toblach; 1951 jü coi Iesuic a Pullach, spo a Karlsburg. 1957 - 1969 misionare sola isol de Formosa. Al baiâ le chineje tan bùn co un de chi. Spiritual tl seminar di proi a Porsenù 1974 - fina ala M a Porsenù 23.05.1981. Sepèli a Badia. En gran talent, desfat dal creibesc al sanch (leucemia).

14. Daprè Pius Misionari Mil-land

N Anvi 10.05.1951; stüdi a Porsenù y Desproch, spo misiona-

re tl Messico; Consacrè a Badia dal Vesco H. Forer 26.05.1979; endò tl Messico spo a Porsenù.

15. Valentin albert P. Hilde-fons Benedict

N Fosè 17.08.1934 Conv. a Gries/Balsan 1953; P Gries 19.07.1958; secreter dl capitl, spo Pl Gries 1975 jü demez y lascè laisè. Romagn preo "in aeternum".

16. Irsara Pire P. Pire Verbit SVD.

N fi dl postin Merch da La Crusc 27.06.1950; P a Mödling (dlungia Viena) 22.05.1979; Messa noela con Siur Pius Da-prè a Badia 1979. Misionare tl Chile.

La Pli ai 25 - 03 - 1994

M.G.

Proi da La Ila

Val proi nasciüs a La Ila, scioche fis de families nobles (Winkler y Colz) è gnüs batìa tla dlijia uma da La Pli de Marau; ai è inèc ailò da ciafè.

1. Picnin (Pizzinini) Domene

N Picnin 23.03.1668; (1660?); P 19.03.1695; empröma ste a Salzburg tl seminar spo a Porsenù (1693); Ca La Pli de Marou, Ahrntal M Porsenù 1731.

2. Dasser Baldassar

N 29.10.1722; P 1750 (?); De Fassa 1754-1785; M?

3. Crazzolara Jan P. Ämilian, Capez.

N Cianins; Conv. 1743; P 1743; M Schlanders 30.04.1779

4. Socrela Antone

N Granciasa 09.10.1724; P 1754; Ca S. Cristina; Be Andraz; Cu Arabba; Be Al Plan; ailò M 23.01.1780: Prou der scichè.

Cor de dlisia d'La Pli de Mareo 1994

5. Crazzolara Jan Bat. P. Servilian, Capez.

N 22.06.1747; P 1772; Lana; M Bornech 30.10.1835.

6. Socrela (Sotcrepa?) Berto P. Ambros, Franzesch.

N 17.11.1710; P? 1778 Guardian a Valgrata; M Telfes (Oberrinntal) 05.06.1794

7. Crazzolara Ojöp-Benedict
N Cianins 02.06.1736; P

05.04.1764; M proviser a Mühlbach 10.03.1819.

8. Großrubatscher Micorà

N Rottonara 06.12.1816; P 30.07.1843; Ca San Martin; M jonn 03.01.1846.

(9.) Pizzinini (Picnin) Daniel P. Franz, Capez

N Picnin cfr. Badia y S. Ciascian! Plü tert jü coi Capezineri.

10. Granruaz Jan Bat.

N Granruaz 16.03.1818; P 1843; Ca Fodom, provis. Arabba, Es Corvara 1871 - 1877; Pl Badia fina al M 15.02.1877;

11. Pizzinini Ojöp

N Fontanacia 10.05.1809; P 10.11.1861 (con 52 agn); Ca Col de S. Lizia, Badia, La Val, La Pli de Marou; S. Ciascian, La Ila? B Larzonei fina la M 26.10.1883; Denant co gnì poru ale "orü se fa ia cotan!"

12. Canins Jan - Iaco

N Cianins 22.08.1799; P 29.07.1832; Ca San Martin, Bornech, Cu Braies, Laisach (Lienz), Be Lienz y ailò M 07.07.1888.

13. Declara Franzesch

N Rottonara 01.03.1864; P 23.06.1889; Ca La Val, prov. Calfosch, Ca Ampez, Pl Col de S. Lizia; internè a Firenze y a Salerno tratan la Pröma vera, dal 1924 - 1931; ai 19.01.1931 M Pla La Val.

14. Dr. Rinna Iaco

N Altin 26.07.1908; stüdi a Roma P a Roma 24.10.1937; Ca San Martin; Dal 1940 profeser tl Seminar di proi a Porsenù ci-na la M a Arco 11.12.1942. So-polì a La Ila.

15. Pizzinini Antone

N Picnin 16.01.1868; P. 29.06.1891; Ca La Pli de Marou, Oberlienz, Ca y provis. a Badia, Be Ornella, dal 1902 al 1917 Pl Rina spo Pl a Badia ci-na al 1939; In pensiun a La Ila fina ala M 14.06.1944. Prou esemplar y en gran Ladin.

16. Crazzolara Pio Mision. S. Ojöp

N Cianins 20.02.1932; stüdi a Porsenù y Mill Hill; P London 07.07.1957, Propagandist a Porsenù, spo tles misciuns Philippines

17. Pescollerderung Carlo

N 25.09.1942; P 29.06.1967; Ca Branzol laisiert 1977: tu es sa-cerdos in aeternum.

18. Frenademez August Mi-sion. S. Ojöp

N fi dl verdaciaca dl vesco, 22.07.1939; Pa London (coi mi-scionari Mill Hill) 02.07.1964; misionare tles Filipines.

19. Fistill Ulrich

N 22.09.1967; Stüdi a Porsenù y Viena, P 27.06.1992: dô 11 agn endô na Messa noela tla valada. Catechet a San Martin y Ca a Ortiei.

M.G.

Proi da San Ciascian o Armentarola (nia de convent)

1. Sopla (o Sapla) Felize

N? P 17.12.1569 M?

2. Ploner Ciascian

N? P? Can da Sançiana, Vicar

gener. dal Vesco da Porsenù (?) ; se dô na gran emportanza; 1600 - 1626 Pl La Pli de Marou; M?

3. Sopla Jan

N 09.06.1694; P? Ca Badia 1716 - 1719; M Badia 03.05.1719.

4. De Claris Janes - Antone; Dr (?)

N 16.01.1670; P 1693; Pl La Pli de Marou 1698 - 1708; Spo fina ala M 23.09.1741 Pl y De a Flaurling (Oberinntal): fat tröp por mete sö la cöra da S. Ciascian.

5. Crazzolara Jan

N. Costadedoi - Moler, 02.02.1646; P 20.12.1675; Ca La Pli de Marou, pröm curat a Lungiarü (1680-1716); M da pensionist a S. Ciascian 24.05.1722 y sopelì a Longiarü.

6. De Bertho Casper

N. 17.11.1694; P 1719; Ca Badia; dal 1751 ala M 28.08.1775 Cu a Laiun.

7. Ploner Jan Domene

N Soplá 23.11.1710; P 22.12.1736; Ca San Martin, La Pli de Marou; pröm Cu da S. Ciascian (1744-1752; Pl y De la Pli de Marou dal 1753 a la M 05.10.1788.

8. Vettori (Vittur) Franzesch Xav.

N Feur 30.10.1749; P 1777; Ca te plü posè? Es Larzonei Y Soraruaz; ailò M 28.01.1806.

9. Tasser Ojöp

N? P? M 1807

10. Costadedoi Jan Bat.

N Costadedoi 12.10.1737; P

1764; Ca La Pli de Marou ezt. M 1770 (?).

11. Tasser Casper

N Sorega 14.06.1749; P 1774; Ca Pufels; Es Selva M 1827.

12. Tasser Jan Domene

N Larjei 28.12.1760; P 1788; Ca La Pli de Marou, Fodom, Badia; Es Antermëia (pröm espojito), cina 1823; spo Cu San Martin y ailò M 05.01.1833.

13. Rinna Ojöp

N Suracianins 17.01.1760; P 1783; Ca Badia, Fodom, La Pli de Marou; Cu a Alba/Fassa fina al 1794; Spo fina al 1803 Cu Calfosch; "Hofkaplan" dl'Imparadù a Viena y ailò M 17.11.1830.

14. Piccinini o Picnin Franzesch

(plü tert jü coi Capezineri scioche P. Daniel N 16.06.1781; P 1810; M Eppan 21.08.1868).

15. Crazzolara Jan Bat. - Matthias

N Peccei 1774; P 1799; Ca La Pli de Marou, La Val; Pl Feldturns; 1800 Feldkaplan; M S.Ciascian 15.07.1813.

16. De Rü - Pacher Micurà

N Rü tla Ciasa dla cianò vedla 05.12.1789; P 1814; profesor tl'Academia di soldas a Milau; 1830 Fedkurat ten Regiment di tiroleri; musigher y componist; à scrit tröp söl lingaz ladin; M Desproch 28.03.1847; L'istitut Ladin a San Martin porta so nom.

17. Rudiferia Jan Bat.

N Rudiferia de sura 08.06.1777, P 26.12.1802; Ca

La Pli de Marou, profeser tl gin-nasio a Trent; Ca Fassa; Cu a Pufels y La Val y dal 1820 Pl y De a Cortina d'Ampez. M ailò 01.05.1861

18. Siplá Franzesch

N 14.09.1779; P 13.08.1803; Ca Badia, Fassa, Fodom, La Val; Es Ornella, Antermëia; 1828 - 1859 Cu Badia; M in pensiun tla "Villa Sana" 28.03.1864.

19. Crazzolara Franzesch

N Peccei 04.10.1813; P 29.07.1838; bun orghestist tla dlilia "Anima" a Roma; profesor te scores altes a Roma; Ca dla porsciun a Desproch; Pl a Landeck; M Porsenù (con en braè taié ia) tl Seminar 24.10.1868.

20. Declara Jan Matteo

N Costadedoï "Gaetano", 29.09.1815; P 03.08.1840 Ca Col S. Lizia, Fodom, La Val; 1853 - 1868 Cu La Val: arscigné ca da fa sö na dlilia nöia - 1868 - M 06.06.1884 Pl y De a La Pli de Marou. Gran, bun pordicadù; es fat sö ionn la dlilia nöia a La Pli de Marou; en gran Ladin che à defenü la "scora ladinna"; dè fora le pröm Liber ladin "La storia de S. Genofefa" y rimes por la festa dla dottrina y ater.

21. Soplà Gabriele

N Croja 18.08.1808; P 31.07.1838; se fajó ert da baiè por na maratia; Be Fontana de Fassa; Be a S. Ciascian cina la M 19.06.1895.

22. Vittur Jan

N Suracianins 13.09.1824 P

03.02.1850; Ca te plü posè da Redant a San Martin y spo Be a Larzonei; 1879 fina ala M 05.10.1892 Cu a Calfosch.

23. Pitscheider Iaco

N La Costa 13.09.1828; P 24.07.1853; Ca Sest, La Val; 1866 te vera coi "Enneberger Landschützen" spo proviser a Arabba; Es Corvara, M veré a La Illa 16.07.1901. Por na maratia ale mesü morì da fan!

24. Rudiferia Jan Bat

N Rudiferia 14.12.1833; P 25.07.1858; Ca te vine post dla valada; Es Andraz, Proviser a La Pli de Marou, La Pli da Fodom y Ampez; gran amatur dla ciaccia y dles ès y der bun da saltè: te un en dè fat Badia-Scharte de Pütia-Porsenù y endô zeruch sö La Crusc. M a San Ciascian 22.03.1909.

25. Costner Aloije

N Armentarola da Poldo 04.10.1844; P 1870; Ca La Val, Badia, proviser a S. Ciascian; Cu a Weitental (1881 - 1898), Cu a Trins (A) cina al 1912. M a Valdaora 07.10.1922.

26. Sopla Aloije

N Armentarola - Plaza 30.01.1854; P 21.07.1878; Ca Col S. Lizia, Fodom, San Martin, La Pli de Marou; prefect tl Vinzentinum; Ca Porsenù; Pl Schalders; 1895 - 1919 Pl y De La Pli da Fodom; Propst da Sanciana fina la M 14.08.1923. Scioche Pl y De da Fodom ale mesü sun sciampè tratan la vera. A Fodom àle ince fat sö en bel spitol: y en gröm d'ater dô la vera: la calonia y ater.

27. Marin Zeno

N Costadedoi - Löga 03.03.1852; P 21.07.1878; Ca San Martin, La Pli de Marou, Porsenù; Catechista a Cortina d'Ampez; 9 agn caplan dles monies a Bornech; Pl La Val dal 1901 - 1924. Mort ailò en pensiun (te calonia bas ite) 03.12.1928. Fora de na familia dla meseria, mo rica de fiduzia te Chelbeldî. Na scritöra scioche na mascin. Fat tröp por la scora ladina: ultimo caplan maester a La Pli de M.

28. Pitscheider Iojafat

N Suracianins - Tlara 28.04.1884; P 29.06.1909; Ca La Pli de Marou, La Val, San Martin, Badia. Ailò rovè danter les ciampanes ite (1921) y se á trat adôs na maratia che l'à fat patì döta la vita. Be S. Ciascian y Andraz; Es La Ila y dal 1941 ala M Pl a Calfosch 25.12.1941. Prou der devôt che se dô ia döt: dan da döt ai stodenc, che se abinâ vigné ann en S. Maria dla nëi sö La Crusc. A vignun i paiale la marena y i scincâ na monëda da 5 lires.

29. Canins Franzesch

N Costadedoi 29.09.1868; P. 29.06.1893; Ca La Val, La Pli de Marou, Fodom, Badia, Ampez; provisor a Rina, Be Ornelala, Pl Lappach y St. Jakob i. Ahrn. Dal 1915 - 1937 Pl a Lungiarü. Pensiun a San Ciascian cina ala M 16.06.1952. Gran amich di amarà y dles missiuns. Gran confesur.

30. Agreiter Florian

N Ciampidel 05.05.1932; P

29.06.1956; Ca Sanciana, Bornech, Ampez, Neumarkt. Dal 1939 Pl a Salurn; frè dl Benedetiner P. Pius.

S. CIASCIAN O ARMENTAROLA (Proi de convent)

1. Winchler = Binckler in Colz Jan P. Sebastian Capez.

N olâ? Batiè a Badia 26.05.1639; Avocat. Jü te conv. di Capezineri a Bornech dl 1667; P? M Desproch 22.08.1697 dô da 32 agn de vita convent.

2. Socrella Jan Bat. (Sotcrepa) S.I.= Iesuit

N Sotcrepa?; P?; éle stè prou o ma novize? M Landsberg 31.07.1737

3. Socrella Iaco S.I.= Iesuit

N fré de Jan Bat. Sotcrepa? P?; Gran miscionare te nostra diozeja adöm con Christofe Müller S.J. M 1758.

4. Sotcrepa Jan Domene P. Probus Capeziner

N fré de 2 y 3; N 19.08.1712; Conv. 1743; P 1748? M a Tlüses 24.04.1785.

5. Socrella Jan Evang. S.I.= Iesuit

N 23.01.1737; P. 1768; L'ordine di Iesuiè è gnü proibì o lascè sö. Socrella Jan Evang. á spo fat le profeser y directer de scores a Desprich y M ailò 24.03.1824.

6. Socrella Jan Bat.

N fré de 5, 09.03.1733; Conv. Iesuit. 09.10.1750; P?; Proibì y lascè sö l'ordine: laur tl ginajio

- a Rorei y ailò M 23.11.1819.
- 7. Pitscheider = Pezzei = Peccei P. Venantius, Capez.**
 N Peccei 20.12.1706; Conv. 1730; P 1734; prou scichè y umile y porsona der cherida. M. Balsan 12.03.1757.
- 8. Pescosta Carlo, P. Cartusian**
 N. Berto d'Armentarola 1745; P?; Lascè sö l'ordine: directer dl spitol di proi a Viena y ailò M 16.9.1837. Te calonia da San Ciascian en so portret.
- 9. Crazzolara Iaco P. Pire - Maria Servit**
 N Piccei 23.05.1750; P 06.09.1773; Conv. di Serv. 1776; provincial; spo a Weissenstein; dô che l'ordin è gñü lascè sö, gñü tla valada y Es a Corvara 1797; spo caplan di soldas, zeruch tl'ordine M prior y "syndacus" a Maria Luggau 20.06.1825.
- 10. Platscher Antone CR Neustift: P. Filip**
 N Costadedoi 11.07.1812; Conv. Neustift; P 28.07.1839; Ca Assling, Valdaora, Naz, Oberwielenach, Percha Pl Falzes y Niederrasen; M ailò 28.03.1888.
- 11. Crazzolara Franzesch CR Neustift**
 N Costadedoi: Molera 09.11.1809; P 21.06.1835; Maester di novizi, Pl Neustift, profeser dl gin.a Porsenù, Pl. Völs; M Neustift 1885.
- 12. Glira Aloijie CR Neustift**
 N al mone 04.02.1840; Conv. Neustift; P 29.09.1864; Dô süa Messa novela mai plü jü a ciasa; piê de statöra mo bun profeser de latin y greco; prefect di cian-
- tadus M Mariaheim/Balsan 21.09.1889.
- 13. Glira Ojöp P. Venant. Capez.**
 N Sonnenburg 30.05.1868; P 29.06.1894; Ca Tarasp (CH), Pichl (Gsies); der malsann ince de ciorvell. Feter dagnora la medema pordica; M a Schlanders 09.06.1937.
- 14. Rudiferia Franzesch Mision. S. Ojöp Porsenù**
 N Rudiferia de sura 24.06.1881; P 29.06.1905; Profeser a Porsenù (Ciasa di Misionari St. Ojep), misionare Filipines, isola Panay. Abinè adöm der de bi marcli. M Porsenù 11.10.1962.
- 15. Crazzolara Ojöp- Pascuale Mision, Milland**
 N Pecei 12.04.1884; P 29.06.1907; da pice ensö na gran "pasciun" por i mori. Misionarè tal Africa Zentrala; internè tl'Egitto; metü adöm plü libri por les misciuns; gran studi di söi lingac dl'Africa; Onoranzes dala Ciasa di resc a London "Gran amich di Ladins"; M San Ciascian 25.03.1976.
- 16. Valentini Paul P. Eucaristiner**
 N 25.01.1938; Conv, Eucar. 1959; P 24.06.1965; Prior Balsan, Viena, dal 1989 Pl a Maran
- 17. Pizzinini Carlo Mision. S. Ojöp Porsenù**
 N al'Osti 17.12.1940; P 08.07.1965 a London 1965 laisè: sce al romagn ince prou por dagnora.
- 18. Agreiter Pire P. Pius Benedictiner**
 N Ciampidell, 30.04.1937; Frè de Sior Florian; P 29.06.1968; laur a Gries y da tröc agn a Sigmaringen (D) Sig. Merch

Ludwig Rigo da Ciaseles - resid. a Braies - 90 agn!

Impresciuns de dui furesti

(Ci ch'an pô döt aldì y udëi)

Dui furesti tudësch jö t'en hotel d'en païsc dles Dolomites.

Al ê da sëra de dër n bel dé amesa l' isté. Deburiada ài fat n iade cotan lunch sön na munt. Bele tröc agn êsi ausà da fa deburiada chël iade. Chësc iade n'êsi nia mâ chi dui susc, mo ai à inèc les fomenes cun vëi y i mituns.

Cun döt ch'al ê ste dër n bel dè, oramai zënza n nio y döt ê jü bun y ai à pudü udëi döt chël bel dla natöra de chères munts, cínamai ai ciámurc ai pudü i ciaré pro sön chères rôes, sciöche ai se cuiô fora l'erba frësca nanter les peres dles rôes fora y sciöche i asós scriçâ incérch, mo can che i mituns â la usc massa sterscia, stôi chiç y ciarâ incérch. Can che ai ê ruvà jö tl bosch, ài albü l'atra furtüna, chëra de pudëi ciaré pro a trëi rehli, che pascentâ nanter chi lëgns, mo che se mostrâ plü spai.

Insciö êl ste n bel iade, mo impò êsi cunténç de pudëi pallé can che ai ê ruvà jö t'en païsc, olà ch'ai ê inèc storè pro a tó val'da mangé y se paré la sëi.

Da ji inant cuntra ciásia n'ài nia tan prescia, ciudì ch'ai ê dlungia la gran strada, olà ch'ai â sü auti.

I mituns s'à defata stufé ailò da scuté pro ai discursc scicà

di gragn y dô ch'ai à ciasfè val'da bëire, se n'êsi traè jö tla plaza dl sport, che ê sot l'hotel.

Mo i gragn à ciámó diversces cosses da se cunté al ê inèc gnü purmez l'ustì, che i cunesciô chidui sciori, ciudì ch'al ê agn ch'ai storjô pro ailò y can che al i à albü saludé, dijôle: "Chësta ota s'ëis lascé plü dlaurela. I minâ propi, ch'i ne s'udess nia plü."

Professer Xaver dijô spo: "Savëise, n dé sciöche incö n'él bele dì nia plü ste y can êl un che n'â nia dlaureal, can l'ater, mo incö éra jüda pur trami dui y inèc pur les families.

Mo denant ch'i me desmënti, mëssi madér atira se damané val'.

Che êl pa ste, che à lascé fa chë statua moderna sö dan chël fisti? Ci dessera pa purdënt räprejénté?"

L'ustì: "Pu bëgn n Crist".

Xaver: "N Crist? Poscibl? Al n'à degügn brac! N Crist dess bëgn ester pur nos cristiagn l'sëgn dla salvëza y sc'al n'é nia la crusc, dess ester altamo la figüra de Chëlbeldì cun i brac aspanà, che à l' sëgn dla crusc y é pur nos cristiagn l'sëgn dla salvëza"

L'ustì: "Minëis bëgn, ch'al é zacai che i tol jö l'ciapel o se sëgnes da passé dlungia chë fi-

Sön munt de Čialćian.
La tiradöm plü jona, mëda Trinele è ciamó in vita cun 99 agn

güra ia? Pu no, no. Da rì i vëgnel a tröc. Mo, ci ôn pa fa? Fa ne pôn nia. Aldédaincö él döt che va y sc'an disc val', vëgnun fora da tec y ch'an ne capësc nia".

Xaver: "Vëi él bëgn. Mo chël ài osservé pro tan de figüres modernes, che la "dodanza" s'intopa chisc artisç da i fa scialdi avisa . Al me sà, ch'al side l'sëgn dl spirit d'aldé daincö."

Professer Rimmel n'à inè na bela da cunté. Al dijô: "Mo, al n'en suzed bëgn de vigni curù. T'en païsc da tröc furesti él na

galeria d'ert. Dan da püces edemes êl dailò metü fora n Crist zënza chë peza che stopa la dodanza; nos i dijun "Lendentuch", de chël ch'al vëgn inè baié tla Scritöra, ci ch'i sà. Mo plü de morvëia ê chël, che da cunësce la figüra dl Crist mëssân pa bëgn avëi na buna fantasia, mo chël toch dl corp dl Signur, che aldi da ester stope, chël ê fat scialdi avisa."

Xaver: "Spo pa? N'él ste degügn che s'à lascé sö?"

Rimmel: "Pu sanbëgn. La uniun dles umes à protesté das-

sënn pro l'autorité y chë figüra
à messé sparì."

Spo gnôl pa bëgn de d'artes
cosses, cina ch'al ê indô ruvè
adalerch i mituns de chi dui
sciori y al ê pa bëgn inèe indô
da se mëte söl iade pur ruvè a
ciasa.

Zacai à aldì chi discursc y à
urü fa tan, che deplü i aldi.

A.M.

Bonifazio famëi dles èiores.

Picio Bonifazio messâ ji d'i-sté a vardé les èiores fora Ognes. Al n'ea n dër tlap, de blançes y de fosces.

Le patrun dijea: "Bonifazio,

sce t'es dér n bun famëi y tö
èiares dér dles èiores, spo cia-
feste da d'altonn dér n bel paia-
mont."

Picio Bonifazio jea bën con na

dërta ligrëza vigne dé con so tlap de ciöres y vardâ dassënn. La patrona ti dea dô vigne dé la marëna te n té picio ruch-scoh, na pücia, n pü de cioce y n goto öt. Con chël podêl da misdé se muje n pü de lat pala ciöra blançia. Chëra â inè na ciampanela, al ea la plü vedla.

Ara ti â prësc orü dër bun al picio famëi y ara ti jea entres dô. Da misdé stêl Bonifazio pa sões ciöres y snizlâ sciüri y n iade o l'ater se ponêl a fa n té picio som. La ciöra blançia â inè n té picio asó. Con chël âl mefo tan ligrëza. Al fajea jüc empara, al se ponea y l'asó saltâ sora ël fora. Can che ai ea stanç assà; spo se ponêi entrami dui toch adöm y dormia.

N bel dé, can che picio Bonifazio s'â endespré, n'él mo plü degün asó dlungia ël y degünes ciöres da odëi. An n'aldia gnanca plü les ciampaneles. Al ea bën debota salté sö y se ciara entoronn. Spo ël bën pié sö por le bosch sö. Tan gram ch'al ea, al ea belo n pü tert y ciamó ne n'ál ciafé degünes ciöres.

Spo gnêl belo prësc scûr y al picio famëi ti gnêl prësc da bradlé. Modechëltan aldil les ciampaneles y les ciöres. Dea ch'al ea prësc scûr, gnêres sores.

Mo ci spaont, al manciâ l'asó. Bonifazio â mâm mossü paré a ciasa y gni dlun bradlenn. Le patrun ciarâ bën n pü scûr, mo al dijea: "Sën mo toli na lôm y

na corda, spo junse ciamó sö a chirì le picio asó.

Tan encontont che Bonifazio ea. Sönsom le bosch, olâ che les ciöres â mangé, â le patrun motü man da cherdé: mee, mee, y dër dalunc aldin: bee, bee, bee.

Mo olâ sarâl mo cösc picio tier? Ai chiria ia y ca y model-chëltan aldin na picia usc, jö t'en büsc sot n té picio crëp. En-lò êl tomé l'asó.

Le patrun s'â lascé jö con la corda y se l'â tignit toch y Bonifazio tirâ dassënn. Can ch'al ea endô sö, s'an esai debota jüs a ciasa. Te stala odén, ch'al â na iama rota. Le fant daidâ inè. Ai ti ciolâ la iama encér n'aristla ia, dër toch y le ponea dlungia la ciöra blançia tal fën.

Ensciö messâl ste y varì. Al n'à nia plü podü ji con le tlap a vardé. Al ea massa zot. Döt le dé cherdâ l'asó söa oma y spetâ ch'al gness da sëra. Dô trëi edemes êl varì y tratan êl inè gnü l'altonn.

Al ea endô da s'an ji a ciasa y da ji a scora. Con lagremes à picio Bonifazio salüde sões ciöres, öna por öna y por ultimo l'asó.

Le patrun ti â dé n bel paiamont, na ciämëja y na braia, comoc y n pér de ciälzâ y "t'es ste n pros möt"; y la patrona ti â dé por sön tru da se mangé na pücia con marmelada.

Ida Zardini

Por i mendri. Le picio lu va a pieiores.

N dé dijea les picio lu a söa oma: “Encö ài pa tan na gran gola de papes”.

“Ah, va ma sön Büsc dal ega a te mangé pieiores y müies”, dijea la oma, “iu ne n'à pa scioldi da te cumpré papes por te paré la gola”.

Ensciö s'àl punsé le picio lu da ji sön Büsc dal ega y ea pié ia. Gnanca na condl ne tolêl, ciodi ch'al â la intenziun da s'les mangé dötes.

Al jea ben dassënn y debota y la gola gnea entrês maiù.

T'en iade aldil na té picia usc de na schirata sön en lén: “Olâ vâste pa picio lu encö con na té prescia”.

“Iu va a mo mangé na punza de pieiores y müies sön Büsc dal ega”.

“Pòi inèce iu gni con te?” “Po vi mefo, mo no che tö te mangi les plü granes”.

Ensciö êi belo de dui. Le lu se spazâ y la schirata i saltâ dô. Can che ai ea amez le tru, ài n pü palsé.

“Olâ jëise pa encö os dui”, ciarâ docà n té picio igl.

“I jun sön Büsc dal ega a se paré la gola”.

“Pòi inèce iu gni?” domanâ l'igl. “Po vi mefo inèce tö, stüfan, mo no che tö t'les mangi dötes”.

Le lu y la schirata jea tan das-sënn, che l'igl messâ mené desco n mat söes pices iames.

“Ai, tan stanch ch'i sun”, brunterâl, “pael mo bën la mëia da salté tlossö?” Al â paié la mëia.

Can ch'ai ea roës sön Büsc dal ega, êl n té bel lëde plén de pieiores y müies.

“Sën”, dijea le picio lu, “ch'i ne se stunse nia te tru; iu chei amez sö y os dui dles perts sö”.

Ai s'an â dütè trëi mangé na punza y s'â paré la gola. Can ch'ai ea pasciüs, s'ài sonté. “Tan bel ch'al é ste da gni con te tlossö”, dijea la schirata, i sperun madér, ch'al ne vegni nia la gana de Corn a se sprigo-ré.

“Po, no, no”, dijea le picio lu, “chël é belo ste tan dadio, chëra é belo morta, la gana de Corn, porchël podunse pa bën se ste sauri”.

Spo ài ciámó boü pa chë bela fontana y plan, plan ài mossü pié jö, ch'ai messá ji a ciasa.

Ida Zardini

Maester
Franz Oberbacher:
n. 1861 - m. 1937
söa fomena:
Anna Call de Josc
n. 1874 - m. 1955
fi: signor
Carlo Oberbacher
n. 1902 - m. 1969
a Al Plan de Mareo.

Jun cun la Santa

Al è i prüms agn, ch'i è a Antermëia. N dé d'isté, söl plü bel dl domisdé vägnel n té pice de Tru y disc: "La mama prëia, ch'i gnëis jö da n té berba cun la Santa". Iö pënsi sura: che pô pa

ester chësc berba? I resti sura pinsier. Pur ruvé n vare inant, damani: "Àra inèc dit, ch'i dô me tó l'Öre Sant?" "Noo, chël n'àra nia dit", respogn l'pice.

I vai te sacrestüa y me visti a

blanch, sciöch' al ê la usanza in-laota y l'pice Sepl va danfora cun la lüm. Ruvà jö al post, gnêi adincuntra, sciöch' al ê la usanza laota. I vai ite te stüa y, o gran morvëia, al ê n té berba cun la berba da bëch, ch'i â udü gonót a Pursentù, can ch'i studiâ, passân pur l'allee inanter i punè col ruchsoch söl spiné.

N dé passâl, püè vari dan da me, y incuntâ un o dui ofeziers.

Al alza la man y disc: Evviva l'Italia. L'ofezier, n bun cosce, ti dà na monëda. Instant arjunji chësc berba y diji: "Ah, evviva l'Italia?" Y vël lassura, pur mia morvëia: "No evviva l'Italia, evviva la sgnapa, evviva il vino!".

Chësc berba âi sëgn chilò dan da me pur i dé i Sacramènè y l'inforé pur ji ia in l'ater monn.

Can che an â düt fat ia, disc mëda Trinele: "Chësc berba unse bele n pér de dis chilò. Al se lascia düt ji sot, mëssun pa-

bëgn ciaré de l'cundü ite tla ciasa di berbesc a Piculin.

Mëda Trinele â instëssa na stüa de mituns - da catechist i ài albü scialdi diüè te scora - ara â ciámó albü lerch pur n té püre berba, pur sü ultimi dis.

Magari inè pur chël éra ruvada a na té alta eté. L'plü jonn de sü mituns, Stefo, de 53 agn, laurâ a Milan. Al ê gnü a ciasa da na süa só. Sëgn de messé urôl n pü daidé pro l'fëgn. Nia plü ausé alalt dla munt, ti àl dé l'bot söl laur y é mort. Insciö âl podü gni sopuli tla tera natia.

So fré Pire, l'plü vedl di 13 mituns, de 21 agn, è ruvé a Fiume tles mans di partisagn ala fin dla vera 1945 y n'é nia plü ruvé a ciasa.

Y sëgn pur l'stlü: L'berba tra-sferì ala ciasa de palsa a Piculin, è mort dô püè dis. Al dess ciámó avëi albü te tascia tan da se desgorje.

ac

Prozescium a S. Martin

Mariangel Clara, suldà talian in Albania. (da Lungiarü)

“Mi règn n’è nia de chësc monn” (Pinsiers dles meditaziuns de Mariangel Clara-Lungiarü)

“Mi règn n’è nia de chësc monn”. Chësta é n’afermazion, che Gejù à gonót fat ti sü trëi agn de vita publica.

“Al m’è gnuü dé vigni pudëi sö al cil y sólo tera. (Mt 28,18)

L’pudëi (potesté) de cherié. Gejù à suradöt la faculté de

cherié: de fa gni fora dal nia tröpes cosses, döt ñi ch’al ô. Chësc é n pudëi mâ divin, nia trasferibil y che degügn d’atri à, gnanca i anguli.

L’pudëi de cherié regardëia döt l’ester dles cosses.

Savun che l’sesto dé élé spo ste cherié l’l’uomo, complet y

prefet te vigni süa pert materia-
la y spirituala y fat secundo
l'pinsier de Dì: pur amé y survi
l'Signur pur döta la vita, l'cuné-
sce te süa virité, spo l'gode pur
l'eternité tl'atra vita.

Al é ste cherié l'unico om y
l'unica ëra, da chi ch'al dô pa
spo gni döta l'umanité destina-
da a populé la tera intiera.

Chësc unico pér, capolaur dla
creaziun, à ciafè da Dì vita,
sëns, facoltés materiales, ra-
jun, ciurvel, sciënzes, intégrité,
imortalité.

Inultima la scincunda dles
scincundes: la grazia.

Ales creatòres ti èle spo gnu
afidé l'pudëi de modifiché zer-
tes cosses da Dì cheriades, mo
mai de cherié val'o anienté val'.

Degügn n'é bugn de capì o de
splighé les grandëzes dl'univer-
s. L'luminùs de val.stères,
che va tan debota, mët inè mi-
lliardi de agn pur ruvé cina a
nos.

Insciö suzedel inè tl imen-
samënter pice monn, cun l'at-
tom y sües perts ciamó plü pice-
res. Vigni ann èle i sciensià che
ciafa sö particeles nöies tan pi-
ceres, che ares é bunes de pas-
sé inanter i crëp de nostes
munts fora ala velocité dl lumi-
nùs.

Ci n'en dì spo dles celules
dér complësses che é te nosc
corp, zënza baié dl ciurvel che
desmostra zenz'ater na tlera
origin divina.

Bele dal eternité esestëiel
tl'aria les ondes eletromagneti-

ches, che la jënt à impormó sco-
pri te chësc secul y che fesc da
suport pur les trasmisciuns dla
radio y televijiun.

Dì invijibl s'à fat udëi tl Mes-
sia, te Crist, nasciü dal Pere
dan la creaziun dl monn. "Dö-
tes les cosses cheriades tl cil y
söla tera, é stades fates pur me-
so de Vél. Tan chëres da udëi
co chërs nia da pudëi udëi"
(col. 1.15-16).

Gejù manifestëia chësta fa-
culté creativa tl domîn ch'alà
söla natöra col multipliché i
pans y i pësc, cun calmé les
tëmpêtes, cun fa udëi i verc,
col russurì i morè, col cunvertì
i pièiadùs, pur ej. Matî, Levi y
la Madalena. Pur so pudëi Gejù
é inèe ressurì.

Al à dit: "Pur chësc l'Pere me
ama, ciudi che iö dà la mia vita
pur indô ressurì. Degügn ne me
la po tó, mo iö m'la dà a me
instëss. Mi pudëi é de la dé y
de la tó indô (Gv. 10,17).

Pur chësta medema süa fa-
culté èle spo jü al cil ala prejë-
enza di apostuli, cun so corp glori-
ùs y lisier, dejlisé sciöche
l'pinsier.

Inultim Gejù à l'pudëi de res-
surì nosc instësc pur se fa tó
pert a süa gloria de ressurì.
(Gv. 6,39)

Nos odarun l'Fì dl uomo che
gnarà cun potënça söles neures
dl cil (Mt 24). "Sarun portà sö-
les neures dl cil incuntra al Si-
gnur pur resté dagnora col Si-
gnur" (Ts 4,17).

“Chi che mangia mia cér y bëir mi sanch à la vita eterna y iö ô l'ressurì tl ultimo dé” (Rm 8,10).

L'pudëi de insigné

Gejù à comané: “Purdichede l'Vangele a vigni creatöra, amaestrede döta la jënt y insigñede ala jënt döt ñi ch'i s'à comané.”

Chësta faculté de insigné apartëgn a Crist, dea ch'al é la parora dl Pere te chël che döt é gnü fat y é n spirit dër nët che se fesc udëi süa sostanza (Sap. 7,26). “Löm che slumina a vigni pursona che vëgn te chësc monn” (Gv 1,9).

Vël su é l'maester, a chël ch'i mëssun ti ji dô. “Al ne se dess nia gni dit maestri, ñiudi che un su é osc maester, Crist” (Mt 23,10).

L'Vangele é na funtana d'ega dër nëta y via, a chëra ch'i mes- sun demistrù ji a imparé l'tru strënt che se porta ala salvëza. Dal vangele ne pôn nia tó ñi che plësc y lascé ñi che ne plësc nia. La verité é üna sora che ne fesc nia cunfuiun.

Chi che crëi, sarà salvà y chi che ne crëi nia, sarà cundannà. Sce Chëlbeldì à la possibilité de salvé chi che é in buna fede tles atres religiuns, élle inçè vëi che “Al n'é nia sot al cil n n'ater inom, te chël ch'an pòis ester salvà”. (At 4,12).

Pudëi de giudiché

L'pudëi de giudiché ti alda a Gejù impröma de döt, dea ch'al

é Dî. I salmi y i atri libri ispirà se prejënta gonót Dî sciöche giudice: “Dî é giudice iüst y sterch” (Sal 7,12), che ne se lascia nia ingiané dales aparënzés, mo al vëiga ñina ite insom l'cör (Salm 16,7).

Mo l'pudëi de giudiché ti alda a Gejù inçè sciöche uomo. “L'Pere ne giudichëia degügn, mo al à surandé vigni giudiz al Fì, purchël che düt onorëis l'Fì sciöche ai onorëia l'Pere” (Gv 522).

Nos un l'plü alt prou, che é bun de cumpatì nostes deblëzes, ñiudi che al les à porvades dötes a nostra somianza, zënza l'picé” (eb 4,15) impò ne Ti sciampa nia a so giudiz perfet. Chësc pudëi ne vëgn nia tan atué tl temp prejënt, olà che l'furmënt mëss crësce cun la roura, mo bëgn ala fin dl temp, ñiudi che Dî n'à nia mené so Fì tl monn pur giudiché l'monn, mo purchël che l'monn se salvi pur meso de vël (Gv 3,19).

Tl temp prejënt Gejù manifestëia suradöt süa paziënsa y misericordia, süa forza de cunvertì, so intënt salvifich. Pur chësc dijel: Iö ne giudichëi degügn (Gv 8,15). Impò: “Chi che ne crëi nia, é bele cundanà, ñiudi ch'ai n'à nia cherdù tl'inom dl Unigenito Fì de Dî” (Gv 3,20).

La löm che vëgn da Crist é tan grana y via che a na moda o a l'atra arjunjera vigni pursona.

Esercizi ales fomenes a Corvara dan tröc agn

Gejù instëss splighëia sciöche al se prejëntarà l'giudiz final: "Dailò l' Fì dl uomo gnarà te döta süa gloria, cun düè sü angiuli y se sënterà söl Tronn gloriùs.....(Mt 25,31 y in.). dailò ne saràl nia plü da contesté, mo al gnarà la despartida di bugn dai rî.

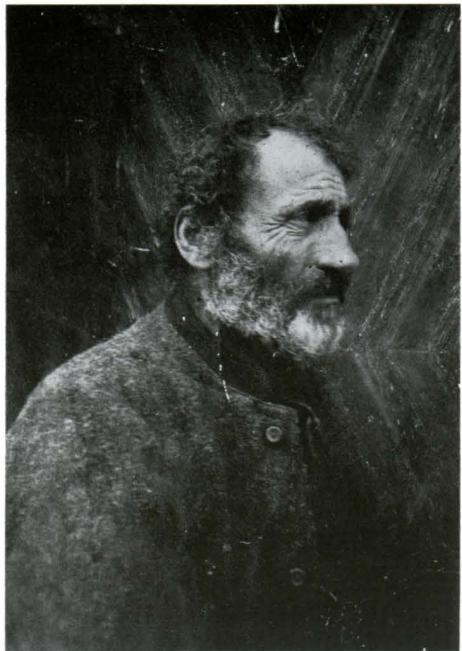
L'pudëi de fa leges.

L'giudiz final se fundarà sönna mosöra: la ciarité. Gejù se fesc plü ejëmpli. "I à fan y m'ëise dé da mangé y in..."

La ciarité é l'anima, la rëisc de döt l'comportamënt cristian y nos sarun giudicà sön l'amur ch'i un pratighé a Chibeldî y al proscim.

Tla vedla alianza Dî à insigné ala jënt la giustizia spezificada ti 10 Comandamënc. La giustizia é la fundamënta dla ciarité. Purchël disc Gejù: "In verité se diji, che denant ch'al passi l'cil y la tera ne tomaràl n punt su dla lege (Mt 5,18). Al disc: "I ne sun nia gnüi a to jö la lege, mo a la completé" (Mt 5,17).

Tla purdica söla munt âle dagnora metü dant de fa l'bëgn y no de fa nia l'mal: Beaç chi che mostra misericordia, beaç chi dal cœur nët y in..."Uréi bun a üsc nemîsc, fajéi dl bëgn a chi che se fesc dl mal. Desses ester perfecè sciöche osc Pere che é sö al cil" (Mt 5,38).

Pire Clara y n n'ater berba da Lungiarü

Dî à fondé l'monn sön leges dër sterseces che regulëia vigni cossa y mantëgn l'ordin inanter döta süa creaziun. Punsun mâala lege dla gravité.

Ala creatöra cun ciurvel Dî ti mët dant n ordin moràl scrit te süa cosciëenza.

Gejù é gnüi a deté t'en modo plü tlêr y inconfondibl la lege dla giustizia y dl'amur cina a sües extremes conseguënces. “Un su é l'legisladù y l'giudice” (c 4,15).

Les leges umanes à sües fundamëntes sólo la lege divina, mo gonót la lege umana é vercia y vëiga mâ da un n edl y vëiga mal dal ater.

L'pudëi de santifiché

La soma de sües facultês Gejù la esercitëia pur se fa sanè y cuntënè sciöche vël.

La santité apartëgn a Chélbeldî y tla plëna configuraziun cun Gejù.

L'aleanza cun Chélbeldî, cis la nöia aleanza, se cunsagrëia a Dî. Chi che l'Pere à destiné, te süa prejënza, àle inèe predestiné a ester conform al imagin de so Fì, pur ch'al side l'pröm inanter tröc fredësc” (Rm 9,29).

L'pudëi de santifiché ti alda a Gejù, dea ch'al é Dî: vël sciöche l'Pere s'inviëia a “ester sanè sciöche iö sun sant” (Lv 11,44), mo al ti alda inèe tla

forza de süa umanité, che é strumënt de santificaziun, dea ch'ara é sostazialmënter unida al Verbo de Dî.

“Gejù se santifichëia cun la scincunda de so Spirit Sant rogherü sön nos da so cœur dauri” (Gv 7,37).

L'apostel insëgna: “Nos dütè col müs descurì sunse n cheder dla gloria dl Signur y gnum transformà te chë medema sumianza, tres plü luminosa sciöche opera dl Signur che é spirit (2 Cor 3,18). Funtana de nostra giustificaziun é l'sanch de Crist spanü sólo crusc” (Rm 5,1).

Pur chësc sanch Dî se reconzilëia col Pere con la mort de so corp pur se fa cumparì dan da vël sanè, zënza maçia y zëza stortes” Col 1,2).

Al se santifichëia cun so ejempl: “Imaparede da me ch'i sun morjel y umil de cœur. I s'à dé l'ejëmpel, purchël che sciöche iö à fat, fajëise inè os”.

Al se santifichëia cun sü Sacramènè, cis cun l'Eucaristia. Al disc: “Sciöche l'Pere, l'vi-vënt, à mené me y iö vir pur l'Pere, insciö chi che mangia de me, viarà pur me” (Gv 6,57).

Chësta comuniuun de vita cun Gejù oress se configuré a vël, ciudi che: “Chi che se unësc al Signur, fesc n spirit su cun vël”.

L'apostel pô veramënter dì: I ne sun nia plü iö ch'i vir, mo Crist che vir te me. (Col 2,20).

Al se santifichëia cun la Dlijia, che é so corp: “Crist à amé süa Dlijia y à dé vël instëss pur vëra, al fin d'la santifiché”. Gejù se santifichëia inè cun ste

inanter nos. Olà che dui o trëi sarà unis te mi inom, sunsi iö amesa vëi” (Mt 18,20).

Pur döt chësc vëigun, che Gejù é essenzialmënter amur.

Can che al se n'à intenü, che i sü dla Palestina uró l'fa re, â Crist testimonié che so régn n'ê nia de chësc monn, cun s'en sciampé da su sön munt (Gv 6,15).

“Este tö re” ti damana Pilato. Nos dessun tres perié, ch'al vëgnes so régn.

NB.: An à lascé fora les ultimes righes de chësta meditaziun dl scrivan Mariangel Clara, ciudi ch'al é plülere n resümë di pinsiers da denant.

Chësc desmostra indô, ch'al é inè aldédaincö jënt nia studiada che pënsa dër sot ales gran virités de nostra santa fede. Purchël él inè gnü stampé tl Calënder chësc artichel. Al ne dess nia ester na purdica, ciudi che t'en calëner ne fejun nia purdiches; ailò scriun stories y storia, val'pur l'aurela cõrta pur gragn y pici, insegnamènè de cultura, de agricultura, liondes y insciö inant.

Purchël n'é chësc artichel de Mariangel Clara nia miné sciöche purdica, ciudi che l'calënder n'à degüna autorisaziun da purdiché, mo al dess ester n ejempl de sciöche vignun pudess fa sües meditaziuns sön verités de fede, sön la Sacra Scritöra o sön argumènè religioji.

Chësc NB. dla redaziun à messé gni fat pur spligaziun.

Döes monies de Schlesien

Tratan l'ultima vera êle ruvé a Pursenù döes jones da Schlesien, fies d'en gran paür. So doväi ê de fistidié pur la mangaria dl'armada tudëscia, che ê ruvada t'Italia.

Chësc repart s'ê stazioné tl cunvënt dles "Englischen". Chëra che manajâ l'organizziun y che ê dër buna da comané, â inèc daidé l'cunvënt cun ti lascé passé tröpa mangeria ales monies, che â laota veramënter la meseria.

Plü tert chësc repart s'ê spossté jó pur l'Italia. Can che la vera ê stada ruvada, chësta ex "suldara" Emma Jonas, che ne urô savëi nia dl comunism zënza Dî, che ê ruvé adalerch cun l'armada ruscia, n'â plü nia da chirì te süa Schlesien. Insciö éra gnuïda cun süa só tl cunvënt dles Englischen a Pursenù, olà ch'al ê inèc valgùnes monies badiotes.

Trames döes chëstes jones é spo gnuïdes monies. La jona Emma n'è pa nia jüda te cunvënt pur l'luminüs d'en tranì. Bëgn tröp âra messé scampì inanter la cherdada de Chël-

beldî, süa sterscia personalité tudëscia y la vita dl monn.

La monia Emma s'â cumpor té dér bun te cunvënt, tan che tosc éra gnuïda litada superiora y spo inèc "uma generala" dles monies. Ara â qualités de "capo" y s'intenô de döt, inèc pur les scores altes, che éra â fat da jona.

L'fabricat dl cunvënt âra inèc struturé cun fa ciameses singu-les a sües monies. Mo impò éra de bun cœur, na monia de orazium y de gran uniun cun Chëlbedì. Dütc ti urô bun.

N iade, che ara ê bele monia, âra ciámó urü ji fora a udëi süa ciasa. Ruvada fora éra, nia vistida da monia. Dala jënt furesta, che ê söl lüch, n'êra nia stada tuta sö bun. Despazé s'âra dadî, che vëra n'urô pa nia, mo mâm udëi ciámó n iade la ciasa, che ê stada de so pere.

La só de chësta monia famo-ja, che ê bëgn scialdi plü ala buna, é dadî morta. La monia Emma à sëgn 85 agn y vir te cunvënt dles Englischen a Maran y laora ciámó valch.

Mariangel Clara -da Lungiarü

U'au! Förm.

Pliscia
Foto Hans Pescoller

**POR LE
CALENDER LADIN 1995
DON FRANCO (+ 22.08.1994)**

Don Franco cun siur Matio Rigo y siur Bertrand Vallmann - 1946

Don (Giuseppe) Franco se meritá, secundo me, en post ince tal Calender ladin, pro plü raijuns:

- al è sté trec iadi te nostes vals a tigni conferénzes, iornades de "ritiro";

al a daidé plü stoděnč ladins, spezialmonter chi co a stüdié te ciüté (tal GimnasioLiceo statale): mons. Angel Dapunt saa da cunté trep de don Franco, i ponsi spo a don Oreste Chizzali, a chel co scrì cöstes lignes, a siur Sepl Granruaz y ad atri. Al se tolea ince sora dles mitáns ladines con gnéa te ciüté a sorvì, al sáa dé de bogn conseis y ea der chirì desco confesur.

Don Franco - ensciö gne - 1 da düc nominé (por dert ésson mossü dì: mons. dott. G. Franco, Prelat, Canonico dal Dom da Porsenù etc.) ea nasciù ai 25 de november 1894 te Carenzia (Kärnten) so pere ea en "impiegato" da Rovigo, söa oma ea boema.

Doo le 1900 è la familia gnüda a Porsenù, Giuseppe a stüdié y è gnü consagré preo l'an 1917 con siur Degan Rubatscher.

De fata l'ai motü terzo capolán da Porsenù por les families y i laoranč taliagn co ea tlo Porsenù. El s'a dé dasénn da fà por abiné na picia comunità de fedei de lingaz talian, mo don Franco se tolèa sóra de düc: taliagn, todesc y ladins. Chi co ea te na dificoltè, aldìa gonot di-

jén: Va ma da don Franco! (desco tla Genesis: Ite ad Joseph)(Gen.41.55).

Iu m'al recórdi desco catechist(a) tal Ginnasio (te Plaza dal Dom): al ciaráa da nes dé na istruzion religiosa adatáda a nos studenč, al saa da porté trec ejempi entressanč.

Soradöt m'al recordi te so confesonál tla dlilia dla Ploania (Pfarrkirche): sön so confessional steel na zetola:

Italiano Deutsch Englisch Francais Slovensko! Don Franco ea vigne dé da ciafé te so confesional, al ea trec chi co jea da el a se confessé y al è sté en bun ponsier de meter, sen da söa Messa de sopoltöra sön so confesional so retrat y en bel straus de ciöf düc saa che el a passé trepes ores te chel post.

Don Franco gnea aldì ien desco pordicadù: so lingaz ea sciopl, tler, saori da capì, val iade eel trep tler, mo an sáa ci che el oréa nes dì - degügn ne n'ea por chel ofendüs.

"Al ne mo plesc nia la maniera desco trec va encö te dlilia: sce ara va bun, fejai na picia reveronza, spo se sontai atíra te na proca, desc'an fesc t.en teater o tal chino; ai ne ponsa nia che te dlilia el ince le tabernacol!"

"Al n'è co va ales sopoltöres con les mans ia doo le spinè (dietro la schiena), dlun ciacolén: chi n'a nia bria da gnì a mia sopoltöra (quelli li dispenso sin

Dala Mëssa novela
de siur Rigo 1946
Al è l'scrivan dl artichel
a Don Franco y
ségn professer tl Vinzentinum

d'ora dal venire al mio funerale).

Trec agn aal dé fora en foliet por i fedei de lingaz talian: L'Angelo della Parrocchia: Al le scriéa feter döt enstess, al ciaráa da ensigné, da to posizium dant ai problems de nosc tomp; sö l'ultima plata meteel dagnóra val "barzellette" picies matades che jont ess ince val da sla rì.

Der a cör stea a don Franco i pici: al sáa dai to te söa maniera y al a scritt y comabtü che la próma Comegnun dai pici ne

vegni nia sbürlada a plü tert y al saa sogü porciodi. Al se toléa sora dai laoránç (operai), de chi dla miseria, al jea trep dai amarés: canche al gnea cherdé, tolél söa roda y atira el sön le post: Al jea a ciafé chi co èa sarés ia, da Nadé i tignil enlò na Messa y i déa val scincúndes.

Tai agn dal tronta al gonot daidé fora chi co ea te difficoltés con les autorités (fascistes): na parora de don Franco metea a post trep!

Der a cör ti stea ince i prei: al a trec iadi dé curs de Eserzizi

Don Franco 50 agn prou cunchi dla 1. santa Comuniun a Porsenù

por prei; al a scritt, apostà por i prei, trei pici libri; ön porta le titul: "Tre minuti per me"; cösc è scritt por chi prei co a trep y massa laur: empò ne déssai nia lascé fora la meditaziun: chera adórai por podei laoré por les animes.

Söa vita privata ea der sciampa: al viéa con söa so Maria, na maestra en ponsiun, co i fajea da cöga. En iade che al messaa jì a Roma con la ferata, l'à chel co dea fora les chertes a la staziun da Porsenù damanè: Che classe? Y don Franco: La terza poiché non avete la quarta!

Döt l'an éel tlo Porsenù, dagnóra ince disté. En iade che iu gnea de mies vacanzes, i ai dit: "Ma don Franco, anche Lei do-

vrebbe prendersi almeno una settimana di ferie" (y i a dé dant Mitterbad éte en Ultn). El m'a respognü: "Quale albergatore va via quando ha i clienti in casa?" el ponsáa a so laur, spezialmónter te confesional, con i foresti co ea a Porsenù.

Dal 1986 è morta söa so y don Franco a ciafè en post te ciasa de Palsa (Bürgerheim). Chisc ultimi agn a lascé söes forzes dal spirit dagnora plü doo; al è gnü sochedì con amur, pazionza y respet dal personal y da plü volontari.

Trei mensc denant c'al compiss i 100 è don Franco mort, ai 22 de agost. tla Ciasa de Palsa da Porsenù.

Don Franco dijô
gonòt ai geniturs:
“Una delle grandi gioie
per me è: dare
Gesù Eucaristico
ai bambini

Söa mort y söa sopoltöra a mostré tan che el ea stimé da düc: da taliagn y todesc y ladins, da jont alangrana y da jont sciompla, da vedli y da jogn.

Ci che iu a scrit è sogü püc de söa gran ativité: al ea veramонter “instancabile”. Che al palsi tla pesc dal Signur, che el

a dagnora encündé te scora y sön greda, che el a sorvì con tan de fede y de zelo.

Che nos le recordúnse con reconociónza y che tolúnes a cör ci che el nes a ensigné con söa parora, con sü scrić y con söa vita al sorvisc de düc.

R.I.P.

25. Nov. 1984. Mons. Franco: 90 anni!

I vedli Sanç deimprò da nüsc paîsc (dal 300 al 1300)

San Ċiascian viô dô la lionda incér l'300. Al ê plütosc miscionar co vësco. Al ê ativ tla val dl'Isarch y sön Jeunn. Paré demez da ailò, àl fat a Imola mae ster de scora. Al gnê martorjé da sü scolari baià sö impizà dai geniturs pagagn.

Tl dom da Pursenù él na gran pitöra de Paul Troger, che mo stra l'martire s. Ċiascian (tla

capela a nord dl dom). A La Val él da udëi na pala d'alté dla dlijia vedla che sëgna l'martirio dl Sant (pitüra de Renzler).

San Vighile viô circa 100 agn dedô. Al ê nasciü a Roma. Süa uma Maxenzia gnê venerada santa. Dô ch'.al â fat i studi ad Athen (Grecia), él ruvé cun i sü a Trënt, olà ch'al ê bele na comunité de cristiagni.

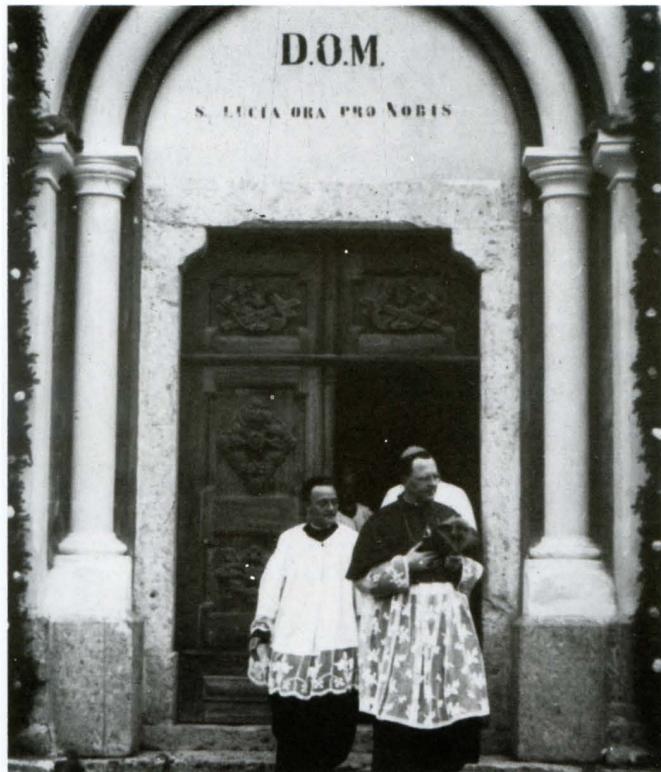
Don Franco col Primizant sign. Mattio Rigo

Pur süa gran pieté y sapiëenza - al è ciámó jonn - él devënté vësco dla cité. Vighile é gnü istruì da s. Ambrojio, vësco de Milan, pur süa attivité.

Tröc cristiagn da inlaota se dê ciámó jö cun la eresia de Arius (=Gejù ne n'é nia fi de Dî, mo creatüra de Dî). Sön süi iadi pur cunvertì i pagagn él ruvè fina incér Kaltern d'un n vers, y jöpert ciña Verona y Brescia, olà ch'al à fat in döt 30 dlíjies. Tla val Rendena, nia dalunc da Tione, àl batü jö na statua d'en idolo, tigni dër alalt dai pagagn. Chësc fat à dessené la jënt pagana talmënter, ch'ai l'à lapidé a mort. Cun Vighile él ciámó trëi atri misionars dla Val de Non che laurâ pur la cun-

versciun y l'ann 397 martorjà, vitimes dl sënn di pagagn. Ai a inom Alexander, Martyrius y Sisinius. I cristiagn à tosc ciafë da papa Innozenz I. la lizëンza de veneré Vighile pur n Sant. Plü tert él devënté patronn dla Diozeja de Trënt.

San Romedio. La lionda l'laschia ester da Thaur dlungia Hall (Dala). Al jê pur Sanè a Roma. Zruch da Roma, se periâl dal vësco da Trënt n post da pudëi fa l'Eremit. Dô che al ti à scinché so avëi ales dlíjies da Trënt y Augsburg, s'âl lascé jö dlungia Tavon da San Zeno, t'en post salvare cun sü compagns y fa na vita de penitëenza. Sura süa fossa él gnü fat na dlíjia. Plü tert, dô l'1100 él gnü fat

Vijitazun pastoralal
dl vësco
Mons. Ujöp Gargitter
a Lungiarü l'ann 1956

5 dlijies insuralater. A chësta moda êl devënté San Romedio n santuar singular. Diversces sües relquies é gönüdes trasportades al convënt Georgenberg tl Oberinntal. Tröpa jënt jê ailò a perié y inèe in prozescium.

San Ingenuin.

É ste vësco a Jeunn, scri un, tl secul otavo. Al n'è nia l'pröm vësco de Jeunn, mo l'pröm de chël che la storia sà da se cun-té. Ingenuin viô l'ann 550. Al è n tëmp de gran sotessura. An ti disc "Emigraziun di populi". Dal alta Italia gnél sö i Langobardi, plü sigü ocupâi inèe la bassa val dl'Isarch. Dal 590

gnél i Baiuvari dal nord, se fajò patruns de Pursenù y dla val de Puster. Ingenuin n'â na goba. Gnü paré inmalora, se tignöl sö tl Patriarcat de Aquileia. An arata, ch'al side indô gnü zruch y é mort y sopulì a Jeunn. L'ann 977 gné l'scagn dl vësco trasferì da Jeunn a Pursenù. S. Ingenuin vëgn veneré dedô patronn dla Diozeja.

San Albuin, oriundo da na familia potente dla Carëntia, à rigiré la diozeja bëgn 30 agn, zirca dal 977 cina al 1006 cun gran pieté, sapiëンza y forza dal alt. Süt studi âl fat tla scora dl Dom a Pursenù.

Dala mëssa
novela de siur
P. Fidelis Pezzei
a Lungiarù

Albuin godô gran stima dai imperadûsc Otto II. y san Heinrich II. Chisc ti scincâ a la dlilia da Pürsenù possedimènè jön Carëntia y Krain. Inè Albuin la daidâ cun scincundes y mer-canzia. Dô süa mort (+1006) gnê Albuin tosc veneré pur n sant, sciöche i scriè dl secul 11 y 12 atestëia.

L'plü dëida dô süa venera-

ziun l'beat Hartmann. L'ann 1141 fajòl mëte les reliquies de s. Albuin pro les atres söl gran alté y l'nominâ terzo patronn dl Episcopat.

L'beat Hartmann

Hartmann è da čiasa a Passau. Ailò âl fat 15 agn de studio. Al è ste degan tl dom da Salzburg y probst te dui cunvënè. Bëgn 24 agn él ste söl scagn dl

vësco da Pursenù. So gran merit é de avëi fondé te chë bela conca da Neustift l'convënt di proi de s. Agostin. Hartmann s'â porvé cun gran zelo de reformaté les còres d'animes dla diozeja. Al é inèe ste in buna relaziun cun l'imparadù Friedrich I., tan inant ch'al è ortodox. L'beat Hartmann é mort l'ann 1164 in conzet de santité. Plü co ater vëgnel veneré ti convénç de s. Agostin. Chësta veneraziun à l'Vatican aprové l'ann 1784.

San Valentin, prüm vësco de Passau y apostel dla Rezia. Nasciü te Nederland. De süa vita da jonn ne sànn nia. Deventé prou tla Gallia o al Rhein, rovâl a Passau in cumpagnia di legio-

nars romans. Süia ativité ne n'à degun suzess a savëi, da olà ch'al gnè adalerch. Purchël passâl i jûs y jê a Roma y se perié la benedisciun dl papa s. Leo. L'papa ti fajô coraje y l'ortiâ dànü tl païsc de Passau pur purvé de convertì la jënt cun düit ales dificultêz y i impedimènç. Mo inèe chësc iade tomâ la parora dl prou sön funz da peres y süa parora ne gnè nia tuta sö. Pur mancanza dl suzess âl pardü l'coraje y se metô indô n iade sön tru da passé les alpes y al jê a Roma a perié che l'papa ti dess n n'ater tô de païsc da lauré pur l'bëgn dles animes.

Leo ti respognô: Tëgn dür, a so tëmp portarà to laur frùc. Chësta ota l'â l'papa cunsagré

Fam. Comploy da Ciampëi - La Val - döt èiantadüs

Berba Moro cun sü mituns - da La Ila

vësco, al fin che l'opera miscionaria jiss damì.

Zruch da Roma, se prodigâ Valentin damü, incorajé dala parora dl papa. Inant s'él slarié fora deplü l'eresia di ariani.

Al savëi che Valentin jê tan a üna cun la Dlijia da Roma, â i ariani impizé sö i pagagn da ji cuntra de él y insciö él gnü maltraté y paré fora de cité.

Cun la ria löna, mo nia descorrajé, lasciâ l'vësco la planüda y jê pur i posc dles munts a mëte man da nü. Pur i sciampé ai Hunni y ai Germans, jê milesc de pursones pur les valades strëntes y èrtes de Graubünden

y Tirol. Ailò jê l'sant dan post a l'ater y ciafà jënt che ascutà sö süa parora. Chilò portâ süa parora früt. Insciö ê Valentin deventè l'apostel dla Rezia. Can ch'al à consumé sües forzes, s'ê lascé jö a Mais dlungia Maran y viô te na picia ciamena t'en ciastel. Al â fat sö na capela y n cunvënt. So inom de sant tirà adalerch tröpa jënt, che ti damanâ dô na buna parora yn cunsei.

Valentin é mort l'ann 475, sopoli tla Zenoburg a Mais, plü tert a Trënt y l'ann 769 é les reliquies trasferides a Passau söl ordin de Herzog Tassilo III.

S. Valentin vëgn veneré patrun di tiers y dla jënt che passa i gran jûs dles munts y cuntra chël mé, ch'an i disc mé de san Varentin.

San Corbinian

Al è l'pröm vësco da Freising. A Sançiana él na süa pitüra de Michael Pacher. Nasciü incér Paris, se dejiderâl dassénn na vita d'uniuun cun Chëlbelldû: purchël s'âl trat zruch a vire cun süi cumpagns na vita de penitènza. Jü pur Sanè a Roma, se tignîl sö daimprò dal Dom de s. Pire. Tosc â l'papa cuneisciü les gran facultês dl zelant servo de Dî. L'papa l'à cunsagré prou y l'à ortié misionar zruch te Bayern pur cunvertì la jënt. Bëgnodü dal Herzog de Bayern, purdicâl la parora de Dî cun sapiënça y bun suzess y cunversciun de jënt. Indô a Roma dal papa s'êl fermé a Mais, olà ch'al chirì sö la fossa de san Valentin y se prodigâ pur süia veneraziun. A Kuens âl fat sö n pice cunvënt, mo invié y perié plü iadi da Herzog Grimoald, ruvâl indô a Freising. Te chë viginanza purdicâl ai pagagn cuntra superstiziun, strinèc, ignoranza religioja y vizi. Pur ti fa ligrëza al amich prou, ti â Grimoald cumpré n lüch a Kuens sura Maran.

Val'agn â Corbinian ciámó lauré a Freising. Ailo él mort l'ann 730 y sopolì tl dom. Plü tert trasferì a Mais, spo cun les reliquies de s. Valentin a Trënt y Passau. Ala fin dl 800 indô zruch a Freising.

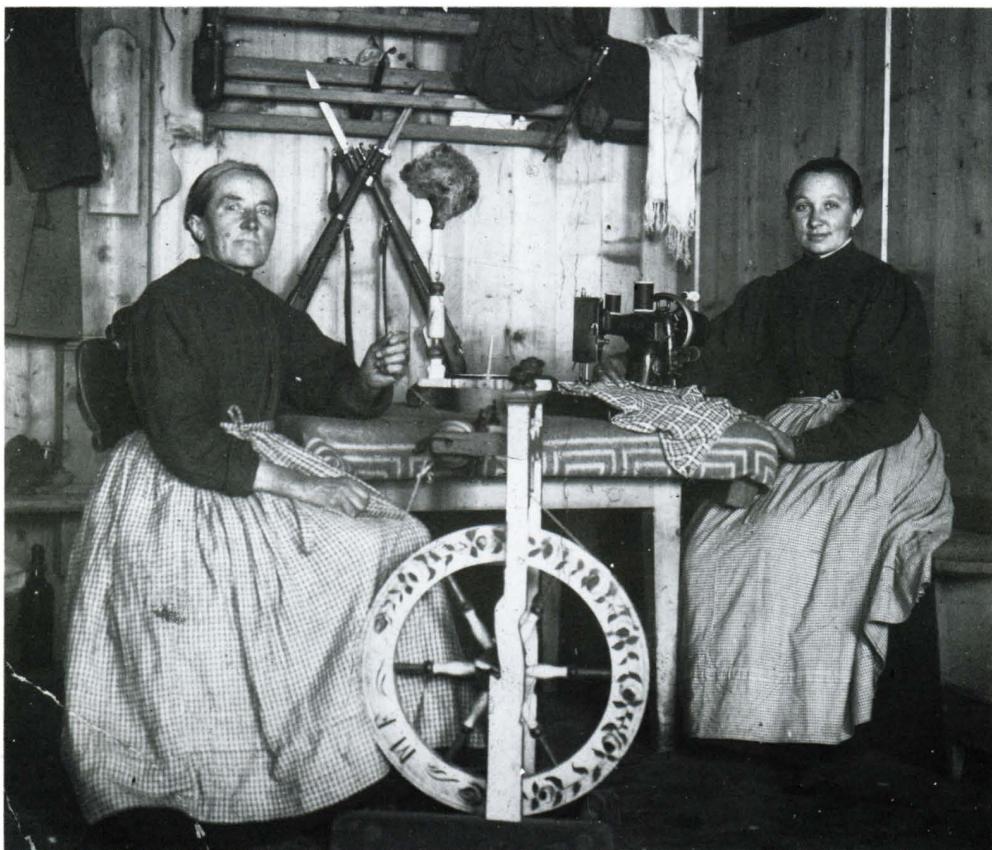
San Florino da Matsch sön-som Vinschgau, plovan da Remüs tl Engadin.

Süa vita é plëna de liondes. An ne sâ apëna, te èi secol ch'al é nasciü. Dô la lionda él nasciü da geniturs ingleji. Süa uma è na giüda che à tut sö la religiun catolica.

Gnon zruch dan pelegrinasc da Roma, dessi ester arsîs a Matsch. Ailò fossel nasciü l'pice Florino. I geniturs ti â surandé l'educaziun al prou Alexander da Remüs. L'pice chersciô sö pros y de timur de Dî. Al é deventé prou. Süa vita è plëna de bunes operes de misericordia, ch'al suzedô inè miraculi. Dô la mort de so educadù Alexander, fajô Florino inant da bun famëi a Remüs.

Dô süa mort godôl imprüma gran veneraziun da pert dla jënt, mo spo, insciö él writ, gnêl plan, plan, desmentié ia tal-mënter, che süa fossa è ciñamai jüda desmentiada y pordüda. Trëi iadi â Florino pese sura tl sonn al prou da inlaota, Satur-nino, che al renovass l'record y la veneraziun. Insciö ân indô ciafè la fossa dl Sant. An l'à daurida y â ciafè l'corp intat. Da l'porté te dlijia gnêl varì amarà y al se cunvertì pièiadùs y jënt gnê indô pur Sanè da süa fossa y sües reliquies.

Da seculi incâ vëgn san Florino veneré cun l'martire san Lui-zius, patronn dla diozeja da Chur-Coira. Dô l'1550 toma l'Kanton Graubiünden jö dla fe-

Les mèdes da "Ai Sanè" sö Corvara che fira

de catolica y cun chësc jê pur-düda ailò incè la veneraziun dl Sant. Tan plü se cunservâ süa veneraziun a Matsch y incëria. Ailò gnël trasferì les reliquies a la dlijia da Matsch, che è bele da mët man incà dedicada a s. Florino (fata l'ann 1500).

L'ann 1856 ti él gnü fat a s. Florino na gran festa pur recordé i 1000 agn de süa mort. A Matsch él ciàmó extra na capella in onur de chësc sant y ailò

él les cöres, ploanies de vijanza che va vigni ann cun crusc.

Beat Heinrich da Balsan Al è nasciü l'1250 da jënt dala meseria. Da sü geniturs àl albü dër na buna educaziun. Al è deventén jonn model. Al è n scëmpl laurant de bosch. Cun chël se tirâle l'vire cun süa fomena y l'möt. Al ne savô nia da lì. Al se n'è jü da Balsan y viô cun süa familia daimprò da Treviso. Che cité comunicâ de trafich cun Balsan. Dô la mort de süa

fomena viôle te na ciamaena pícerá y scüra, che n' avocat da scioldi ti à dé pur alberch. Heinrich lovâ da doman adora pur pudéi tó pert a de plü mësses. Te süa veciaia, ch'al n'ênia plü bun da lauré, viôl de limojoja. Tl medemo tëmp cundijôle na vita da penitënt. Al durmî, pôn dì, sön na brëia, portâ na ciameja groia y jinâ tröp. Te dlilia stèle te val'piz cun la spater-nöra. Al jê vigni dé da na dlilia a l'atra. Sce la porta è sarada, s'injlenâle jö y periâ cun tan de devozion. Plan, plan, êl düc che l'cunesciô y l'aratâ n sant. Süa mort tla zela ai 10 de jügn 1315 ti à fat a jënt na gran impre-scium. Na fola de jënt y düt l'cle-ro dl dom à tut pert ala sopoltö-ra. N zot è varì t'en momënt dlungia l'scrin de mort. Sön chëra urô jënt fa sburlé la sopol-töra. Ai urô udëi, toché y ciasfè n record: Cun la forza di poli-zisè ân cundüt l'cadaver tl dom, à ciavé na büja, l'â lascé jö y à metü na grata suraia, che jënt pudess l'udëi. N n'edema alala-lungia gnê jënt a udëi l'mort. Dui dis rogorôl sanch fora dl corp; al gnê pié sö y porté ai amarà. Al suzedô tröc miraculi. Dô 8 dis gnê l'mort sopolì ame-sa l'dom. Da na comisciuun ri-sultâle 349 amarà varîs pur mi-racul. So corp é sëgn en alté dl dom. L'prozess de beatifica-zion l'ann 1881 gnê desturbé gauja na vera nanter Treviso y Venezia. Le reliquies s'é bëgn mantignides. Al è da capì, che

l'inom dla santité de Heinrich rovâ inè a Balsan y pur l'Tirol y al gnê jënt da so alté a l'vene-ré.

Cënt agn dô êl gnü fat sö al Heinrichshof (BZ) na dlilia in onur dl Beat, olâ ch'al è inè rové les reliquies.

Benedict XIV à testemonié la venerazion publica pur Treviso, Pio VII. l'à dej lariada fora inè pur la diozeja de Trënt.

L'beat Heinrich è un de chi sanç, olâ ch'an à notizies sigüdes de süa vita y di tröc miracoli dô süa mort.

Santa Notburga, é nasciüda a Rattenberg sot Desproch da bugn geniturs. Ai l'â trata sö sciöch'al alda. La möta è devo-ta y prossa, in modo particular âra n bun cœur pur la püra jënt.

Ara è deventada fancela y spo-cöga pro i ciastelans de Rotten-burg dlungia Schwaz. Cun gran sodesfaziun pudôra, cun la li-zënsa di patruns, ti dé i avanc de mësa ai püri, de chi ch'al n'ê tröc purincérch. Dô la mort dl grof y la grofa passâ so avëi a so fi Heinrich y süa fomena Otilia, mo chi à n n'atra idea.

Notburga messâ ti dé i rescò-dles spëises ai porcì. A chë moda, sc'ara urô avëi valch da ti dé ala püra jënt, messâra se l'sparagné jö de süa boëcia. La sciora, a udëi val'de té, s'ê tan dessenada, che Notburga, cun la lizënsa dl patrun, é gnüda la-scia ji demez.

Notburga à tosc ciasfè n post pro n paür da Eben dlungia

Achensee. Tl contrat s'âra sciacaré ite, ch'ara pudess les sabedes y les vöies dles festes, al soné vöies, lascé de lauré, mête demez la sojura y se dediché ala preghiera.

Na sabeda, che l'patrun urô ruvé l'laur te ciamp y udô che la fancela â metü la sojura da na pert, s'él dessené y la comanâ de lauré inant. Notburga tulô spo la sojura tla man, la tignô pur aria cun i edli al cil y dijô circa chëstes parores: "Sce l'Beldì é intenü cun èi ch'i à fat fora col patrun, spo dess la sojura l'mostré." Ara tirâ zruch la man y la sojura stê pur aria zenza la tignì. L'paur spurdü da chësc fat, se tignô da sëgn inant a èi ch'ai â sciacaré.

Y jënt ê tosc gnuüs al savëi y tignô Notburga pur na santa. Inant s'él amaré la sciora dl ciastel de Rottenburg. Notburga jê a la ciafé, la sciora cunfessâ ite so tort. Notburga l'arjignâ ca a fa na buna mort y spo êra indô jüda zruch a so post. Heinrich, l'ciastelan â na desfurtüna indô l'atra. Al s'â lascé ite te veres

yâ na gran purdüda. Sëgn cunesciôl che la furtüna y benedisciun l'â tralascé dô ch'ai nânia plü Notburga te ciasa.

Purchël la periâle, ch'ara gniss indô te ciastel y fajess sciöche denant. Al è l'ann 1293. Notburga è gnuïda y pudô partì fora limojina ala püra jënt. La benedisicun è ince indô da ciasa. Notburga è d'ejëmpl pur düc chi de ciasa. Insciö âra ciamò survì 20 agn ciina a süa mort 1313.

Las fossa de Notburga è a Eben tla picia dlilija de s. Rupert dan alté. 120 agn dô è chësta dlilija gnuïda renovada. L'ann 1718 ân tut fora les reliquies y informides. 1862 â l'papa atesté la veneraziun publica, cun la injunta de 8 dis de festa, che à aumenté tröp la veneraziun dla Santa da pert dla jënt.

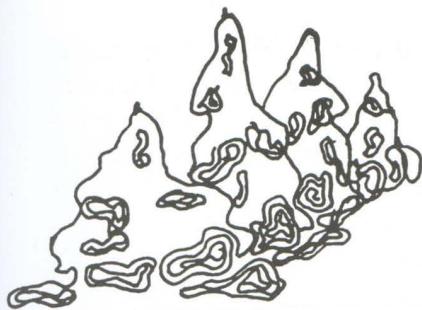
Santa Notburga è model dles fanceles y dles ères de survîsc.

(tut fora da "Kirchengeschichte Tirols" de prof. Dr. Anselm Sparber)

Nos n'un degüina televijiun, che nia ne se sciampi, èi che se sciampass, sc'i essun la televijiun.

• • •

Disordine ôl dì, sce nia n'é al dër post. Ordine ô dì, sc'al n'é tl dër post nia! (Alfred Gosser)

Л'ІМУЄР.

Foto Hans Pescoller

Saraievo 1914 dô 80 agn Saraievo 1994.

L'imparadù Franz Josef de Habsburg dl'Austria â lascé ji so fi, l'Thronfolger y “Generallinspekteur” de döta l'armada dl Austria, Erzherzog Franz Ferdinand cun süa fomena Erzherzogin de Hohenberg, a Saraievo pur fa na ispeziun al'armada, che ê stazionada ailò y pur se prejénté al guern dailò. Sanbëgn, ch'al gnô mëisc de-nant bele arjigné ca y fat preparaziuns pur chël iade. Insciö êl

düè che savô avisa l'dé y l'iade che ê söl program.

La Serbia y la Bosnia ê laota pro l'Austria y ai gnô aministrà dal Ungaria, mo ê sot al imparadù dl Austria y purchël jô bindicé l'imparadù instëss Franz Josef, a ciaré dô, sciöche döt stô. Mo deache l'imparadù instëss ê massa vedl (passé 80 agn), àl dé l'autorité y so fi Franz Ferdinand, che dô pö n dé devënté imparadù.

Soldàs de Tirol dla 1. vera

Mo ora é jüda döt atramënter! Scübègn che Serbia y la Bosnia se stô dessigü cotan damì sot al Austria co dedô sot al comunism y sëgn sot a de vëi instësc, urôi se destaché dal Austria y ne se gnô nia.

Inèc l'Austria â mât stritaries cun la Serbia y la Bosnia y ne se gnô insciö nët nia. Ai dijô pô laota bele: "Nieder mit Serbien".

Can ch'ai â aldì, che l'Thronfolger ruvâ a Sarajevo, la capitale, a fa ispezion, s'ài metü adöm pur l'desfà.

Ai 28. de jügn 1914 ruvâ Erzherzog Ferdinand a Sarajevo. Döt ê arjigné ca pur l'fa fora.

Can che al ruvâ dlungia la straziun dla ferata, ài fat esplo-dé na bomba, mo l'auto dl Thronfolger ê bele passé, mo 11 pursones ê impò gnüdes ferides y cundütes te spitol.

Franz Ferdinand è gnü tut sö solenemënter te èiasa de Comun y dedô urôl spo ji cun süa fomena a ciafé chi ferîs te spitol.

Apëna che vël y süa fomena y ofeziers che l'accompagnâ ê sentà t'auto y l'auto s'à metü in

Corso premilitare 1938 - Classe 1920

movimënt, saltâl fora dla gran fola de jënt, che ê ailò incëria, n'ël, arjunjô l'auto y splundrâ dui colpi de pistola söl Thron-folger y süa fomena.

Franz Ferdinand ê gnü toché tla témpla y é atira ste mort. Süa fomena â ciafé l'bot tl vën-ter y é morta söl iade al spitol. L'assassin, l'studënt Garvilo Princip, ê atira gnü pié, plü tert cundané a mort y iustizié.

Dan da vicare dijô l'assassin, ch'al ê ste na vendëta pur l'mal-tratamënt dla Serbia.

In realté élë, che chères döes naziuns ne se gnô nia da tröp témpl incà y i plü cialc è arjignà da dé füch, mo mëssâ la maiù

pert instësc la paié cun la vita. I udun spo inçë tla storia, che i plü cialc è feter dagnora i stu-dënè.

Mo in chësc cajo â miliuns y miliuns de jënt, zëenza colpa, messé la paié cun la vita.

Al ê l'ora dl nasce dl nazionalism. Bosnia y Serbia urô devënté autonom y l'caracter de chë jënt pëia ite cun la forza y la violëenza, döes cosses che fesc mâ mé y no pësc.

Ai urô mëte sö coraia n gran stato slavo. Al ê zënz ater l'mëte man di gran nazionalismi. An ê stanç dles gran monarchies y an jô cuntra les dictatures, na

cossa èiamó cotan plü stleta co la monarchia.

Fora dla dictatur vëgnl gonôt l'anarchia, che é la fin de na vita ordinada soziala. An à l'impreciun ch'i sun aldédaincö te chi vari, sc'i i ciarun indô ala Serbia y ala Bosnia y a d'atres naziuns de d'atri continènc.

La reaziun de chël delict a Sarajevo ê da fa pôra. La jënt ê sprigurada.

L'papa Pio X., dër püre, se lasciâ mené dan l'alté di apostoli tl dom de s.Pire a perié pur i morç de Sarajevo y vëgn da nescia y toma ia.

Döt l'monn ê sciöche scassé sö pur la mort dl Thronfolger dl Austria. "Ci mai gnarâl", se punsâ y dijô la jënt.

Tl'Europa êl bele n pez sciöche nia ne butass plü. Jënt sinti, ch'al messâ se mudé val'. Èl propi l'monn che miritâ la frascia?!

Sciöch'i savun, él spo gnu la gran vera dl 1914-1918.

Ai 23. de iuli ultimatum dl'Austria ala Serbia y ai 28. de iuli declaraziun dla vera ala Serbia.

Ai 31. de iuli ultimatum dla Germania ala Rúscia y ala Francia.

Al 1. d'agost 1914 declaraziun dla vera dla Germania ala Rúscia y ai 3. d'agost ala Francia.

Ai 4. d'agost ultimatum de England ala Germania. Ai 6. d'agost declaraziun dla vera

Paul dal Tabach y Jepèle da Plazores

En ofizier ladin dla
pröma gran vera
a Al Plan

d'Austria ala Ruscia y dla Serbia ala Germania.

Ai 11. d'agost declaraziun dla vera dla Francia al'Austria-Ungaria.

Ai 12.8. declaraziun dla vera d'England al'Austria-Ungheria.

Ai 23.8. declaraziun dla vera de Japan ala Germania.

Ai 20.8. mör Pio X. (nasciü ai 2.6.1835). So suzessur ê Benedict XV.

L'Italia che ê tl'alianza cun L'Austria y la Germania, rump chësta alianza y declarëia ai 23.

de mà 1915 la vera al'Austria. Insciö unse la vera tles Dolomites. I fodomi mëss lascé sües čiases y sciampé fora pur la Val Badia, Puster y fora pu l'Austria čina a Viena. Al è la front tles Dolomites y tröpes čiases di fodomi vägn stlopetades adöm y burjades.

Tröc n'él tomé sólo front dles Dolomites. A Col de Lana i dijun čiamó alddèdaincö "la munt da sanch".

Plü de cater agn döra la vera y či che la vera porta, pôn bëgn s e punsé.

Te döta l'Europa y te d'atri païsc rodâl l'spavënt dla vera, dla mort, dla meseria, dla fan y dla violëenza.

Y nos se damanun ñiamó aldè-daincö: Fossera stada atramënter, sc'al ne foss nia ste chël mal-fat de Sarajevo? I ne savun nia, mo al pudess ester, ch'ara foss jüda döt atramënter.

An à pudü li, che de gran sci-cà ess dit y scrit, ch'al ne foss mai lové sö n Hitler y n Mussolini. Sc'an n'ess nia desfat l'Austria nanter les döes gran potëncies dl'America y dla Ruscia fossil resté n regulatore, che ess pudü fa da mür nanter les döes gran potëncies. Chësc foss ste in-cë da crëi, Mo ara é gniüda atramënter y cì che la vera à porté, savunse pö y ara ne va nia plü da ji zruch.

1919 él gnü proclaimé l'cun-tract de pêsc a Versailles dlungia Paris y chël cuntrat é ste la gauja dla secunda gran vera mondiala, ciudi ch'al é ste plü co ater n dictat de chi che â davagné la vera. Sc'an ess damané impé de deté, fossera stada döt atramënter.

Mo döt à urü ester inscio: l'monn se miritâ defata na se-cunda gran scuriada, che à fat ñiamó cotan plü mé.

La Jugoslavia à ciafë l'comu-nism y chël ê bun d'i tignì jó, ciudi ch'al ê la dictatur plü ster-scia che comanâ y chi che n'urô nia olghé, messâ sparì.

Mo inçè l'comunism à messé zede y spo él gnü la liberté, che düc dejidrâ tan. Mo an n'è nia ausâ ala dërta liberté. Na pert

urô fa dinfora l'anarchia y chëra é la jl stleta cossa tla sozieté.

Les pices naziums dla Jugosla-via s'è descedades y chirì indô l'autonomia. Se regné instësc, chël è l'gran dejidér dles popola-ziums dla Jugoslavia. Mo chël è coraia dër rì da fa.

Insciö âl dé ca la vera nanter vëi instësc y chëra é dër na burta cossa y an i disc la vera zivila.

Ai à metü man da se copé jó, da se tichiné, da fa grups de sol-dàs y se stlopeté ados, cité cun-tra cité, nazium cuntra nazium, desfà ciases, spitoi, campagnes y inscio inant, bele dui agn y mez.

Cënè y cënè mile pursones messâ y mëss tres ñiamó sciam-pé da stües ciases, da sü païsc y ji a chirì alberch, vire y laur te d'atri stati, sciöche l'Austria, la Germania, l'Ungheria y l'Italia. Al rumpí fora maraties y n ñiamò maiù sënn. Gnanca l'aiüt di atri stati n'urôi y n'ôi nia lascé pur-mez.

Païsc desdrüè, cëntmiles de morè é i frùè lascià indô.

Al é dlunch n gran spavënt y spezialmënter tla cô, a Sarajevo.

L'gran monn uress daidé, mo an ne s'infida nia, ciudi ch'an sà, che a Sarajevo pôl ñiamó n iade ester la tiza de na gran vera mondiala, la terza, sciöche ara é sta-da l'pröm iade, ai 28. de jägn 1914.

Datrai pêle, ch'ara s'archite ia, mo fora de chël vägnel indô rot i cuntraç, stlopeté y fat mé.

Insciö vâra inant y al é mâ da perié l'gran Dì, che Sarajevo ne sides nia la gauja de na terza desfata.

A.M.

Siur Angel Morlang 50 agn prou

Signur Angel, incö éle n bel dé
pur nosta cöra che po zelebrè,
cun os na festa de gran ligrëza,
pur i cincant'agn d'osta próma mëssa.

Dessigü l'arëis' ciámó dér bëgn inmënt
chël dé che os, a mesa n gröm de jënt,
pur l'pröm iade jôs sön altè,
l'pan y l'vin a cunsagré.

Al è tëmp de vera y la jënt l'â ria,
mo chi da La Pli n'á sconè nia
pur fa bela la próma mëssa de so prou,
sciöche al é usanza fora n Marou.

Mo la mëssa novela döra ma n dé
y dla festa restl mâ n record dl passè;
la vita da prou ëise spo metü man
col ji da n paisc al ater caplan.

Cun buna orientè sëis inscio pié ia,
it'a Côl, sö La Val, Lungiarü y Badia.
Chisc é sta pur os i próms paisc,
olá ch'ëis mostrè a jënt l'tru dl paraisc.

Sëis spo deventè curat da Rina
inc'dailó ëis splighé dér bun la dotrina,
insignan a dïuc sciöch'an mëss vîre,
pur podëi n dé rovë sö da San Pire.

Rové spo chiló, a San Martin de Tor,
n'ëis nia ma palsè o fat l'scior;
cun buna orientè s'ëis dè da fa
te dlilia, te scora, pur sagns y amará.

Dales prómes pordiches á jënt capí
che siur curat savô dales dí;
dijôs les cosses cun so inom,
sënza ti rodè begndí intoronn.

Te dlilia fajôse de beles funziuns,
ala jënt ti plajô ostes istruziuns;
cun püces parores, riches de sostanza,
ti insignâse a dûc la dërta crianza.

Ëis passè agn de gran moscedada,
al ê dessigü rî da tigní jënt a strada,
an n'aldî y odô de vigni curû,
mo os porvâs d'i mostrè a dûc l'dér tru.

Tla santa mëssa pur tan de agn
ëis cherdè jö grazies pur pici y gragn;
di sacramënc la gran richëza
ti ëis dè ala jënt pur süa salvëza.

Tröc pêr de nüç te dlilia ëis dè adöm,
pici mituns n'ëis batié n bel gröm;
te dlilia y te scora i ëis istruí bun
pur crësc' sö tles pedies dla religiun.

A tan de jënt, tl altonn dla vita,
ai amarâ che patësc y pita,
ti ëis portè dla fede l'comfort,
i ëis preparè a na buna mort.

Tröpa jënt dla cöra che Chëlbel dâ á cherdè,
sön so ultimo iade ëis accompagné;
pur la pêsc de sües animes ëis perié l'Signur,
ëis consolè chi che restâ tl dolur.

Dla dlilia, ciasa dl Signur,
ëis fistidié cun gran amur;
daite y defora l'ëis lasciada abelí,
pur ligrëza dla jënt y pur gloria de Dî.

Dô tröc agn de fistidi y responsabilité,
sëis jü n pensiun, mo nia pur palsé;
cun mësses y pardiches daidëis fora dér bun,
propi te dös cöres, ci benedisciun!

Siur Angel, sëis ince n artist dér bun,
laurè cul pinel é osta pasciun;
döta osta bela pitöra
é na ciantia de lalt a Dî tla natöra.

Mo ince cun la pëna se fajëis saurí,
de beles stories, sceries y da rí,
scriëis vigni ann tl calender ladin,
sëis bëgn l’“Reimmichl” da S. Martin!

A chisc cincant’agn, spenüs dër bun,
podëis ciarè zeruch cun sodesfaziun;
s’ëis fat tröc y de gragn miric,
ia n l’ater monn dessigü ési scriic.

Siur Angel alda pro ca sort de jënt
che ne chîr nia onur y païamënt;
se dijun purchël de cör dilan,
Chelbeldî sl paies de buna man!

P.B.

Inèc val’da ri

“Tan val’de stlet co tü compiti da inier n’ài ciámó mai udú”.
“Chél pôl bëgn ester, siur maester, mo i n’ëis nia ciámó udü chi
da incö.”

• • •

Iadoco à tres mé de cé, spo se lascel vijité. Al cunta spo a d’atri:
“Te spitol m’ài fat la radiografia al cé y ai n’à ciafé nia”.

Spo disc n colega: “T’ësste aspeté val’ d’ater?”

L’mäester damana a Egon: “N’él propi nët nia, Egon, che jiss n
pü plü snel pro te?”

Egon respogn: “Bëgn, bëgn siur maester, i vëgni madér tan snel
stanch.”

• • •

“Papi, èi desfarënzia él pa purdënt nanter reumatisc y lagota?”

“Apresciapüch chéra, Iadoco”, respogn l’pere: “Mët madér n dëit
tla smorzia d’en banch da zumpradù y mëna pro, èina che vëgnes
oramai mat. Chësc é reumatisc. Spo mëneste ciámó n iade, spo él
la gota” (gota=pur tudësch “Gicht”).

La mama vëgn dala clinica cun trëi jomelins. L'pice Hones é döt nervös y disc: "Messun pa bëgn ji incérch o telefoné incérch, chi che n'uress; da chisc él dessigü plü rî da gni lëdi co da chi pici iaç da l'ann passé."

● ● ●

Trudi, mo te vëgnes mefo dagnora massa tert te scora ", disc l'maester. I aspetun bele na mes'ora a te."

"Chësc n'é nia val'tan damat ne", mina Trudi al maester. "Mia uma disc dagnora: da imparé val', n'él mai massa tert."

● ● ●

Dui lôi fesc vacanzes tla China. Un disc a l'ater: "Essun messé té de té picci bachëè da mangé; a nos cun nüsc cazüs él düè che se ciara.

● ● ●

"Mi geniturs ne capësc nia plü", disc n té gran él, "cina ch'i ê n té möt, dijöi: Vî mo a dërt ora a ciasa. De té mituns alda adora a ciasa".

"Sëgn ch'i sun gran, diji indô: Vî mo a dërt ora a ciasa, te n'es mine plü n möt ne".

● ● ●

L'mede dai tiers.

Al ê n iade n bun mede dai tiers. L paur Simele â na vaçia püra y va a cherdé l'mede.

L'mede damana: "Co s'astila pa spo la vaçia"?

Simele: "Ara sta tres ponüda, ne mangia nia plü, ne dà nia plü lat; ar'é mefo bëgn püra. Sc'la vijitasses pö".

L'mede i ciara, la pëia ite, la fesc lové sö, spo dijel al Simele: "Sëgn fajunse inscio: tö i ciaries dala boçia ite y iö i ciari dô ite ala vaçia."

Insciö ài spo fat, spo damana l'mede: "Simele, me vëigheste?"

"Noo", respogn l'Simele.

"Oh, spo sài bëgn, èi ch'ara à":

"Èi pa"?

"Ara à n grop ti baròè."

Chël ê n bun mede.

Ara ess podü ji peso.

Al n'ê un che â l'viz da dì: "Ara ess podü ji peso".

Can ch'al gnô cunté de val'desgrazia che suzedô incérch, spo scutâl bel pro chël tale y inultima dijôle: "Ara ess podü ji peso".

L'Tamerle â na bela fomena, che ê chirida dai ëi. L'compagn de chësc che dijò tres "Ara ess podü ji peso", se punsâ n dé: speta tö, i t'in cunta pa tan na sterscia, chal ne sciafia pa nia da dì: Ara ess podü ji peso".

Can ch'al l'à udü ia dal Cerf, dijôle: Tö, vi mo ca da me, ch'i te cungi pa la gran novità".

"Ci pa?" damanâ l'ater.

Âste aldì, ñi ch'al é suzedü in sëra ia dal Tamerle. Al ê ste a marcë, spo êl mefo ruvé n pü tert a ñiasa y â abine n'n'ater êl pro süa fomena. Spo êl jü a tó l'stlop y l'à copé".

Y l'ater lassura: "Ara ess podü ji peso".

"Coo, peso? n'éra nia grana assâ?"

L'ater: "Ara ess podü ji peso. L'atra sëra êi iö laprò".

Ara ess veramënter podü ji peso.

Noza a Lungiarü - 1939

Munts da Lungiarü y Odles de Funès - Foto: Hans Pescoller

Al chir l'tesur (Der Schatzgräber) Storia de Pire Comploi.

Al è ste na festa da noza d'en famëi. Dô mëssa êsi atira jüs t'ustaria al “Agnel d'Or” a mangé’ bëire y s’la dé buna.

Al è gnüü cianté, soné y balé sön plaza dl marçé cina ch’al è flurì l’surèdl.

La maiù pert se n’ê spo jüs a

Florian da Ciampëi y súa fomena noza de 50 agn

ciasia. T'ustaria, pro l'buché dal vin, él mâ plü resté té vedli faméis dér da scioldi, cina ales ores piceres dla nöt.

Vigni tant s'un tulôi na boëcia y tla finada â la lëinga metü man de ji tröp plü debota.

Na pert cuntâ, ci temporâi ch'al ê ste d'isté, che l'tonn fajô

mâ tacti, tacti jö pur chi lëgns, a dì de Vijo Scior, famëi dles vaçes da Runch.

D'atri cuntâ indô de té rì besties de lûs, che n prou ê ste bun de benedî immalora cun la benedisicun de sant André. Ciamó d'atri cuntâ d'orchi, de stries, de bâi de spiriti di bosc che sprigurâ düt adüüm, sce val-gügn â da passé de nöt. Chëstes stories ê dér da spriguré, tan che té jënt dla cité, che ascutâ pro, metô man de ciafë pel de giarina y i ciavëis ti stê adërtasö.

A té artejagn y a d'atri ti savôl dagnora bel da tó pert a de té festes da paur.

Da sëra gnëi adalerch y se sentâ jö do na mësa t'ustaria, se cumanâ na mesa de vin y ascutâ pro düt curiusc, ci ch'al gnë baié. Spo se muscedâi inè vëi ite n iade o l'ater tl discurs y dailò à düt la sëia.

In chë sëra ê inè l'vedl Martin ailò, n berba de 80 agn, dai ciavëis blanç, che n'â albù udü y purvë de vigni sort tla vita.

Can ch'ai ê mâ plü restâ püç t'ustaria, se n'âl ciamó cumané n gote de bot pur "Schlaftrunk".

Ara ti plajô dér, ch'al n'è mâ plü zacontanç y che vël gnë inè pro a dì na parora.

Mi bugn cumpagns, âl metü man, ëis cunté de beles stories veramënter interessantes pursura nostes aventures, mo sce i ne me fali, él inè ste l'bun vin che à n pü daidé.

Chi da Colac da Rina

Iö n'en savess inè tūna, che m'é suzedüda a me instëss dan da tröc agn. I dijess mâ la pura verité y i sun sigü che ara ti la sticass alta fora a dütes les ostes, mo al é bele n pü tert da urëi dì dè la cunté düta.

Can che l'berba â metü man de baié, scutâ düè bì chiè, ch'an ess pudü aldì juran na moscia y apëna che vël scuté, êl gnü rumù düt incëria.

Düè urô aldì la storia de morvöia veramënter suzedüda. Ci-namai zacotanè che gnê dala cité y è sön chëra da s'un ji a ciasa, s'à indô albü despié l'mantel, l'â taché sön na broëia y s'ê indô sentà jö.

Ai l'â d'lì che berba Martin cuntass süa storia dal momënt ch'al ê düt cant vëi ci che ti ê suzedü.

Insciö n'âl nia plü pudü se paré y al â metü man:

I prüms agn de mia vita ne l'ai nët nia massa buna. I ê ciámó n té müt, can ch'al ê mort l'pere y la uma y i â mëssé mëte man de ji a petlé pur me trà l'vire. I rudâ dan païsc a l'ater cun mi ronz söl spiné.

Can ch'i ê gnü tan gran da pudëi fa val', m'ai metü pro n famëi dales bisces a vardé. I ê ste trëi agn laprò a l'daidé, l'ultimo ann da d'aldtonn, na sëra ch'i menân a ciasa, falâle diesc

bisce. I â spo mëssé dé ôta y ji cun l'èian a les chirì.

Tla finada â l'èian albü tufé damat y m'â cundüt düt dl mal vers.

Al â metü man de gni scür. Na lüm n'âi nia pro me y a forza de rudé ailò te chël bosch, m'êi completamënter inrabié.

I ê ste sforzé inurchëltan de me lascé jö sot an té lëgn a pasé la nöt.

Incér mesanöt â l'èian metü man de binzelné, de se trà ite la coda y de se drüché èi ch'al ê bun purmez a me.

Taixel, me punsâi, èi suzedl pa sëgn? I â metü man de ciaré intorom. Al dê na bela lüna y püch dan da me âi madér t'en iade n chestian, suradüt l'corp plëgn de pulan aricé. Al à inèc na gran berba lungia che ti ruvâ ñina jö dai jenëdli.

Söl èé âl na gherlanda de föies. Spo âl inèc n gran gurmel fat cun föies.

Tla man dërta tignile n té pi ce lëgn de peciò trat fora cun la raïsc.

I a metü man de trumuré sciöche n pudl dala gran tëma.

Chesc bestia m'â fat sëgn cun la man, ch'i ti jiss dô, mo iö stê ailò purmez a mi lëgn sciöche i foss ste inculé laprò.

Spo âl metü man de baié, chësc massaria.

Pür cosce, fate caraje, dijôle. Iö sun metü ala guardia d'en scioz. vi cun me y sce te l'ôs, él to.

Mo iö â ñiamó tan na gran tëma ados, ch'i â metü man de suié sciöche n purcel. I me signâ bel demistrù y â dit: Vatun demez, satana! I ne l'ô nia.

Sön chësta m'â l'mandel albü fat na té sort de na müsa.

Pür cosce, m'âl dit. I lascé sciampé na té bela ocaju. Te t'tires ia la furtüna. Bënbëgn, resta mefo n pür taifl te tüa vita, sce te mines. Spo s'él ôt pur s'unji, mo al ê atira indô dé öta y m'â dit ñiamó n iade: Pënsa sura. I te ñiari ite l'ronz plëgn. Mo iö n'en n'urô savëi nia, iö.

Can che al â udü, ch'i ne ti metô sö nia, âl lascé de ester

I berbesc Comploy da Ciampel

mure. Mo al â impò dit: T'udarâs, che ara te möia n bel dé, purchël che te ne m'ás nia metü averda.

Al me ciarâ dër dala ria löna. Tla finada âl indô metü man. Mët bel averda, ci ch'i te diji y no te l'desmëntié, sce t'esses da mudé idea n bel dé, can che t'es indô pro te instëss.

Dër tröp sot tera ite élé n grandiscimo scioz da or y peres preziojes, che pudess gni dut fora tan bëgn de dé co de nöt, da mesanöt.

I à mëssé ti fa la guardia 700 agn alalungia. Mo sëgn ài ruvè. Da incö inant pô vignun se l'tó, che che l'ciafa. Purchël m'ai punsé de te l'lascé tó a te, dea che te me plejes, dal momënt, ch'i t'à udü vardàn les bisces chilò.

Spo m'ál dit avisa l'post, olà che l'scioz é da ciafë y sciöch'i ess pudü fa da l'ciafë.

I me recordi tan avisa vigni süa parora, ch'al me sà, sciöche la cossa foss suzedüda incö.

Va söla Munt de Sant André! dijôle y damana dò la Val di Rêsc. Can che t'es ruvè pro n rü, che à inom Oder, vâste dô rü sö, a man dërta cina che te röies pro n punt de pera dlungia na siëia. No l'passé ia, mo tegnête tres a man dërta fina che te röies purmez an té pice crëp. Püè vari dainciarà èl n büsc a forma de na fossa. Dailò mëte-ste man de ciavé y sciuré fora la tera, che é saurida da tò sö, dea che ara é bele gnüda ciava-da n iade.

Noza de Deto de Michiel cun Milia - Rina

Tl parëi de mür él spo n curtel cheder de pera. Chël mëssté agré fora, spo éste sön porta da ji ite dal scioz.

Imprüma él n pü strënt da ji ite y te mëss te trà ite söl vënter cun na lüm da "minatore" tla boëia. Les mans mëssté avëi intrames lëdies pur ne tucené no cun l'nës tla pera düra.

Sce te te scherzes bëgn inè n pü la braia y i jenëdli mët man da sanguné, ne te fa ma no val' dinfora. Va inant fina che te röies pro na stiga de pera da 72 scalins, che va jöpert, nia dërëta.

Jö dapè él n gran local cun trëi portes da dauri itepert. Döes é bele davertes. La terza, chëra damez, é sarada pro cun na gran saradüra de fer.

No ji ite dala porta a man dërta pur ne desturbé no i osc dl guardian mort y l'scior dl scioz.

Ne ji gnanca ite dala porta a man ciampa, che daite él plëgn de bisches de vigni sort.

Al ô ester la porta damez y dailò adòreste na raïsc aposte: "Springwurzel". Chëra mëssté avëi pro te.

Cun na luvira o cun val'd'ater ne vâra nia da dauri la porta.

Sciöche t'ös ruvé pro na té raïsc, mëssté damané n vedl iagher. Al n'é pa nia rî da al ciafè.

Ne ste ma no a te tumëi, sc'al dà ca n dër splundramënt y n dër graciamënt can che t'as azi-ché la porta cun la raïsc. A te ne te suzedaràl sauber nët nia de mal. Mo la lüm mëssté curì

cun na man pur che ara ne se destüdes nia.

T'udaras! Atira sarâl n lumi-nùs da gni verc pur l'or y les peres preziojes sö pur i parëis y sö tot.

Spo straverdete da t'un tó. Al foss pa avisa sciöche te jiss pur-sura l'scioz dla dljia.

Ite amesa la cianô èle n té gran scrin de ram, sciöche n alté de dljia. Laite él plëgn d'or y d'arjënt y te pôs t'un tó bel fina che t'es stüf.

Can che te n'as adium tant, che t'es bun de n'en purté, pôste fa l'scior düta tüa vita.

Te pôs ciamó gni trëi iadi. Carter iadi ne t'acunsiassi nia da gni. Te gniss fora ingorde y te pudess gni castié, slisuré jö pur la stiga y te rumpì na giama.

No te desmentié de stlü indô pro bel cun l'cuertl de pera, can che t'es indô fora alaleria.

Can che l'spirito m'à albü dit düt cant chësc, à l'èian metü man de ladré y de spizuré lessurëdles.

I aldi dalunc i stlafuns de na scuriada y les rodes d'en gratun. Can ch'i à ciaré intoronn a udëi, olà ch'al è l'spirito, n'él nia plü.

Chësta è stada la bela y interessanta storia de berba Martin, düta vëi fina al ultima paro-ra.

Sön chi che à albü scuté pro, âra fat de vigni sort de impre-sciuns.

Na pert dijô: Ah, berba, chilò scé ëis albü sumié val'de bell!

D'atri dijô: Pu, ch'ara ne pudess pa ester.

Sunsì da Lungiarü dan 55 agn

Spo n'él indô de chi che ne lasciâ nia fora süa minunga.

L'ustì ailò è n gran furbazo. Vël ê un de chi che cherdô plüttosc y al urô ciafê fora, sce l'berba ê jüi a chirì sö l'scioz o no. Spo ti n'âl juté sö n gote de chël "ia dô mür" pur ti fa gni extra la bu na lüna y ti â damané: Berba Martin, dijeme in cunfidëza, sëis jüi o no söla munt y ëis ciafê l'scioz o él mâ düt na cossa inventeda?

Gnanca da se punsé ne, ch'al é na cossa inventada. I se l' diji! Al é düt vëi fina l'ultima parora. Mo i n'à mai albu dé n vare a chirì l'rü, no l'punt de pera y la crëpa, olà ch'al foss ste da ciavé sö pur ji sot tera ite.

A ci moda pa nia?

Pur döes gaujes: Dan dal düt purci ch'i n'urô nia me mëte a riscio de me rumpe l'col pur n té strinëc y secundo, dea ch'i n'un à albü ciafê gnanca un, che ess salpü da me dì, olà ch'al ê da ciafê chësta famoja raïsc, olà che ara chersciô, can che ara foss stada da cöie, in ci dé y da ci ora.

I à albü damané valgügn iagri, mo mineste che un su ess salpü da me dì val'. Gnanca scé l'malan no!

Sëgn â l'ustì ruvè de damané ci che ti interessâ, zënza ester purchël gnu plü sciché.

Sön chësta s'â lascé sö n vedl famëi, Blaje. Al dijô: Ah, mo ci sciode! Berba Martin che to se-gret é gnu vedl cun te zënza che

valgüign foss gniüs val iade a savëi val.

Sce t'ess dit val'dan da 40 agn, esreste pa bëgn ciafë la raïsc.

Inèe sce ne t'as nia plü l'pinsier de ji a chirì sö l'scioz.

La famoja raïsc-Springwurzel.

Plü sauri da l'abiné våra cun l'aiüt de n pich fosch, dijô l'vedl famëi.

D'aisciüda, can che al à albü cué fora t'en lëgn doi, mëssel i porté da mangé ai pici. Dailò àste madér bria de mazé ite, dér fest, n stlipun sön bocura, can che la vicela é fora de cô.

Spo staste jö dô l'lëgn ad aspeté, ch'ara jôres indô adalerch.

Can che ara vëiga la cô fata pro, jorera pa bëgn n pér de iadi incér l'lëgn ia, düt sprigurada.

Mo inultima la uidarâste joran demez de chël vers, olà ch'al flurësc l'surëdl. Intratan fossel bun avëi n mantel cöce o n pér de metri de peza cöcena da destënn incér l'lëgn ia, can ch'al é gniüs l'dér momënt.

Denant mësseste l'tignì fat adüm y ascognü sot l'samare ite pur ne spriguré mine no l'pich.

Ara durarà magari n dé o dui, denant che al jores adalerch cun la raïsc tl bech. Can ch'al arà azi-ché l'stipun cun la raïsc, Stlutaràl fora de büsc scioch'na bala da stlop y dailò mësseste ester asvelto a destëne fora l'mantel.

Spo se darà l'pich na gran spurdüda al pinsier ch'al sides füch y lasciarà tumé la raïsc.

Na pert prô inèe cun n grüm de budischeres, mo sce la flama ne salta nia sö bel atira, s'un jora l'vicel indô demez cun la raïsc.

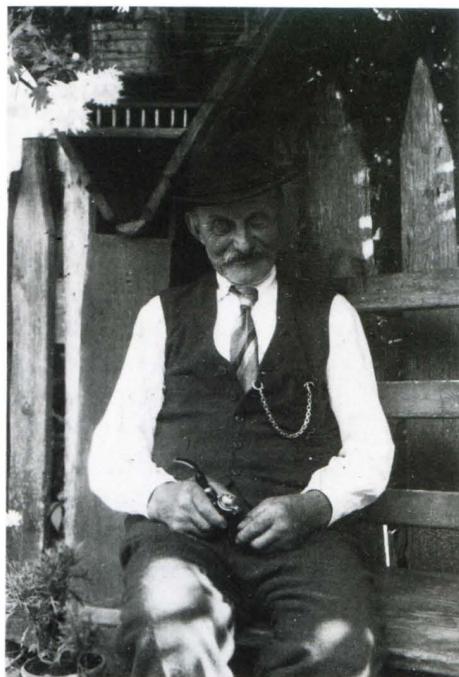
Apëna che te l'as mësseste vigni dé lié laprò na rama de brüscia da spinac, che da lascé jö invalgó, perdera la forza.

Dô che l'Blaje â albü ruvë de splighé sö la cossa, se n'ai ciámó buiü n teghel y é spo jüs a èiasi.

Minëise, che zacai sides jüs a chirì chë raïsc. Chël odarunse n'ater iade, sc'i un da vire.

Čiasa de Paul dala Posta a Piculin

Paul dala Posta - sciafèr dl'auto dala Posta, spo sciöche pensionist

Ciafè da cöi sö.

N sciacher dai tiers jê n iade a Frankfurt a marçé, sön so bel èiaval. Söl iade s'él destaché dala sela la tascia de curan y ê tumada jö zënza che al se n'ess anadé. Al â sii scioldi laite, 800 Gulden da cumpré na bela vacia.

Defata dô ruvâ pro la tascia n zumpradù, che gnè bele zruch dal marçé. Al l'à cuiüda sö y se l'â tutu cun vël.

Can che al ê ruvé a èiasa, l'âl daurida sö y â ciaré laite a udëi èi ch'al ê laite.

Pur l'momënt l'âl ma spo metuda da na pert, dea che al se punsâ: Al vëgn pa bëgn damané dô.

Bel avisa, la dumënia dô la purdica incundâ l'curat söl pergo: Al é jü manëia na tascia de curan cun 800 Gulden laite. A chël che l'à ciafada, ti vëgnel impurmetü 100 Gulden de buna man, see al la dà jö te calonia.

Ara s'â albü porté pro, che l'zumpradù n'ê nia ste ala purdica in che dumënia, mo al ê bëgn ste süa fomena.

Intratan marëna ti l'âra spodit: l'curat à incundé te dlisia, che al é jü mancia na tascia de curan cun 800 Gulden laite. A chël che l'ess ciascada, te vëgnel impurmetü 100 Gulden, sce al la dà jö te calonia. Sc'i l'essun pö nos ciascada. Chi 100 Gulden foss bëgn tan da d'aduré!

Va mo sön ciamena, ti â dit l'om. Sot banch ite, dlungia mür él n fôl (n sach de pel). Chël porteste jö.

Insiö àra fat la fomena cun gran ligreza. L'zumpradù â trat fora la tascia fora dl fol, l'â daurida sö y ti â mostré i 800 Gulden ala Tarejia.

Ciamó in chël dé domisdé êl spo jü te calonia y â damané l'curat, sce al ê vëi, sciöche al â albü incundé pursura na tascia de curan jüda mancia y che al ti gnê dé 100 Gulden a chël che l'â ciascada.

Al é vëi, ti â respognü l'prou.

Spo pudéis ti l'lascé al savëi a chël che se l'â purdüda, che ara é chilò.

Insciö êl gnü fat y l'sciacher ê inè tosc ste danman. Can che al ti ê gnü prejënte la tascia l'âl atira daurida sö pur arcumpe-dé i scioldi.

Apëna che al a albü ruvé, Ti âl sciuré cin Gulden sön mësa al zumpradù y ti â dit: Chisc cin Gulden te scinchi ciamó pursura.

I atri 100 t'àste bele tö in-stëss tut fora, dea che tla tascia n'él pa 900.

Ah, tan n bel éste! ti â respongnü l'alter. Iö n'à tut nia fora de tascia. No 100, no un n Gulden! Iö sun na pursona onestra y de plü co 800 Gulden n'él nia tla tascia.

Mo dal momënt che l'sciacher n'urô a dütes les ries nia dé dò, ti â l'zumpradù strufé la tascia y â dit: Sce ara é inscio, la lasci ji inant al tribunal y dai-lò vëgnera pa bëgn sö avisa, che che à rajun.

Sön chësta n'â l'sciacher nia pudü se strafà y al â pur ater düt aurela la speranza d'la davagné.

Tla finada êsi spo sta cherdà ite trami dui y al é n cajo tan curiùs, che al s'ê abiné n grüm de jënt ad ascuté pro, sciöche la cossa foss tumada fora.

Imprüma de düt êsi naota gnüs ascutà sö trami dui, ci che un y l'ater â da dì.

Can che chës ê ste fat, â l'vicare damané l'sciacher: Pòste dé juramënt, che al ê 900 Gulden te tüa tascia y nia 800?

Zënz'ater!

Spo tégñ sö la man y dà juramënt! â dit l'vicare y l'sciacher â dé juramënt.

Can che chësc ê ste fat, âl damané l'zumpradù sce vël, da süa pert, pudó dé juramënt, che al n'à nia albü ciascada plü de 800 Gulden tla tascia.

Sanbëgn! ti âl respognü y inè vël â albü dé juramënt.

Sön chësta ê spo chi dl tribunal jüs t'en local apostea a s'la baié ciarà.

Dô da n bun strüf êsi indô gnüs fora y l'vicare â lit dant la sentenza: Al n'é gnü dé degun juramënt falz, no da pert dl sciacher, no dl zumpradù, inçe sce al se trata de 900 Gulden pur un y 800 Gulden pur l'ater.

Mo de té tasces de curan n'él bëgn di cënè intoronn, dütes anfat y l'sciacher n'ê nia ste in grado de desmostré, cun val'sëgn particular, che chësta tascia ê la süa.

Purchël dess l'sciacher chirì inant dô na tascia da 900 Gulden y l'pür zumpradù dess tigni sö la tascia da 800 Gulden cina che al n'en röia adalerch un che n'à mancia 800.

Düè chi che â aldì la sentenza, â giudiché che ara ê stada dërta y l'sciacher prepotënt y dejonest â mâ messé la zede.

Plü dadì ê la la regula, che al ti aspetâ l'10% a un che ciasfâ da cöi sö val'gran valüta, can che al gnê dé al proprietar.

An á aldì n cajo, ulà ch'al é gnü ciasfâ n anel da brac d'or dala valüta de miliuns. Can che al ti ê gnü dé jö al proprietar, te na ustaria, âl dit a chël che l'â ciasfâ: Bëirete mâ val', bel ci che t'ôs.

Chësc é ste düt él. Sce al s'à albü boiü val'o no, chël ne sànnia, mo dl'ater vers s'essel alto-mo aspeté n "bel dilan".

Sön n té cajo ti él a na pert massa stlet da se lascé sciampé inçe mâ n scëmpl "dilan".

I sun ciamó ruvè pro na se-cunda versciun y chëra disc in-

sciö: La cossa foss suzedüda dl 1560.

Cun gran möia y spavënt se n'â l'sciacher impurmò albü anadé söl marçé che al n'â nia plü l'tacuin dai scioldi.

L'zumpradù che l'â albü ciasfâ da cöi sö, s'â punsé: Chësc mëssi dé jö te Comun a Frankfurt ala proscima ocajun. Mo denant che la cossa suzedess, àl bele albü aldì incundàn te dlisia.

Do mëssa él spo atira jü a ciasa a tó l'tacuin y l'â porté te calonia aciò che l'curat l'dess inant al sciacher.

L'curat â laldé l'zumpradù pur süa gran onesté y â atira lascé al savëi al sciacher, che so tacuin ê gnü a lüm y al pudô gni te calonia a se l'tó.

L'sciacher ê n gran crotun y sëgn ti muiâra bele pur avëi impurmetü tan tröp de buna man.

Co feji pa sëgn pur ne i dé nia tan tröp? âl albü punsé dô dî alalungia fina che al ê ruvè ala soluziun püch onesta, ch'i savun bele.

Te calonia âl ciamó urü fa l'gran a ti sciuré sön mësa 5 Gulden te chël che al ti â dit al zumpradù: Mi bun chestian, tö t'es n pü n bel ladrun tö.

Te mi tacuin él pa 900 Gulden, sciöche te sâs, y no 800! Dal momënt che al n'ê mâ plü 800 ôl dì, che t'as bele fat a paiamënt cun 100 Gulden. Mo purchël t'un scinchi impò ciamó 5 pur fa udëi che iö sun damì co tö!

Tëgnete tö tü 5 Gulden y dàme a me ñì che te m'ass impurmetü, ti â respognü l'zumpradù.

Dal momënt che un y l'ater tignô sön la süa, â dit l'curat al sciacher: Sön chëdsta ne pônia se dé l'tacuin, mo al mëss gni dé jö ala Signuria pur ciafè fora, cal de os dui che disc la virité.

Insciö êra spo stada y dan da la Signuria êra spo jüda sciöch'i savun bele.

L'giudize tan sapiënt ê mâgnü dé dal vicare su, che â sën-

tenzié: I ô speré, ch'i n'ëis trami dui nia albü dé juramënt falz. Mo see l'sciacher disc de s'avëi purdü 900 Gulden y l'zumpradù n'à mâ ciafè 800, ne pôl nia se traté dl medemo tacuin. Purchël dess l'zumpradù tignì sö l'tacuin ñina che un anunzia de s'avëi purdü 800 Gulden.

Cun na té sentënza n'à l'crotun d'en sciacher nia albü fat l'cunt y inscioi âl purdü sü bì sciodli pur dagnora.

Pire Comploi

Fam. Zingerle - Tor - Zacan

Chësta è la vita da paur zacan, mo pur valgügn ciàmò aldèdaincö
Foto Hans Pescoller

Spirito de cuntradiziun

Al n'ê n iade un che â na ria fomena. Ara ne ti ess albü lascé avarëi gnanca üna sora ne.

De ñi che vël dijô y fajô, mëssâra vära vigni iade dì y fa l'cuntrar.

Al é propri sciöche ara ess albü n pü de malan ados.

Inultima l'ara albüda portada tan inant, che l'om studiâ dô vigni dé, sciöche al ess pudu fa pur gni lëde dan té malan.

In chel dé che al cumpli i agn, âl albü invié a marëna sü amisc y d'atri cunesciüs.

Te so bel gran urt, âl lascé mëte sö na bela gran mësa te na bela ambria.

Pur ester prezîs, l'âl fata mëte sö fora insom l'urt, olà ch'al jê n té gran rü cun na ega che mena düt inmalora, ñi che ara abinâ.

Incér mësa ia êl blot scagns y chël, olà che la fomena dô se sënté, â l'spiné ôt cuntra l'rü y al e na migula inciarà da mësa.

Tratan marëna, can che ai ê

n pü sö dl vers de vin, disc l'Iore ala fomena: Bela Loise, tirete mâ ca n pü plü daimprò da mësa. T'es tan dalunc.

Nia! Sön chësta àra bele metü man de zuruché.

Plü daimprò ài dit, y no plü dalunc.

Al terzo iade èra spo ciurdada fora y jä te rü cun scagn y düt.

L'scagn è da udëi jon do rü fora, mo vära è sparida completamënter.

Atira saltâl spo adalerch jënt cun restì, fringuns y stanges pur la chirì, mo ara n'ê nia da ciafë.

Do rü fora ne la ciafarës mai, â dit l'Iore. Düta süa vita âra fat l'cuntrar dl atra jënt. Olà d'atri jê dô rü fora, jëra vära dessigü ite pert.

Purchël messëis chirì söpert, sc'i urëis la ciafë. Bel impaca èra stada ciafada dô rü sö.

Sciöche chësta â albü sciafié da se porté pro, n'à mai valgëgn albü ciafë fora.

Pire Comploi.

Stories pur mituns scrites da siur maester Pire Comploi

T'en païsc êl n iade n scior, che â urté n furesto dala cité na dumënia dô mëssa.

Pro n gote de bun vin se l'ai n pü cuntada dô mësa y chësc furesto cun süa buna müsa, ti â

tan plajü al scior, che al lâ albü invié a ñiasa a marëna.

Pur la ocajiun âl cumpré te na butëga döes giarines jones, da la ñêr murjela, ti les â dades a süa cöga da les arjigné sö.

Ara â tosc albü fat da ti tó jó la plüma y les apraté cun n bun smalz frësch, na migula de vin blanch y rosmarin da fa gni na buna saù.

L'scior y l'furesto n'ê nia jüs adüm a ñiasa, dea che chësc ultimo â ñiamó albü valgëgn afari y da urté zacai de cunesciüüs.

Intratan che les galiceres ciafâ n bel curù ross te fana, êl gnü suradüt tan n bun tof, che la cöga jona ti â ciafë na gran gola y n'ê stada buna a se paré de n'en ñiarçé üna.

Imprüma üna na giama, spo l'atra y inultima düta la giarina y inè la secunda!

Cun la prüma s'âra albü paré la fan y cun la secunda inè la gola y inscio se stêra extra bëgn. I osc âra mâ ascugnü sot l'cëinder ite.

Sciöche ara l'ess studiada, sce l'furesto ruvâ adalerch söll'ora, chël ne sàñ nia, mo al ti ê capitê trö massa adora!

N'él nia ñiamó gnü l'patrun? l'âl damanada. Pur l'amur dl cil! âra dit bel daplan deperpo che ara mostrâ sön üsc dla ñiamena dles farines.

Sc'i tignîs val'sòn osta vita, no baiede dadalt! N'aldîse nia, sciöche al agüza l'curtel? Al ô se taié jó intrames les orëdles!

Ah, va pa pö! Ne te saràs mine gnüda fora de scentimento pur cajo!

Iö no, mo vël ciafa datrai té estri fora d'en sarëgn. Dan da ot dé ti àl taié jó a un intrames les orëdles chilò te ñiasada-füch.

Sön chësta â l'furesto albü luvé sö n té spavënt, che al s'è mâbel atira ôt pur s'un sciampé inmalora.

Al se n'ê apëna ste defora da porta te chël che l'scior gnê fora de ñiamena dales farines cun l'curtel tla man pur taié sö les giarines.

Ai, ñi bun tof da apraté che al ê sura düta la ñiasa! Incö scé pôl dé ca na buna marëna!

Vos scé sëis l'dërt da invié valgëgn a marëna, ti â dit sön chëra la cöga.

Coo? Falel val'?

Al é dér ste chilò vosc furesto. Al s'à direto strufé les giarines fora de fana y inmalora impara. Sce ne purdëis tëmp da ti salté dô, pudëis ñiamó l'abiné.

Bel atira, sôla bota ñialda, n'â l'scior salpü co s'un tó, dal momënt che al ne s'ess mai aspeté na té cossa.

Mo al s'â mâ albü traté d'en pice strüf, che l'bun tof d'apraté lâ tosc indô fat gni pro se in-stëss.

Apëna ch'al â daurì la porta, udôl bele l'furesto saltàn, dér debota, dô tru fora, cuntra l'païsc.

Almanco üna, almanco üna, scraiâ l'scior.

Gnanca da se punsé ne, respognô l'furesto.

A udëi l'scior che ti saltâ dô cun n té gran curtel y n straiher da bucà tla man, âl ñiamó metü man de salté plü debota; ñi ch'al ê bun.

Oramai â chësc udü che al n'ê

nia da n'en fa, âl â mâ messé la dé sö da salté y s'un dê ôta.

L'furesto n'ê mai plü ste da udëi dô da in chël iade y inscio n'era gnanca mai gnuïda sö, ñi fin che les döes giarines â albü fat.

Pire Comploi

Chi da Colac - Rina - Zakan

Domandes

T'en païsc êl ruvé l'vëesco a fa la vijitaziun y al ê inçé ruvé te scora.

A na té picia müta ti âl damané, tan de divines pursones che al ê y sciöche ara stê impara.

Che al n'ê trëi, âra bëgn salpü

da respogne, mo plü inant ne se n'âra mai albü dër capì fora, sciöche ara ti â dit.

Sön chësta ti âl naota albü dé na dërta brunturada, dea che al ê scialdi n "severo".

Spo âl vël metü man de spli-

ghé y cunté sö avisa, sciöche
ara ê la cossa.

Can che al â albü ruvé, â da-
mané la medema müta, sce ara
pudô inè vëra fa na picia do-
manda.

Sanbëgn, ti âl respognü. Na
domanda scé pôste pa inè tö
fa, prossa picera. Te me fejes
çiamó n gran plajëi. Cun chësc
vëighi avisa, che t'âs interesce
a t'istrui y chësta é zënz'ater na
bela cossa.

Sön chësta êra stada cunsola-
da la buna müta y â ciafë coraje.

A me m'interessassel savëi,
Vosta Eminenza, tan de metri

de fì che an pô fa fora d'en bel
panejel de lana.

Ah, chësc él plü da sciché,
sce te damanes tüa uma. Chéra
sà pa bëgn da te l'dì avisa, ëra.
Chilò sâi indô massa püch iö.

I s'la crëi bëgn, Eminenza, ti
â respognü la müta. Mo n'ater
iade fajesses inè vos plü da sci-
ché da damané signur curat
pursura la santiscima Trinité.
Chël savess dessigü da se re-
spogne damì co iö!

Spo ti âra çiamó albü fat n bel
inchin y inmalora... ia da ušc fo-
ra!

Pire Comploi

Noza a Antermëia

Regules dl tëmp

Iener

L'mëis de iener blanch y luminûs,
d'isté saràl gran ñialt y tröp suiùs.

Éle de iener bele früç söl lëgn,
é chël pur l'paur n rî sëgn.

Él les talpines de iener co pëta sö,
vëgnel de mà ñiamó invêr y inè mez jügn insciö.

Él ai 21. de iener (s. Vinzenz) bel y tlér,
gnarâl de bun vin y blaa assà.

Da s. Paul (25.1.) tlér y bel,
disc che l'ann vëgn bun y morjel.

Forà

Vëgnel benedì les ñiandères tla näi,
an benedësc l'urì tl trafëi.

Da s. Maria dal poch dess l'paur ñiamó avëi mez l'fëgn
y chël di vidì extra laprò.

S. Maria da frëit y da näi y da vënt,
disc che l'aisciöda n'é nia plü dalunc dala jënt.

É forà süt y frëit,
spo pôste t'aspeté d'agost ñiamó i dis da ñian (ñialt).

Famëis
da Nantersasc 1945

Da s. Mattì (24.2.) al vëgn plü dé
y i lëgns mët man da mené.

• • •

Ala fin de forà n gran vënt,
al vëgn n bun ann pur jënt..

• • •

Sce l'vënt ne vëgn nia de forà,
dër dessigü d'aurì al gnarà.

Merz

Se fesc l'merz sciöche l'isté,
l'aisciöda sarà da mené piçé.

Merz pô ñiamó ester curì,
n bun isté arà da gni.

De merz no ñiamó somené,
zënza la somënza ne vëiga nia l'dé.

Dô n merz cun massa plöia y mol
nia n bun ann gni ne pôl.

Da s. Ujöp l'vënt,
n'é mai bun pur jënt.

Tan de ñiarü ch'al é de merz,
tan de tëmporai él d'isté.

Da s. Ujöp dessun ji söla piza d'en lëgn
pur sinti sce l'vënt vëgn.

Süt l'merz, mol l'aurì y frësch l'mà,
tröp de bun vin y fëgn al dà ca.

Sciöch'al é ai 29., inscio l'aisciöda,
sciöch'al é ai 30., inscio l'isté
sciöch'al é ai 31., inscio l'altonn.

Auri

I soni disc:
Me mëteste d'aurì
spo mëssi fraidì;
me mëteste de mà,
aràste soni assà;
me mëteste de jügn,
n,àste inè n bel gran pügn.

É mola la próma domënia d'aurì,
çina Pasca de mà saràl saurì (mol).

É l'aurì dër bel lisier,
rî y frëit é l'mà intier.

Dër da lönes l'aurì,
l'paur ia pur l'ann pô s'la rî

Da s. Iorз (23.4.) dessun çiamó udëi
l'corf tla siara y tl trafëi.

Sce l'aurì ô dër scialdé,
n'é l'isté nia dër da laldé.

D'aurì no massa te despié fora,
ara pudess pa te muié!
Na desfridida é prësc danman
y ñì ch'ara porta ne sàñ.

Mà

De mà mai plöia assà. Dan Servaz degun isté,
dô Servaz nia plü dlacé.

De mà dess vigni erba ciafé
n pazun d'ega.

Pancraz, Servaz y Bonifaz, chël é vöi,
fesc ion gni frëit y inè la nëi.

N san d'ës tl mëis de mà
vêl tan co dui tablå.

Sce les és somëna de mà,
arà l'paur patüc assà.

Jügn

Te chinesc dé erba assà
y te na nöt nëi assà.

La plöia da Pasca de mà
porta benedisciu assà.

S. Medard (8.6.) al disc sigü,
sciöche l'tëmp pur 40 dis à da gni.

Da San Vî (15.6) i dis dess gni bì

De jügn la plöia frëida
é sciöche tosser pur ciamp y pur l'erba.

Jügn dër frëit y mol
é stlet pur sach y fôl.

Juli

Iuli mëss apraté
èi che de setember dess garaté.

Sc'al mët man cun plöia, aràn codî la möia.

De iuli n dër toné
implësc d'artigoi l'tablé.

Da s. Margarita (2.7.) la plöia
fesc inçè gni la möia.

Sc'al plöi in s. Maria Madalena,
spo plöies surices.

Èi che iuli y agost n'é nia bugn da fa,
n'à pa gnanca setember da dé ca.

Agost

Sca'l é i pröms d'agost dër èialt,
sarà l'invêr dî blanch.

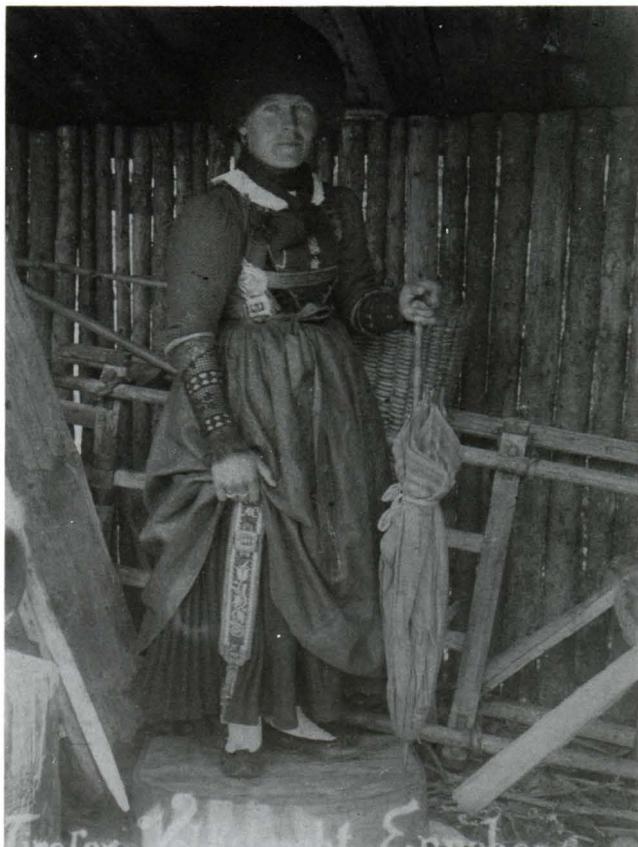
La rosada d'agost é tan debujëgn
co l'pan da vigni dé, chël bëgn.

Sc'al é da s. Domëne (8.8) dër èialt,
vëgnel n invêr dër frëit.

Nanter les santes Maries (da s. Maria dal ciüf èina s. Maria de
setember) dessun cöie les erbes de medejina.

Tracht dles ères
a La Plì de Mareo
Zacan

Da san Berto, chël é vëi,
vëgnel sön munt gonót la nëi.

• • •

Les plöies da s. Berto ne sta nia fora, mo ares porta n bun altonn.

Setember

Sciöch'al é in Sant al cerf (1.9. - S. Egidio)
inisciö sarà döt altonn.

• • •

Sciöche l'tëmp é in s. Maria (8.9.),
inisciö saràl cater edemes alalungia.

Sce les röses tan tert ô ñiamó fluri,
l'invêr stënta pa da gni.

Sce la fëia toma snel,
ciafa la tera defata n mantel.

Tónel de setember, chël é vöi,
saràl da Nadé na gran næi.

Sc'al tona ñiamó dô la s. Crusc (14.9.),
spo saràl ñiamó n bel altonn.

Sc'al é da s. Michiel dër bel,
vëgn l'invêr döt ater co morjel.

Otober

D'otober i temporài,
döt invêr é ti "guai".

É l'otober frëit y da vönt,
é iener y forà lisier pur jënt.

É s. Lüca (18.10) cialt y bun,
sarà l'tëmp n poltrun.

Plöia ala fin dl mëis,
de n bun ann speré pudëis.

Sce Scimun y Iüda é passà,
é l'invêr da tò ca.

Novëmber

É l'tëmp da Gnißant bel,
vëgn èiamò l'isté dles vedles morjel.

Porta Gnißant l'invêr,
vëgn s. Martin cun l'isté.

S. Martin vëgn adalerch col èiaval blanch.
Sc'al n'à nia la nëi, spo portel la nëi.

Amez novëmber la nëi,
porta früç y trafëi.

É novëmber tlêl y frëit,
sarà l'iener da ciarü y morjel.

Cronich

Funziun finala dles Misciuns a S. Martin - Må 1994

Ingres dl Vësco, dles autorités, di proi y dla popolazium cun prozescium dal paitun te
dlilia pur les funziuns dla benedisciu dla dlilia nenovada y arlungiada da S. Martin,
ai 18.09.1994

Gnide cun ligrëza tla dlijia renovada a S. Martin

S. Mëssa col vësco Mons. Wilhelm Egger y i proi y n gröm de jënt
a S. Martin ai 18.9.1994

Na picia cronich fajunse inè te chësc calënder dl 1995 y a fa na cronich danfora sunse trö massa da tec, purchël ti la lasciunse fa a Chëlbelde, che sà döt avisa, ci che é ste y ci che à da gni.

De ci che é ste l'ann passé, ne savunse gnanca döt, mo i scriun mä ci ch'i minun, che side ste plü impurtant pur nostra valada.

Impröma de döt scri vigni cronich o feter vigni cronich dl tèmp, sciöch'al é ste y sciöch'an l'ess urü avëi. Al é pa bëgn inè dërt inscio, purciudi ch'al depënd tan tröp dal tèmp.

Sc'an i ciara na frizia a ci ch'an s'à n pü scrit sö, spo éra apresciapüch stada inscio: La næi che s'à mantignì dér dî, è bele gnüda cotan dan Nanü y l'fréid, mo no chël gran fréid, mo impò tan che la sajun da d'invêr fajó cunténè chi dai furesti y i furesti instësc. Tan fréit êl impò, ch'ara jô bun da fa la næi, ch'an adorâ.

Generalmënter él ste n invêr morjel. Sot a 20 gradi de fréit él ste dër püci iadi y te püci postè dla valada.

Dal vëindres sanç ala sabeda santa âl fat jö 8 - 10 cm de næi jö ales basses y plü insö 30-40 cm.; da doman él impò chi 6-7 gradi de fréit. Ai 5. d'aurì 12 - 15 cm de næi ales basses. Dedô fréit y datrai n pü de næi.

L'aisciöda é stada generalmënter nia cis ciialda y scialdi mola cina de mä, ch'al é gnü cialt y bel y fajó crësce les erbes. L'jügn, impröma nia massa bel, mo döt é bonorì y da st. Antone n'él bele valgügn jö ales basses, Marou y s. Martin, che à ruvë de sié fëgn.

Inè furesti udôn bele cotagn de jügn, plü co d'atri agn. An dijô: al vëgn pa adora l'isté y inscio éra stada, bel avisa sciöche les vidunderes à mostré danfora. Bele ai 5. de merz ân udü les prömes. Les ultimes edemes de jügn él spo gnü scialdi ciabd, che à tignì 8 edemes alalungia. Da sëra o de nöt gnöl plü gonót de dërtes dramades a bagné jö la natöra, mo de dé él dagnora indô dërt bel tèmp y bun cialt. Insciö jöra inant cina s. Maria dal Ciüf.

An aldi jënt che dijô: "Plü bel ne s'essun nia intopé da se damané l'tèmp. Degügn ne se recorda ciámó n té isté. Al è dërt pur i paurs y pur i furesti.

Un purchël dötes les gaujes da dì n gran dilan a Chëlbelde.

Da setember inant spo è l'tèmp cochessi, mo ciámó amez otobre él jö ales basses mä ste dui iadi la broja.

Inè chi de munt pudô ester cunténè. Can ch'al vëgn indô la næi pur chi dai schi, ne sànnia. Sc'i un da vire, l'scriunse n n'ater ann tl calënder.

An à dagnora dit, che i agn ch'an va in Jeunn, è dagnora de bugn agn. 1994 é ste n té ann.

Chi dis dl'edema dô mez jügn n'èl indô jü 814 cola prozesciun in Jeunn y al é ste bel y al é gnuü perié dassénn y al pê, ch'al àis jové.

Les sajuns di furesti da d'invèr y da d'isté é stades famojes. An pudó ester cunténç. Al é inèc indò ste n ann da dér tröc funguns. Tröc à pudü se fa ite la goba cun funguns y laprò ñiamó scialdi tröp. Che döt side pa dërt cun chël comportamënt di funguns, é bëgn dër da dubité. Ch'an mëss pa propi gni da pè dl stifl sö y se fa ite de funguns pur se paié la "pension" y ñiamó cotan de vire a ñiasa, chël é bëgn rî da dlutì, cis sc'an alda, ch'ai va ñiamó sura i cunfins fora. Da fa val'de té, se dodassun nos; mo mâ impò i dijunse "sciori"! Pu bëgn, bëgn, püri taifli! Döt passa.

Te vigni païsc, sönsom ñina jö dapè, él gnuü frabiché daite y defora, gnuü fat laurs publici y privaç, ch'an ne mëss nia propi cunté sö düc tan avisa.

Ci che' veramënter dër da cunté sö é, che la dlijia da S. Martin é gnuüda arlungiada de 7.5 m y renovada completamënt, bele pur l'Advënt dl 1993 y ara é dër garatada y é gnuüda benedida dal vësco Mons. Wilhelm Egger ai 18. de setëmber dl 1994. An à in chë ocajuin inèc fat na bela gran festa cun iluminaziun la vëia y inèc la festa da sëra. Al é ste na festa dër sintida da düc y zelebrada no mâ da chi dl païsc, mo inèc da tröc foradecà. Madér l'orghe se manciâ ñiamó.

De mà él inèc gnuü tignì a s. Martin les Misciuns populares. An spera bëgn inèc de udëi val'früç. La maiù pert di früç vëigun da d'altomn.

Insciö passel indô n mëis indô l'ater y sc'an à da vire, s'udunse inèc l'ann 1995.

Magari fossel ñiamó tröp da dì, mo i scutun mâ n iade. L'Signur à inèc dit n iade ai discepuli: "I ess bëgn ñiamó tröp da se dì, mo sëgn ne l'sopurtëise nia ñiamó".

Ciamó döt l'bun pur corp y anima dal calënder ladin.

pur l'Calender ladin
Morlang Angel

INSERAC

PORTINES TLES VALADES LADINES

LAILA •▲

tel. 0471/847057 - fax 0471/847281

SAN CIASCIAN •▲

tel. 0471/849479 - fax 0471/849272

URTIJEI •

tel. 0471/796262 - fax 0471/797535

SANTA CRISTINA •

tel. 0471/793171 - fax 0471/792247

CORTINA D'AMPÈZ •

tel. 0436/866248 - fax 0436/866247

MOENA •

tel. y fax 0462/573153

POZZA DE FASHA •

tel. 0462/63187 - fax 0462/63260

Portines cun ● Bancomat ▲ Automat baratavalütes

Banca de Trënt y Balsan

PUZENÈ LE GUANT DA **»Albert«**
TEL. 501067 - AL PLAN DE MAREO

SIËIA Y
COMERZ DE LIGNAN

DE VIGNI SORT DE
LIGNAN DA FRABICHÈ

BAUHOLZ^{KG}
d. CLARA FERDINANDO

LUNGIARÜ - TIES nr. 2
39030 San Martin de Tor (BZ)
Tel. 0474/590090 - 590108 / Fax 590090

Castlunger Alfred & Co.

S. MARTIN
Zona Artejanala Nr. 58
Tel. 0474/523400
Fax 0474/523400

Fej laurs de fer, de brom y latun, de ram y inox (döt batü a man) por ciases privates, hotí y botëghes; feriades de finestra y de porta, crusc da mort; de bel patük por inforní la ciasa y por scincundes. Fej ince massaries de fer por paurs.

RENDEMETZ S.r.l.
G.m.b.H.

ÖRI DA SCIALDÉ DL'

Agip

PIDRO - BADIA (BZ)

Tel. 0471/843133 - 843170

Butëga

SPORT KOSTNER

Kostner Walter & Co. Snc

Curvara

Tel. 836117

**Articli de sport – CONFEZIUNS
Folieć y Suvenîrs**

De vigni sort de roba – Mangiarìa

DITA

Tistlaria

MIRIBUNG PAUL - PIDRÔ / LA VAL

Zona artejanala - Tel. 0471/843288

**De vigni sort de mebli sön mosöra
stöes - ciasadafüchs - ciamenes**

RESTORANT y PIZZERIA "LA MAJUN" a LAILA
Tel. 0471/847030

olivetti

Firma
Luigi Marchetti s.r.l.
Bornech, Strada da Türesc 8
Tel. 0474/555536

MASCÎNNS DA FOTOCOPIÈ

TELEFAX

CASSES DA REGISTRÈ

COMPUTER

MATERIAL POR OFIZE

MEBLI POR OFIZE

SOFTWARE

Butëga
Electro DAPOZ

Mascînns por čiasa
Radios y aparacé TV
Impiancé TV a satelit

Al vägn ince fat reparaziuns sön chësc ciamp

LA ILA: Tel. 0471/847005

**SPORT
EDOARDO**

LES MIUS MARCHES
por l'sport - y l' tëmp lëde

MODA TIROLEJA

INPLÜ

Skiservice

Ćialzá

Bob - Snowboards

**Imprëst de ski
Alpinsurf
Liöses**

ZIPPLADÙ

* PEZZEI HUBERT *

Ghestan 11 - 39030 LUNGIARÜ
TEL. (0474) 590105

PLONER snc

de Ploner Pio & Co
39030 Pederoa 162
Tel-Fax 0471/843120

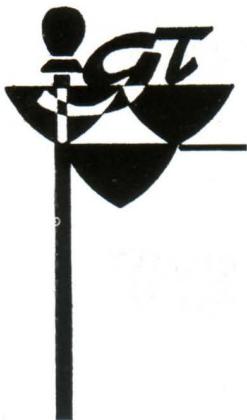
- fej laûrs da spangler sön têt*
- met sö finestres de têt*
- fej bandles por l' ega cialda*
- fej vasches de ram por ciûf*
- desdlacia condütes dal' ega*

Sport Tony

LA ILA

Tel. 0471/847026

Confeziuns - Guanç "Trachten" - Roba da mangé
Articoli de sport - Chertes y Folieç

Canche urëis dorturé sö la ciasa, sciöche:

- depënje les talares
 - fa bela la falzada
 - o inçé mëter ite d' atri func
 - y fà stramëses de plates de ghips
- cherdëde la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/843116

Castlunger Carlo

Feur artistich

San Martin de Tor N. 18 - 39030 (BZ) - Tel. 523234

Fej laurz de fer batü, de ram y de latun
scioche löms, ores de metal laurè,
cintönes por guanc da Zacon y tan de atri
pici laurz de artijanat artistich

Tescere d'ert

G A I D R A

de Iaco Schuen & Co. OHG/snc

PEDEROA

Clara Albert

Tistlaria

Lungiari, 105/a

39030 SAN MARTIN DE TOR - Tel. 0474/590061

mebli sön mosöra
čiasadafüchs - čiamenes - finestres y portes

Cialzá
Thomaser

Thomaser Christian

39031 Bornech - Strada Zentrala 23
Telefono 0474/555584

C. AMBACH

OHG
SNC

BUTÈGA ELECTRO-TECNICA BORNECH

Strada Zentrala nr. 62 - Tel. 55 52 39

Se pîta

Aparaç dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Hifi -
Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparaç
da assüié i čiavéis - Soprëscs - Mascins dal caffé - Aparaç electrisc
da to jö la berba y dük i atri aparaç electrisc - Videoteca + Videofilm
(venüda y imprést)

VIDER Y PORZELANN
MASSARIES POR ČIASA Y ČIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA
PATÜC DE ČIASA
COSES D'ERT POR LA ČIASA
ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 0474 / 55 52 97

CHRISTIAN PEZZEI

BORNECH - Strada Michael Pacher - Tel. 55 58 11

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

**Slauć y massaríes d'urt
Sistems por bagné surá y urt
Patuc da fá blëita y i.i.**

39031 BORNECH (BZ)
Plaza di Capeziners nr. 9
"Palais Mondschein"

Tel. 0474/555718 - 554730 - Fax 0474/554730

D.Schönhuber S.r.l.
GmbH

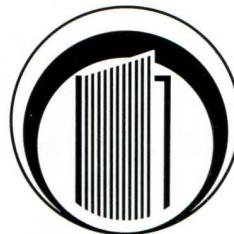
39031 BURNECH - Tel. 0474 / 55 44 25

LA BUTEGA SPEZIALISADA:

- pur bel porzelann, pur spidl fin y arjënt ütl pur ciasa,
- pur patüc da rì da fà belaîta.

L'HOTEL SERVICE

a prîsc bâsc, bona cualité y in gran lita.

TÜRENWERK KIENS

G.m.b.H.

S.r.l.

ÜSC - PORTES
Tel. 0474/565225 - Fax 0474/565105

ELECTRO OHG/snc

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 55 52 47 - Strada Zentrala nr. 70

BUTEGA SPEZIALISADA POR:

Radio
Televijiùn
Impianc stereo

Mascinns da lavé
Dlaciadoies
Forgurés a gas y electrisc

Gran lîta de disc compact y cassëtes de musiga

Tasces
Manèces
Articli da
scincunda
Aubreles

CORAN
ESCLUSIF
Y BEL

Cufres
Döt fat con stil
sportif
classich
funzional

staudacher

Butëga dal coran
BORNECH - Str. de Cité 50 - Tel. 0474/55 53 61

studio 3b bruneck

PASTICCERIA - KONDITOREI

R. WINKLER

BORNECH - Strada de Cité 9
Tel. 0474/55 56 35

Tortes desvalies por noza - complì i agn - sant inom
Gran lîta de checs (biscoç) faç te ćiasa

GATTERER

DRAPAMÉNTA
POR ABITAZIUN

Str. Zentrala 34 - Bornech

GATTERER

BLANČIARIA

Str. Zentrala 64 - Bornech

GATTERER

MEBL

Str. A. Hofer - Bornech

GATTERER

CORAN & MODA

Str. Zentrala 35 - Bornech

Autoradio - Impianc d'alarm

PUMPES A INIEZIUN
SIS ELETTRICHES

GROHE
MARTIN
ELEKTRO · DIESEL

39031 BRUNECK - Schornweg 4
Tel. 0474/55 44 20

Die gute Werkstatt

**Butëga dai
Ćialzá**

H. FALK

Strada Zentrala de Cité nr. 7
Bornech - Tel. 20803

Ćialzá por vigni bojügn

**La
cisterna**

KAMMERER PETER & SÖHNE OHG

39030 Chienes (BZ) - Via Val Pusteria, 15
Tel. 0474/565317 - Telefax 0474/565061

Cisterne a doppia parete con vetroresina, tubazioni, cisterne per acqua potabile

LECABLOCK - **3** fach gut!

1. Der **Regenwasserspeicher** ist die Umwelt-Idee.

Damit haben Sie

- weiches Gieß- und Brauchwasser
- Sie sparen Trinkwasser
- und Abwassergebühren

Ökonomisch & ökologisch!

Besuchen Sie uns auf der Traumhaus 94!

2. Lecablock, der Baustein mit eingebauten Vorteilen.

Er ist

- feuerfest
- wärmedämmend
- feuchtigkeitsabweisend

Mit LECABLOCK sind Sie in besten Wänden!

3. Das **Pflastersteinprogramm** ist eine echte Schau.

Die Steine sind

- vielseitig
- formschön
- unverwüstlich

Garantiert ein starker Auftritt!

Natürlich-Naturalmente
LECABLOCK

Lecablock GmbH
39030 GAIS (BZ) Industriezone
Tel. 0474/504113 - Fax 0474/504393

CANCHE ARA SE TRATA DL BAGN

Sön na mostra con na
largöra de 1000 mq
Ves mostrunse n gröm
de poscibilités.
Baiéde cun nos
o cun Osc monter.
Nos sun partner.

 INNERHOFER

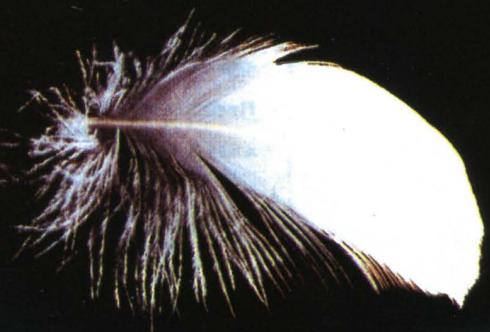
COMERZ AL INGROS POR INSTALAZIUNS
DE BAGNS

Bornech, Strada Dante 1
Tel. 0474/85133

HOTEX

die feine Art seine Gäste zu betten

BETTWÄSCHE
BETTÜBERZÜGE
FLACHBETTEN
DAUNENDECKEN
FEDERBETTEN
POLSTER
MATRATZEN
FEDERNREINIGUNG
KÜCHENWÄSCHE
BADEWÄSCHE
TISCHWÄSCHE

multiwerbung bruneck / artphoto bruneck

HOTEX

HOTEL TEXTIL
ANDREAS-HOFER-Straße 5
39031 BRUNECK
TEL. (0474) 84424-FAX 84425

Ich steh' auf Sieger

Prämiert als das beste Fenster beim nationalen Wettbewerb.

**Südtirol
FENSTER**

... Entscheidungen fürs Leben

39030 Gais (BZ) Industriezone Tel. 0474 - 504257 Fax 0474 - 504455

Wärmstens zu empfehlen...

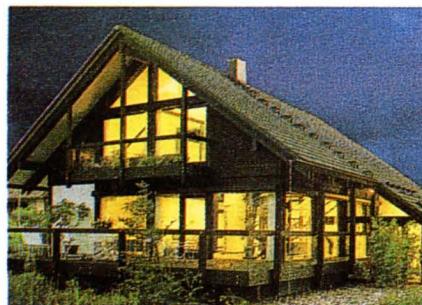
Naturfaser als Wärmedämmung! Es geht auch ohne Chemie. Ob Sie nun neu bauen, um- oder ausbauen, **isofloc** lässt sich bestens einsetzen. Die natürlichen Zellulose-Dämmflocken werden durch einen Luftschlauch sauber und lückenlos in jeden Hohlraum eingeblasen. Mehr darüber erfahren Sie von unseren Fachleuten.

Leben mit Werten, die Zukunft haben.

Gesunde Wärmedämmung

BAUMEX
Baustoffe und Fliesen

I-39031 Bruneck, Johann-Georg-Mahl-Straße 34
Tel. 0474/555600 Fax 0474/555755

*Le material da
frabiché
ciafëise dala firma
EDILFER
di fred. Sartori*

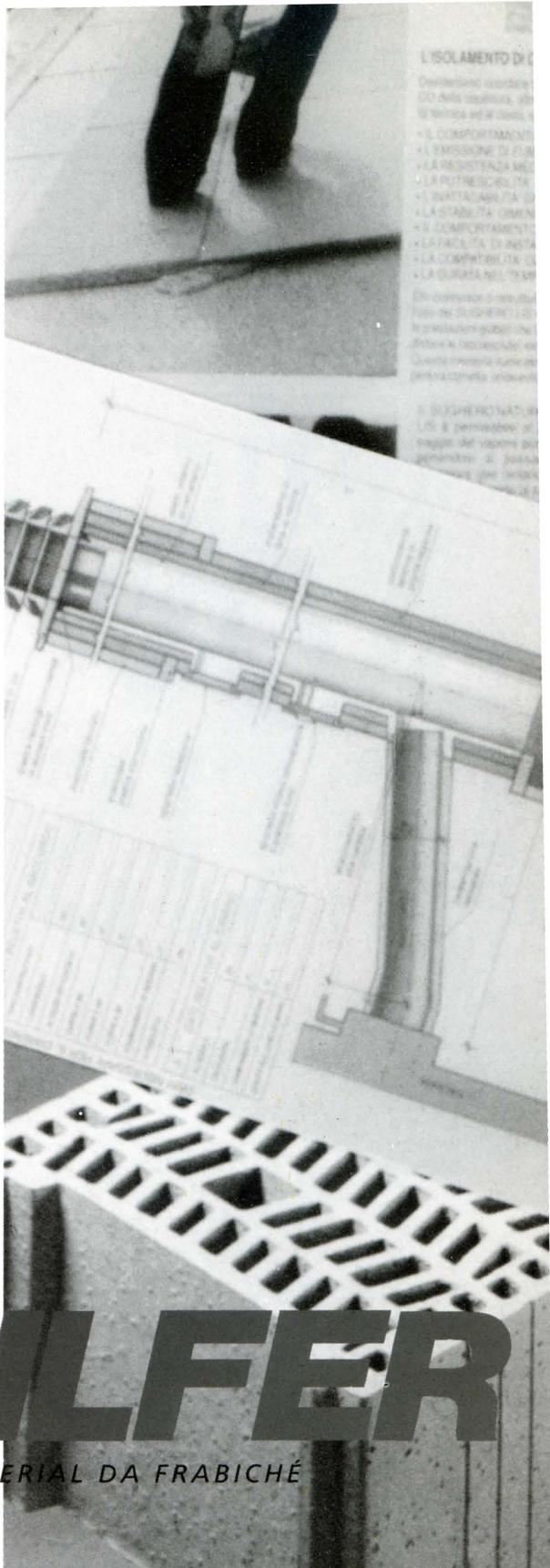

EDILFER

FER Y MATERIAL DA FRABICHÉ

EDILFER SNC

39030 San Lazzaro di Savena • Str. Bornech 5
Tel. 0474/474555 • Fax 0474/44580

OSC OTICHER TLA VAL DE PUSTER

ODLÁ
LINES A CONTACT
ODLÁ DAL SOREDL, DA JÍ CUN I SCHI SPORTIFS
MICROSCOPS Y LUPES
ROS DA CIARÈ LUNC
STAZIUNS METEOROLOGICHES
APARAC DA FÁ JÓ Y AZESSORS
SVILUP DE FOTOGRAFIES
TEST DLA ODUDA CON COMPUTER GRATIS

optic
rapid

Bornech
Toblach
Türsec

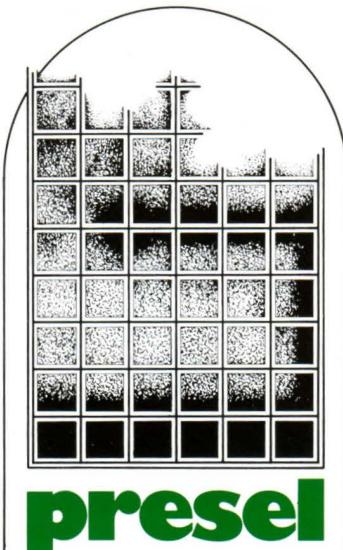
Corusc Lac Lasöres

en gros +
en détail

DEMATTIA snc
39031 Bornech - Str. M. Pacher 8
Tel. 0474/555595 - Fax 0474/555601

STAMPARIA - TIPOGRAFIA - DRUCKEREI

PUBLICAZIUNS
STAMPAČ DE CUALITÉ
PUR COMERZ Y INDUSTRIA
FORMULARS FISCAI
FOTOCOMPOSIZIUN
LIARÍA

EDIZIONI
STAMPATI COMMERCIALI
E INDUSTRIALI DI QUALITÀ
STAMPATI FISCALI
FOTOCOMPOSIZIONE
LEGATORIA

VERLAG
QUALITÄTSDRUCKE FÜR
HANDEL UND INDUSTRIE
STEUERBELEGE
PHOTOSATZ
BUCHBINDEREI

BALSAN - BOLZANO - BOZEN
VIA ROMA 69 - ROMSTRASSE

TEL. 202037

L'miü dal lat
dai mesc da munt
dla Val de Paster
y Badia/Marò

MILCHHOF BRUNECK
CENTRO LATTE BRUNEICO

**BELA Y SOLIDA,
LA DOMANDA.**

**FIAT PUNTO.
LA RESPONSA.**

Moser
FIAT
Bravo.

Tel. 555312

Fujines autorisades:
LA VAL - Albert Vallazza
LAILA - Franz Rottonara

FIAT

Lubrificazione specializzata **SELENIA**
MOTOR OIL

CASSA DL SPARAGN

Söles ondes dla cultura